HÉT HÁRS

Evangélikus folyóirat teológiáról, kultúráról, közösségről

XIX. évfolyam 3–4. szám 2020. reformáció–karácsony

SZERZŐINK

Agárdi Péter	irodalomtörténész
Antal Károly	antikvárius
Bartha István	evangélikus lelkész
Bízik László (1943–2013)	evangélikus lelkész
Breuer Katalin	jogász, szociális menedzser
Donáth László	evangélikus lelkész
Donáth Mirjam	újságíró
Felicides Ildikó	fotográfus
Gellért Kis Gábor (1946–2013)	újságíró
Göncz Kinga	pszichiáter, politikus
Ittzés Nóra	nyelvész
Koczor Tamás	evangélikus lelkész
Koczor Zoltán (1958–2013)	gépészmérnök, rendszerszervező
Ludassy Mária	filozófus
Murányi Gábor	újságíró
Németh Zoltán	evangélikus lelkész
Pamer Nóra (1924–2011)	régész, építészettörténész
Sárközi Erzsébet (1960–2020)	antikvárius
Sükösd Rozi	egyetemi hallgató
Tátrai Zsuzsanna	néprajzkutató
Paul Tillich (1886–1965)	evangélikus teológus
Veres Emese-Gyöngyvér	néprajzkutató, újságíró

Donáth László

De ki az én angyalom…?

„Vigyázzatok, nehogy egyet is megvessetek e kicsinyek közül, mert mondom nektek, hogy az ő angyalaik a mennyekben mindenkor látják az én mennyei Atyám arcát. […] Mit gondoltok? Ha egy embernek száz juha van, és eltéved közülük egy, vajon nem hagyja-e ott a kilencvenkilencet a hegyekben, és nem megy el megkeresni az eltévedtet? És ha megtalálja, bizony mondom nektek, jobban örül neki, mint annak a kilencvenkilencnek, amelyik nem tévedt el. Ugyanígy a ti mennyei Atyátok sem akarja, hogy elvesszen egy is e kicsinyek közül." (Mt 18,10.12–14)

Legyen rögvest világos, a 11. verset,[1] amely a hivatalos perikópa szerint az első verse a mai igehirdetési textusnak, azért hagytam el – egyetértve több kortárs angol és német nyelvű Szentírás-magyarázattal –, mert nyilvánvaló, hogy itt elírásról vagy szövegromlásról van szó. A másoló vagy lejegyző egy szállóigét rossz helyre írt. A 11. vers a 18. fejezet kompozíciójában nem értelmezhető. Másrészt teljességgel félreviszi a kijelölt igeszakasz scopusát. A 18. fejezet bevezető versei ugyanis a gyermekeket, a kicsiket, az erőtleneket, a kiszolgáltatottakat, a tudatlanokat, a mindig hatalom alá vetetteket helyezik a középpontba. Általuk határozza meg Jézus az ember üdvösségét: ha „olyanok nem lesztek, mint a kisgyermekek, semmiképpen sem mentek be a mennyek országába." (18,3)

Akit a megigazulás, az üdvözülés vagy Isten országa izgat, az Máté evangéliumában a Hegyi beszédtől fogva láthatja, nincs kivétel: minden azon múlik, hogy az erővel és hatalommal bíró, a felnőtt, miképpen áll a kicsikhez, az alávetettekhez, a kiszolgáltatottakhoz. Ahogyan a gyermekekhez fordulunk, az válik a megigazulás, az Istennel való kapcsolat feltételévé. Ebbe nem fér bele az Emberfiáról szóló szállóige. Aki erre kíváncsi, olvassa el Lukács evangéliuma 15. fejezetét, amelyben az elveszett drachma, juh és fiú kapcsán Lukács végig és konzekvensen arról beszél, hogy azt, aki, ami elveszett, meg kell keresni. És az, aki keres, az olyan hatalommal és erővel bír, ami messze meghaladja az elveszett lehetőségét. A megkeresés és a megtalálás is eszkhatologikus távlatot kap.

Ebben a Máté szerinti igeszakaszban azonban a gyülekezet tagjaira, a gyülekezet belső rendjére vonatkozó utasítás a szó legszigorúbb értelmében morális, amelyben a gyermekekhez való viszony a normája az erre következő, erre épülő cselekedetnek és magatartásnak.

A 10. vers azért tartozik ide, mert a „vigyázzatok" azoknak szól, akik számára magától értetődő, hogy kérdőre vonják Jézust, mondja már meg, szerinte „Ki a nagyobb a mennyek országában?" (18,1). Azoknak a tanítványoknak szól, akik elkapták a mester grabancát, akár merő érdeklődésből: hogyan válik naggyá a tanítvány? Ez nem kizárólag az első tanítványok kísértése volt, mind a mai napig ez a legnagyobb kísértés.

Olvasni szerető testvéreim számára említem, ne rettenjenek vissza Kis János filozófus életműve vélhetően utolsó kötete[2] elolvasásától. Ez a 760 oldal, amelynek persze ő a szerzője még akkor is, ha a két kiváló, vele beszélgető történész – mindketten a régi Beszélő munkatársai voltak –, évtizednyi időt fordított arra, hogy megszólaltassa e rendkívül introvertált gondolkodót, aki elsőbben embersége miatt ódzkodott szólni

[1] „Mert az Emberfia azért jött, hogy megmentse, ami elveszett."

[2] Kis János: *Szabadságra ítélve.* Életrajzi beszélgetések Meszerics Tamással és Mink Andrással. Budapest, Pesti Kalligram, 2021.

arról, mi mindent, kivel és miképp élt meg ebben az országban az eltelt 78 évben.

Az áprilisi Mozgó Világban jelent meg Révész Sándor recenziója. Az egykori Beszélő és a Népszabadság kitűnő történész és politológus munkatársa, aki vállaltan szubjektív módon nem kritikát írt a könyvről, hanem megrendítő esszéjében arról tűnődik, mit kezdjen azzal, amit ő e kötet olvasása előtt Kis Jánosról tudott, s hogyan viszonyul ez mindahhoz, amit most elolvasott. Révész konkrétan azt a kérdést teszi fel, amelyet többször hallhattak tőlem is: van-e etikája a politikumnak? A legizgalmasabb kérdés ez Max Webertől kezdődően, vagy már korábbról, akár Kierkegaardig vagy Lutherig is visszamenve. Nem egyszerűen az, mit jelent a politikai etika. Ez egy köznyelvi fordulat, és nyilvánvalóan a politizáló emberek egymással való közlekedését vagy a politikusok és társadalom kapcsolatát írja le. Nem ez izgatja sem Adornót, sem Max Webert vagy a Hét Hársban rendszeresen megidézett Paul Tillichet. Hanem az, létezik-e olyan gondolkodás az emberről, az ember alkotta társadalomról vagy államról, amely nem hajlandó etikátlanná lenni. Ez a kérdés minden közösségre áll. Engem is és közülünk sokakat nyilvánvalóan az érdekel, hogyan érvényesül a közösségre vonatkoztatott norma: az itt együtt élő emberek életét normatív módon meghatározza-e a Hegyi beszéd vagy akár a Péter-levélből felolvasott, elgondolkodtató igeszakasz,[3] vagy egyszerűen úgy hallgatjuk azt, ahogyan Martin Buber gyönyörű történetét: mint szép mesét, örök példázatot. Alapvető kérdés tehát: lehet-e a közösséget, a családot vagy akárcsak két ember dialektikus kapcsolatát, verbális, testi, lelki, politikai, gazdasági kapcsolatát olyanná formálni, hogy abban a gyöngébb, a kiszolgáltatott, az esendő ne váljék szükségszerűen áldozattá.

Ez az igeszakasz nem csupán azok számára elgondolkodtató, akiket a mai magyar közélet érdekel, vagy azok számára, akik azon tűnődnek, mi lesz itt egy, öt vagy tíz év múlva, hanem fordítva is, akiket az érdekel, hogyan történt mindaz, ami megesett az utóbbi évtizedekben. Persze lehet azt is gondolni, mindennek úgy kell történnie a nap alatt, ahogy azt az Örökkévaló elrendelte, hogy szükségszerű, ami eleve meghatározott és kikerülhetetlen valóság, de számomra ez a megközelítés elfogadhatatlan. Ha ez így van, akkor nincs köztünk és a hangyák vagy a kis rákocska-embriók

[3] „Szeretteim, kérlek titeket, mint jövevényeket és idegeneket: tartózkodjatok a testi vágyaktól, amelyek a lélek ellen harcolnak. Tisztességesen éljetek a pogányok között, hogy ha valamivel rágalmaznak titeket, mint gonosztevőket, a ti jó cselekedeteiteket látva, dicsőítsék Istent a meglátogatás napján. Engedelmeskedjetek minden emberi rendnek az Úrért, akár a királynak, mint a legfőbb hatalomnak, akár a helytartóknak, mint akiket ő küld a gonosztevők megbüntetésére és a jót cselekvők megdicsérésére. Mert Isten akarata az, hogy jót cselekedve némítsátok el az értelmetlen emberek tudatlanságát, mint szabadok: nem úgy, mint akik a szabadságot a gonoszság takarójául használják, hanem mint Isten szolgái. Mindenkinek adjátok meg a tiszteletet, a testvéreket szeressétek, az Istent féljétek, a királyt tiszteljétek. Ti szolgák pedig teljes félelemmel engedelmeskedjetek uraitoknak, ne csak a jóknak és méltányosaknak, hanem a kíméletleneknek is. Mert kegyelem az, ha valaki Istenre néző lelkiismerettel tűr el sérelmeket, amikor igazságtalanul szenved. De milyen dicsőség az, ha kitartóan tűritek a hibátok miatt kapott verést? Ellenben ha kitartóan cselekszitek a jót, és tűritek érte a szenvedést, az kedves az Isten szemében.” (1Pt 2,11–20)

között különbség, hiszen a rákok megeszik egymást, ha nincs más táplálékuk.

Ha azon áll vagy bukik az üdvösségünk, miképp állunk a kicsikhez, a kiszolgáltatottakhoz, a gyermekhez, akkor tudnunk kell, kinek és miért fontos ez. Ezért elhagyhatatlan a 10. vers. E vers jelentőségére Martin Luther 1530. szeptember 29-én, Szent Mihály napján Coburgban elhangzott prédikációja így figyelmeztet az augsburgi birodalmi gyűlés utáni időszakban, amikor még nem dőlt el, vajon a Melanchthon megfogalmazta ágostai hitvallás, amelyet a protestáns fejedelmek és mindenféle hatalmasságok kikényszerítettek, megmarad-e. Sokkal erősebb volt a pápista ellensúly, elrettentőnek látszott V. Károly világi hatalma. Az ágostai hitvallást elfogadó birodalmi gyűlés után ezért tüntették el Coburg várában Martin Luthert patrónusai, akik nélkül becsületes írástudó nem nagyon maradt életben. Sem a 16.-ban, vagy a 20.-ban volt ez így, így van ez a 21. században is.

„Minden fejedelemnek, polgárnak, családapának, röviden szólva: minden kereszténynek van saját angyala, aki őt védelmezi, ahogy azt az evangélista is kijelenti: »angyalaik mindenkor látják a mennyben az én mennyei Atyám arcát« (Mt 18,10). Hát nem kedves és szép ige ez, melyet gyermekeink szívébe kell vésni, hogy megtanulják felismerni a kedves angyalokat, és buzgón hálát adjanak értük Istennek, mivel az ördög minden gyermek ellensége, és bosszankodik amiatt, hogy a világra jönnek és növekednek? Ezért talál módot arra, hogy megrémissze a terhes asszonyokat. Ám mivel a kedves angyaloknak óvniuk és védelmezniük kell minket, mindezt ők is titokban teszik, éppen úgy, mint amikor az ördög titokban szállja meg az embereket, például amikor fösvénnyé teszi a szívüket, és azt a balgaságot ülteti el a gondolataikba, hogy csak a maguk és gyermekeik megélhetésével törődjenek. Az ilyenektől állítólag messze van az ördög, holott annyira megszállta őket, hogy alig látnak a szívükkel – mondja Luther Exupery előtt 450 évvel! –, a szemükről nem is beszélve. Ezt teszi az ördög a fejedelmekkel is, akiket abba a tévhitbe ringat, hogy nem gyűlöletből, irigységből vagy vakmerőségből akarnak kirobbantani egy háborút, hanem a jogos és általános béke megőrzéséért. Hiszen az ilyen fejedelemnek csak ürügyre van szüksége, és így számára az ördög gondolatai mind igaz és jó gondolatokká válnak. Azt azonban már nem tudja belátni, hogy ezek mind az ördögtől származnak. Ahogy azonban az ördögök titkon szállják meg az embereket, úgy a jó angyalok is titkon végzik feladatukat. A jó angyalok titkon jó nyilakat lőnek az emberek szívébe, ahogy az ördögök is elrejtett módon gonosz nyilakat lövöldöznek bele. Amikor pedig megkísért minket az ördög, a jó angyalok hamar ott teremnek, hogy megvédjenek minket, és ezt súgják a szívünkbe: »Ej, nem úgy van az.« Éppen úgy, mint ha valaki már majdnem megfulladna a mély vízben, de én ott lennék, megragadnám őt, és kihúznám a partra, megmentve ezzel az életét. Ekképp járnak el a jó angyalok is, akik szólnak a szívünkhöz, és a helyes útra irányítnak minket: »Nem szabad ezt tenned!« Így óvnak minket attól, hogy elveszítsük a hitünket."[4]

Van ebben valami hihetetlenül vigasztaló, bár már ötödszörre olvasom, nem tu-

[4] Luther válogatott művei 6. *Prédikációk*. Szerk.: Csepregi Zoltán. Budapest, Luther Kiadó, 2015. 364. Fordította: Bellák Erzsébet.

dok betelni vele, miközben Radnóti Miklós sorát is hallom: „Hol azelőtt az angyal állt a karddal, talán most senki sincs."[5] Tudjuk, nemcsak ő, a társai is mindannyian gyermekek voltak, a szó legmélyebb értelmében: hitték, nem történhet meg olyan gazság, olyan gyalázat az országban...

Nem azért nem olvasom tovább ezt az idézetet Luthertől, mert van ebben sokkal keményebb rész is az ördögről, hanem azért, mert akkor nem vonatkoztathatunk el attól, mire kötelez bennünket, hogy komolyan vesszük: ehhez a közösséghez tartozunk. Nem úgy van az, hogy itt mindenki örvendezik. Breuer Kati biztosan emlékszik, „egy kanál vízben elemésztettek volna" bennünket azok az óvatoskodó, bár szívemhez nagyon közel álló testvéreim, akik a kétezres évek elején-közepén óva intettek bennünket attól, hogy Gaudiopolisnak nevezzük a szeretetházat. Történelemtől determinált az egykor volt otthon, olyan élmények, emlékek, ellentmondások tartoznak a névhez, amelyekkel még sokáig kell bíbelődnie a történettudománynak. Sokan még ma sem tudják, mit kezdjenek Sztehlo Gáborral, mit kezdjenek az általa megmentett 1500 zsidó gyermek lassúdan befejezett múlttá lett emlékezetével az evangélikus egyházban, s persze azon túl is a magukat keresztténynek vallók között. Azzal a személyhez és korhoz kötött példával, amellyel Sztehlo Gábor haló porában is bármilyen vele ellentétes gyakorlatot negligál. Sőt, bűnnek, szemétnek és gyalázatnak mond mindent, ami tőle eltérő. Az evangélikus egyházi emlékezet e honban immár több mint száz éve összezavarodott. Nyilvánosan mindenki elismerően bólogat a név hallatán, de tudjuk, sokan vannak, akik Sztehlóban csupán az egyetemes felebaráti szeretet jámborát szeretnék látni. Egy jó angyalt éppen akkor 1944-ben Budapesten. Valójában azonban ezzel az időtlen és híg ideológiával a történeti Sztehlo Gábort tagadják meg. De nem azért, mintha ezek az atyafiak nem tartanák szent, nemes és példamutató nagyságrendűnek Sztehlo 1944-es gyermekmentő cselekedetét, hanem azért, mert aki Sztehlónak ad igazat, annak azt is mondania kell, hogy az akkori evangélikus egyház elitje Gömböstől Jány Gusztávig, a Prőhléktől Ordass Lajosig nem szent. Ők akkor is megbuktak, ha tudjuk, hogy számtalan olyan névtelen, egyszerű evangélikus lelkész, hitoktató, hívő ember volt, aki sokakat mentett, de a nevét a kollektív egyházi emlékezet – méltatlanul – elfeledte. Mi ugyan tudjuk, hogy ezeknek az embereknek a neve föl van írva a mennyben, és van, aki számon tartja az emlékezetüket. De ez elég ahhoz, hogy bennünket, akik itt élünk, bennünket, akik közösséget akarunk egymással, olyan közösséget, ahol senkit nem érhet baj, megóvjon a gonosztól?

Az előző istentiszteleten a Gaudiopolis polgárainak prédikáltam. Őket is meg kell védeni, miképpen kivétel nélkül mindenkit, aki ki van szolgáltatva az erőseknek és a hatalmasoknak. Mindenkit, még azt is, aki azt gondolja, hogy erős és nem szorul védelemre. Még a jámborokat is, akik oly naivak, mint Radnóti és azok, akik azt remélték, hogy az angyal végig ott marad a hátuk mögött a karddal. De az angyal nem maradt

[5] Sem emlék, sem varázslat (1944. április 30.)

ott, és senki sem kérdezhet vissza, miért ment el. Erről is szól majd Buber meséje.

Kis János úgy vált példás művelőjévé a politika etikájának – ahogy erre Révész Sándor recenziója nyomatékosan figyelmeztet –, hogy eltekintve egy rövid periódustól, semmi köze nem volt a hatalomhoz. Nagy ellentmondás ez, és mégis érvényes. Sőt, szerintem csak így érvényes és igaz. A történelemnek nyilvánvalóvá kell tennie, hogy annak, aki nyakig belemerül a politikába, akinek az egész élete csak politika, mint a mi drága Magdánké – Kósáné Kovács Magdáról beszélek –, annak nem azért lesz fölírva a neve a mennyek országában, mert sokakat és jól tanított, vagy mert az irodalomtudomány doktora volt, hanem azért, mert példát mutatott. Példát arra, hogy habár nem az íróasztalnál és nem is a könyvtárában ülve gondolkodik, mint Vörösmarty vagy mint Kis János, hanem a mocsokban vagy a kerék küllői közé vetve magát is megőrzi a normát, önmaga erkölcsi személyiségét. Ezeknek az embereknek a példája még kárhoztatóbb, mint a tudósoké, hiszen nyilvánvalóvá tették, hogy lehetett másképp. Azt, hogy mindig van másképp. És azt is, hogy mindig dönteni kell, felelősen élni nem szabadon választott gyakorlat.

És azért az is nagyon lelkiismeret-mozdító, hogy a gonosz, a sátán, nem akar semmi mást, csak tönkretenni. Mit kezdjünk az ördöggel, aki a nyilát az emberbe lövi, aki hazudik, rágalmaz, gyűlöletet szít, ragályt terjeszt, háborút robbant ki? Az ördög, aki csak rombolni akar, abszolút realitás.

Sokakat nem érdekel, miképpen valósult meg mindaz, amit mi ezen a hektárnyi földön az elmúlt huszonöt évben létre hoztunk. Mások irigykedve magukban vagy félhangosan bennünket súsárolva „Belzebub ujjával" magyarázzák, hogyan lehet a mű jó, ha alkotói bűnösök. És vannak köztünk olyanok is, kiknek keblét büszkeség hevíti: ha mi ezt megcsináltuk, a templomot meg a hajlékot a papnak és az összegyülekezőknek, és beindítottuk a kulturális életet orgonát építve és folyóiratot alapítva, akkor ki kárhoztathat minket. Pedig ez mind még csak az „első kapavágás" volt. Megőrizni mindezt annak, amivé elgondoltuk és teremtettük, és működtetni a mindig új és változó gyülekezet javára, ez az igazi munka. Ezért mondja Jézus a tanítványoknak, akik a grabancát rángatják: menjetek ti a csudába. Ha olyanok nem lesztek, mint a gyerekek, senki nem fog közületek üdvözülni. Lehet itt bármit csinálni: templomot takarítani, prédikálni, Hét Hársat kiadni, orgonálni, koncertet, kiállítást, bármit szervezni, ha olyanok nem lesztek, mint ezek közül egyetlenegy, teljesen fölösleges azzal áltani magatokat, micsoda remek emberek vagytok.

De van ennek a gyermek-metaforának súlyosabb része is. A megbotránkoztatásról beszélek. Arról, ami nélkül nincs hit, sem szeretet, sem áldozat, sem üdvösség. A politikum etikája nem ismer kettős vagy kétfajta emberi tartást. Csak az az emberi tartás igaz, amelyik akkor is a mögötte álló angyal valóságával számolva szólal meg és cselekszik, ha nem áll ott senki sem. Ez volt anyám meggyőződése, s mintha lányaimé is ez lenne.

Kicsit elszégyelltem magam, amikor az előző istentiszteleten számon kértem szere-

tett Gaudiopolis-beli polgártársaimon, hogy látták-e a szeretetházban dolgozók gyerekeit, akik heteken át jártak ide tanulni, játszani, enni, együtt lenni. A legfiatalabb hároméves sem volt, a legidősebb 14. Ezek a gyerekek nem kérdezték, hogy bejöhetnek-e a templomba, sem azt, hol van az Isten, vagy azt, hogy kell-e imádkozni étkezés előtt. Boldogok voltak, boldogok együtt egymással ebben a térben és az udvaron. Boldogok voltak, mert fölmászhattak a fára, a kerítésre, játszhattak, ahogy a kedvük engedte, úgy, ahogy Isten megteremtette őket. Az ember megállt, nézte őket és bólintott: ilyeneké az Isten országa, ilyenné kell lennie neki is.

Mi kettős szorításban vagyunk itt, nekünk egyszerre kell angyallá és „angyalozottá" lenni. Mint akik tudják, az angyal ott áll mögöttük, és azt is tudják, mire kötelezi ez őket. Mint Sztehlo Gábort és a többi embermentőt. És ugyanakkor gyermekké válni, azzá, aki boldog akar lenni, egyszerűen csak boldog. Örülni a napnak, a fáknak, bárminek. Lehet ezt egyszerre? Nem tudom. És azt sem tudom, ki hogyan oldotta meg eddig, vagy oldhatja meg a hátralévő élete során. Nincs recept, csak lendület van, csak inspiráció van. J. S. Bach megírta a Goldberg-variációkat, zenévé téve életéből nemcsak azt, ami volt vagy van, hanem azt is, ami lehet, vagy azt is, aminek lennie kell. Példája nyomán, hallva őt, legalább gondoljunk bele, milyen variációja lehet az életünknek, hogy ne csak kívülről történjenek a dolgok, és létünk rejtelmei közt, megértve a szükségszerűt, miképpen lehetünk mégis szabaddá a kívülről ránk rontók rémuralmától. Ameddig lehet, játszva.

Hallgassuk hát meg Martin Buber angyaltörténetét.[6]

„Történt, hogy az Úr akaratából, kinek keze minden dolgoknak kezdete és vége, mértéktelen szenvedés és gyötrelem borította el a földet. A levegőt könnyek súlyos párája ülte meg, s sóhajok lehelete homályosította el. Bánat telepedett magukra az égi trón körül álló seregekre is. Akadt azonban egyvalaki közöttük, kinek lelkét feldúlta az odalenn látott szenvedés. Midőn hangja a többiek énekébe vegyült, a kétség a hűséggel viaskodott benne, s lázadó gondolatait vakmerőn az Úrra emelte. Nem látta be immár, miért kell, hogy halál és pusztulás fűzzék egybe az események láncolatát. Egy napon azután, amikor alápillantva megérezte, amint a létező tekintete az övébe fúródik, szívébe markolt a zűrzavar. Kihúzta magát, s az Úr elé lépett, de torkára forrt a szó, amint beszélni próbált. Az Úr azonban nevén szólította, és megérintette ajkait. S az angyal akkor beszélni kezdett. Kérte, adná Isten egy esztendőre az ő kezébe a föld kormányzását; hogy annak javára igazgathassa. Megremegtek a fenti seregek e vakmerőségtől. Ám Isten mosolyára csakhamar felragyogtak az egek. Szeretetteljesen pillantott a követelődzőre, és kimondta az engedélyt. Az angyal pedig sugárzó orcával szállt tovább.

Egy éven át öröm és kellem köszöntött hát a földre. A fényes angyal megfélemledett, kínba dermedt gyermekeire öntötte jóságos szívének egész túlcsorduló gazdagságát. A gyötrelem s a halál egyetlen kiáltása sem zavarta meg a mámoros harmóniát. Vasba fegyverkezett sötét társa, ki nemrég még zúgva viharzott át a legeken, most hivatalától megfosztva, leengedett karddal állt félre, kelletlen várakozásban. A föld pedig elébb virágos égben ringatózott, majd gyümölcsök terhe borította be. Amikor a nyár beérett, az emberek énekelve rajzottak az aranysárga földekre – egyetlen halandó sem emlékezett hasonló áldásra. Eljött a szüret ideje, s majd szétrepedtek a falak és megemelkedtek a tetők, hogy befogadhassák mindeme bőséget.

[6] Martin Buber: Az angyal és a világ fölötti uralom. In: *Angyal-, szellem- és démontörténetek Paul Klee rajzaival.* Fordította Miklós Tamás. Budapest, Atlantisz Könyvkiadó, 2002. 13–14.

A fényes angyal büszke elégedettség dicsőségében élt. S bár eljött a nap, amikor az első téli hó beborította a határt, és az uralom visszaszállt Isten kezére, a javak oly mérhetetlen gazdagságát ajándékozta a föld fiainak, hogy azok még sokáig örvendezhessenek adományainak.

Egy hűvös, év végi napon azonban ezerhangú jajkiáltás hallatszott az égre. Rémülten szállott alá az angyal a földre, s lépett – zarándok képében – az első útba eső házba. Kicsépelték a gabonát, hogy lisztet őröljenek és kenyeret süssenek belőle – de jaj, a parázsról levett kenyér darabokra hullott, a darabok pedig élvezhetetlenek voltak: utálatos földízzel töltötték meg a szájat. Így volt ez a második házban is, és a harmadikban és mindenhol, ahová csak az angyal betette a lábát. Az emberek a földre vetették magukat, hajukat tépték, átkozták a világ királyát, aki szegény szívüket hamis áldással bolondította.

Az angyal elrepült és mestere lábaihoz vetette magát. »Uram – kiáltotta –, engedd megértenem, hol hibádzott erőm és figyelmem!«

Akkor felemelte Isten a hangját, s így szólt: »Az én dolgom, s egyedül az enyém elejitől fogva – ami, kedves cimborám, túlságosan nehéz és iszonyatos volna a te gyengéden adakozó kezeidnek –, hogy rothadással tápláljam és árnyékba borítsam a földet, hogy megszülethessen a magvakból, tehát hogy vérrel és fájdalommal termékenyítsem meg a lelkeket, hogy életre kelhessen belőlük a mű.«"

Ittzés Nóra

Egy-ház[1]

E számunk írásait és képeit a békásmegyeri templom és a gyülekezeti ház felszentelésének húszéves évfordulója inspirálta, témájuk gyülekezet, egyház, közösség. És a közösség tagjai, nemcsak az élők, hanem azok is, akik halálukban is hozzánk tartoznak. Olyanoktól kértünk vagy válogattunk szöveget, élőktől és holtaktól, akik rendszeresen publikálnak vagy publikáltak lapunkban, köztük három lelkésztől is, akiknek írása, akárcsak a „vezércikk", Máté evangéliumának a tanítványi közösségnek szóló 18. fejezetéhez kapcsolódik.
A Hét Hárs e mostani jubileumi száma érdekesen rímel a lap első tematikus számának témájára, ennek rövid szerkesztői bevezetőjét közöljük.

Az *egyház*, amelyet ma csupán 'a keresztény hívek összességének szervezett közössége'-ként, esetleg 'ennek valamelyik felekezete'-ként vagy 'helyi gyülekezet'-ként, 'egyházközség'-ként értünk, összetett szó. Előtagja a 'szent' jelentésű régi *egy*, amelynek korábbi alakja *id* vagy *igy* lehetett, valószínűleg ennek *ü*-s hangalakváltozatát őrzi *üdv*, *ünnep* vagy éppen az 'ünnepet szentel' jelentésű *ül*[2] szavunk. A *egyház* eredetileg tehát 'szent ház, megszentelt épület', vagyis 'templom' volt. A szó két jelentése más nyelvekből is ismert, gondoljunk a német *Kirche* vagy az orosz *цéрковь* szavakra. A 'szent ház' jelentés évszázadokkal korábbi nyelvemlékekben mutatható ki, mint amelyekben a 'közösség', első írásbeli adatai az 1100-as évek végén keletkezett oklevelekben fennmaradt helynevek. Ez található a ma is használatos 'templomszolga' jelentésű *egyházfi* szóban, ezt őrzi a ma már alig-alig ismert *egyházkelés,* 'a gyermekágyból

[1] Az írás megjelent a Hét Hárs 2003/2. számában.

felkelt asszony első templomi megjelenésekor tartott szertartás' neve vagy 'a templom felszentelésének, illetve védőszentjének ünnepé'-t jelentő *egyházнap*. Ebben a értelemben használja Petőfi is 1847-es A költészet című ars poeticájának zárósoraiban: „A költészet nem társalgó-terem, / [...] Több a költészet! olyan épület, / Mely nyitva van boldog-boldogtalannak, / Mindenkinek, ki imádkozni vágy, / Szóval: szentegyház, ahová belépni / Bocskorban sőt mezítláb is szabad." Ez maradt fenn megannyi templommal rendelkező település nevében, a kemenesalji Egyházashetyétől, Berzsenyi szülőfalujától a csallóközi Egyházkarcsáig. Érdekes módon ezeknek a helységeknek a többsége a magyar nyelvterület nyugati vidékén található, egyetlen kivétel talán az eredetileg román, később elmagyarosodott erdélyi Szentegyházasfalu. Ez utóbbi helynév is jól mutatja, hogy az előtag jelentése – talán épp az *egy* számnévvel való homonímiája miatt – viszonylag korán elhomályosult. Az első *szentegyház* adat az 1400-as évek második feléből való, nem sokkal későbbi, mint az *egyház* szó második jelentésének első írásbeli emléke az 1400-as évek első feléből. A 'vallási közösség' jelentés érintkezésen alapuló, ún. metonimikus névátvitellel alakult ki, mára szinte kizárólagossá vált, a 'templom' jelentés pedig visszaszorult az irodalmi nyelvbe.

E számunk írásai valamiképpen mind az egyházról szólnak. A szentek közösségéről, az el-elbukó és a mindenkor reformációra szoruló intézményről, a testmeleg közösségről, e közösség gondolkodásának, teológiájának formálódásáról, a mindennapjait és ünnepeit meghatározó hagyományról... És szólnak Isten házáról, az évszázadok során szüntelenül változó szakrális térről, melyben valamiképpen mindig az Isten-ember kapcsolat tükröződik, s mely helyet és otthont ad annak a közösségnek, amely maga is gyümölcse e kapcsolatnak.

[Áldott az Úr Isten…]*

Áldott az ÚR Isten örökké mennyekben,
ki minket vezérlett ő dicséretiben,
meghallgatott minket mi könyörgésünkben,
neve dicsértessék örökké mennyekben.

Erőtlenek vagyunk mi természetünkben,
minden romlandólag mi emberségünkben,
az nagy ellenségtől való rettegésben,
csak té-tőled várunk oltalmat éltünkben.

Vezérelj Uram minket az te jó kedvedben,
és igazgass minket az mi életünkben,
életünknek rende legyen szent igédben,
hogy ne téveledjünk az árnyékvilágban.

Dicsértessél Uram irgalmasságodért,
ki minket kedvelél az te szent fiadért,
dicsőség teneked Atyai voltodért,
az te szent fiadnak vigasztalásáért.

* E számunk verseit Huszár Gál 1574-ben Komjáton nyomtatott *A keresztyeni gyulekezetben valo Isteni diczeretec es Imadsagoc* című énekeskönyvéből válogattuk. Az énekszövegek közlésében megtartottuk az eredeti nyelvi formákat, a betűjelölésben azonban a mai helyesíráshoz igazodtunk a könnyebb olvashatóság kedvéért.

Abban az órában odamentek a tanítványok Jézushoz, és megkérdezték tőle: „Ki a nagyobb a mennyek országában?” Jézus odahívott egy kisgyermeket, közéjük állította, és ezt mondta: „Bizony, mondom néktek, ha meg nem tértek, és olyanok nem lesztek, mint a kisgyermekek, nem mentek be a mennyek országába. Aki tehát megalázza magát, mint ez a kisgyermek, az a nagyobb a mennyek országában. És aki befogad egy ilyen kisgyermeket az én nevemben, az engem fogad be. Aki pedig megbotránkoztat egyet e kicsinyek közül, akik hisznek bennem, jobb annak, ha malomkövet kötnek a nyakába, és a tenger mélyébe vetik. Jaj a világnak a botránkozások miatt! Mert szükséges, hogy botránkozások történjenek, de jaj annak az embernek, aki megbotránkoztat.”

„Ha a kezed vagy lábad botránkoztat meg téged, vágd le, és dobd el magadtól: jobb neked ha csonkán vagy sántán mégy be az életre, mint ha két kézzel vagy két lábbal vettetel az örök tűzre. Ha pedig a szemed botránkoztat meg téged, vájd ki, és dobd el magadtól: jobb neked, ha félszemmel mégy be az életre, mint ha két szemmel vettetel a gyehenna tüzére.”

„Vigyázzatok, hogy egyet se vessetek meg e kicsinyek közül, mert mondom nektek, hogy angyalaik mindenkor látják a mennyben az én mennyei Atyám arcát.”

(„Mert az Emberfia azért jött, hogy megmentse, ami elveszett.”) Mit gondoltok? Ha egy embernek száz juha van, és eltéved közülük egy, nem hagyja-e ott a kilencvenkilencet a hegyekben, és nem megy-e el megkeresni az eltévedtet? Ha azután megtalálja, bizony mondom néktek, jobban örül neki, mint annak a kilencvenkilencnek, amelyik nem tévedt el. Ugyanígy a ti mennyei Atyátok sem akarja, hogy elvesszen egy is e kicsinyek közül.”

„Ha vétkezik atyádfia, menj el hozzá, intsd meg négyszemközt: ha hallgat rád, megnyerted atyádfiát. Ha pedig nem hallgat rád, végy magad mellé még egy vagy két embert, hogy két vagy három tanú szava erősítsen meg minden vallomást. Ha nem hallgat rájuk, mondd meg a gyülekezetnek. Ha pedig a gyülekezetre sem hallgat, tekintsd olyannak, mint a pogányt vagy a vámszedőt. Bizony, mondom néktek: amit megköttök a földön, kötve lesz a mennyben is, amit pedig feloldotok a földön, oldva lesz a mennyben is. Bizony, mondom néktek azt is, hogy ha közületek ketten egyetértenek a földön mindabban, amit kérnek, azt mind megadja nekik az én mennyei Atyám. Mert ahol ketten vagy hárman összegyűlnek az én nevemben: ott vagyok közöttük.”

Akkor Péter odament hozzá, és ezt kérdezte tőle: „Uram, hányszor vétkezhet ellenem az én atyámfia úgy, hogy én megbocsássak neki? Még hétszer is?” Jézus így válaszolt: „Nem azt mondom neked, hogy hétszer, hanem még hetvenszer hétszer is. Ezért hasonló a mennyek országa egy királyhoz, aki számadást akart tartani szolgáival. Amikor hozzákezdett, vittek eléje egy szolgát, aki tízezer talentummal volt adósa. Mivel nem volt miből fizetnie, megparancsolta az úr, hogy adják el őt és feleségét, gyermekeit és mindenét, amije van, és fizessen. A szolga erre leborult előtte, és így esedezett: Légy türelemmel hozzám, és mindent megfizetek neked. Az úr pedig megszánta a szolgát, elbocsátotta, és elengedte az adósságát. Amikor azonban eltávozott az a szolga, összetalálkozott egyik szolgatársával, aki száz dénárral tartozott neki. Megragadta, fojtogatni kezdte, és ezt mondta neki: Fizesd meg, amivel tartozol! Szolgatársa ekkor leborult előtte, és így kérlelte: Légy türelemmel hozzám, és mindent megfizetek neked. De az nem engedett, hanem elmenve börtönbe vettette őt, amíg meg nem fizeti tartozását. Amikor szolgatársai látták, hogy mi történt, nagyon felháborodtak. Elmentek, és jelentették uruknak mindazt, ami történt. Akkor magához hívatta őt ura, és így szólt hozzá: Gonosz szolga, elengedtem minden tartozásodat, mivel könyörögtél nekem. Nem kellett volna-e neked is megkönyörülnöd szolgatársadon, amint én is megkönyörültem rajtad? Ekkor haragra lobbant ura, és átadta őt a hóhéroknak, amíg meg nem fizeti neki az egész tartozást. Így tesz majd az én mennyei Atyám is veletek, ha szívetekből meg nem bocsátotok, mindenki az ő atyjafiának.” (Mt 18,1–35)

Koczor Tamás

A kiközösítés ellehetetlenítése

Máté evangéliumának 18. fejezetéről

A Biblia 13. századi fejezetbeosztása témák szerint osztotta fel a szöveget. A mai igehirdetések általában 10-12 verset ölelnek fel, főképp abból az indíttatásból, hogy ennyit lehet kényelmesen meghallgatni, talán megérteni, pláne felállva.

Tekintsük most Máté evangéliuma 18. részét egyetlen témának, és főképp tekintsük olyan témának, amely a korai gyülekezet számára fontossá vált.

Ha tartalom szerinti felsorolást szeretnénk, akkor a következő címekkel találkozunk:

– A kisgyerekek példája
– Az erőtlenek megbotránkoztatása
– Az eltévedt juh példázata
– A gyülekezeti fegyelmezés
– A gonosz szolga példázata

A fejezet témája

Ha egy szálra szeretnénk mindezt felfűzni, témát keresve, a fejezet középpontjának, legfontosabb mondanivalójának, a 15–17. versig terjedő szakasz tételezhető fel. Ebben egy kiközösítési formulát találunk.

Ha pedig vétkezik ellened a testvéred, menj el hozzá, fedd meg négyszemközt: ha hallgat rád, megnyerted a testvéredet. Ha pedig nem hallgat rád, végy magad mellé még egy vagy két embert, hogy két vagy három tanú szava erősítsen meg minden vallomást. Ha nem hallgat rájuk, mondd meg a gyülekezetnek! Ha pedig a gyülekezetre sem hallgat, tekintsd olyannak, mint a pogányt vagy a vámszedőt! (15–17. vers)

Nincs körülírva, hogy milyen vétekről van szó, de a „vétkezik ellened" magában hordozza azt, amit a Szent István Társulat bibliafordítása hoz: a „ha testvéred megbántott" fordulat személyes jellegű nézeteltérésre utalhat, nem valami nyilvánvaló bűnre.

Ha valaki megbántott, menj el, fedd meg! Vajon megváltozik ettől? Hacsak nem véletlenül történt, akkor nem valószínű. De akkor a tanúk felvonulása és a gyülekezet bekapcsolása még határozottabbá teszi az ellenállás erőszakosságát. Máté a „gyülekezet" (ἐκκλησία, eklézsia) szót használja. Az evangéliumok közül csak Máténál olvassuk ezt a kifejezést, nála is csupán még egy helyen, amikor Péter hitvallást tesz a megváltóról. Jézus gondolati rendszerében nem szerepel gyülekezet. Közösség igen, de ebben az értelemben, tehát olyan közösségi formaként, amelyből ki lehet közösíteni valakit, nem. Ez az egyik érvünk amellett, hogy ez a szövegrész nem jézusi, csak a hozzá kapcsolt, idézett, felhozott szakaszokban lelhetők fel Jézus mondatai.

Ha elfogadható, hogy itt egy kiközösítési eljárás idéződik meg, és hogy a fejezetben szereplő többi szöveg is ezzel foglalkozik, akkor Máté evangéliumának hangsúlyos és összeszedett mondanivalóját találjuk itt.

A kisgyermekek példája

A fejezet azzal a jelenettel kezdődik, amikor a tanítványok a mennyek országában való

rangsorról kérdeznek (1–5. vers). Jézus nem a kérdésnek megfelelően válaszol, hanem a „nem mentek be" kifejezéssel, mármint ha olyanok nem lesztek, mint a kisgyermekek. A bemenetel nem valami kaput jelent, sokkal inkább megértést. Tehát, ha nem gyermekként nézitek a világot, ebben az esetben a közösséget, akkor nem értitek meg a mennyek országát.

A „meg nem tértek" kifejezésben nem a szokásos megvilágosodást, gondolati megváltozást (μετανοέω) jelentő szó áll, hanem a „hátra arc", tehát a 180 fokkal való visszafordulás szava. Ez azt jelenti, hogy a tanítványok most a másik oldalon állnak, a felnőtt oldalon.

Ha a témánkat komolyan vesszük, akkor a kisgyermek témakörében nem szárnyalhatunk szabad asszociációkkal, le kell ragadnunk a közösségnél.

Ez a közösségi formáció hasonlít a Pál utcai fiúk rendszeréhez. Van a két gyerekcsapat, amelyből teljesen hiányoznak a felnőttek. A regény csodálatos törése az, amikor megjelenik Geréb apja, egy felnőtt, aki ugyan eljátssza, hogy fontos neki a gyerekek véleménye, de csak annyiban, amennyiben igazolást nyer, hogy a jelvényként használt fia nem hoz szégyent rá. Ehhez a felnőttvilág jellemző eszközeit, a kényszerítést, a hazugságot is kész használni.

Ilyesmiről beszél Jézus is. A gyülekezet nem kezelheti úgy belső feszültségeit, mint egy kívülálló felnőtt a gyerekcsapatokét. Mindenkinek a gyerekség szintjén kell maradnia!

Tételezzük fel, hogy az evangélium keletkezésekor már volt gyakorlata, talán formája is a kiközösítésnek! Ez esetben az itt megszólaló mondanivaló nagyon fontos: ne érezzétek magatokat feljebbvalónak másoknál!

Az erőtlenek védelme

Ha csak gyerekekről lenne szó, akkor némileg érthetetlen lenne a téma mélysége. Az „akik hisznek bennem" utalás még felerősíti azt, hogy itt az érintettek köre kibővül. A kicsinyek, akik hisznek Jézusban, olyanok, mint akik nem értenek valamit, mint akik kételkednek, tévúton járnak, és könnyen lehet, hogy ebben a gondolkodásukban eltérnek a gyülekezettől. Ugyanakkor védelemre szorulnak, hiszen devianciájuk könnyen kiközösítéshez vezethet.

Máté nagyon erős képeket használ. A malomkővel nyakában tengerbe vetett elitélt mellett idézi a Hegyi beszédet is (8–9. vers), amelyet szintén az ő evangéliuma közöl. Ott a paráznasággal kapcsolatban beszél a radikalitásról, könnyű az áthallás, itt ugyanolyan sarkos gondolkodásról van szó.

Ezek a szélsőséges képek erősítik, hogy itt már régen nem a gyerekekről van szó, nagyobb a tét, a gyülekezet mentalitásáról a közösségben jelen levő erőtlenekkel szemben.

Az eltévedt juh példázata

A példázatok olvasásának egyik fontos iránya, hogy a jézusi példázatok mindig Istenről – országáról, szaváról stb. – szólnak. A lukácsi – tartalmát tekintve nem párhuzamos – szöveg Istenről jó pásztorként beszél (Lk 15,1–7), aki otthagyva a kilencvenkilencet, elmegy az egy után. A példázat ottani

dominanciája az öröm. Kissé túlzott öröm, hiszen az egy elveszett bárány természetes veszteség lehetne, de éppen ez a lényege. Az ottani példázatban *elveszett* juhról hallunk, tehát – az ember összefüggésében – talajtalan, eltűnő, gyökértelen sorsról.

Máténál más szó szerepel: *eltévedt* juh, aki az útról letért. A késői kéziratok szúrják be nagyon tisztességesen a két példázat különbözőségét igazoló mondatot: „*Az Emberfia azért jött, hogy megmentse, ami elveszett.*" (11. vers) A szöveg végén pedig megjelenik újra a „kicsinyek" kifejezés.

Ilyen értelemben a példázat más tartalmat kap, de ez a tartalom összefügg az eredetivel. Ahogy Isten jó pásztorként elmegy az egyetlenért is, úgy ti is próbáljátok megmenteni mindenáron az egyetlent, a kicsit! Így a példázat nem Istenről, hanem a gyülekezetről szól, de ennek a gyülekezetnek minden erejével Istent kell tudnia követni, az ő cselekedeteit, az ő örömét. Ebben az értelemben az eltévedt juh példázata szinte a kiközösítési eljárás lehetetlenségét fogalmazza meg.

Járulékos mondatok

A kiközösítési eljárás után súlyos mondatok jönnek, melyeket a gyónáshoz szoktunk kapcsolni. „*Bizony mondom nektek: amit megköttök a földön, kötve lesz a mennyben is, amit pedig feloldotok a földön, oldva lesz a mennyben is.*" (18. vers) Ez a kulcsok hatalma, utalva a nyitás és bezárás mozzanatára. A mi témánk összefüggésében új tartalmat kap ez a mondat.

Máté eddigi szövegei mind óvásról szóltak. Ha ez a kiközösítési eljárás létezett, akkor összegyűjtötte azokat a jézusi mondatokat, melyek ezt gyengítik, sőt, elkerültetik a gyülekezettel. A 18. vers így nem annyira hatalomról, mint inkább felelősségről szól. Nyittok és zártok, és minden nyitásotok és zárásotok az égig érvényesek – *az ő angyalaik a mennyekben mindenkor látják az én mennyei Atyám arcát* (10. vers) –, de ott is kell majd elszámolnotok vele.

A következő két mondat egyetértésről, talán az egyetértés vágyáról szól, illetve arról, hogy ahol Krisztus nevében zajlanak a dolgok, ott Krisztus jelen van.

A gonosz szolga példázata

A jól ismert példázat zárja a gondolati egységet. Péter kérdésére válaszként mondja el Jézus a gonosz szolgáról szóló példázatot. A kérdés megbocsátásról beszél, ugyanazt a szót használja, mint a 15. vers, azaz ha „*vétkezik ellened a testvéred*"(15. vers)*,* „*mondom neked, nemhogy hétszer, hanem még hetvenszer hétszer is"* (22. vers) meg kell bocsátanod. A *tartozás* az egyik tartalma annak, amit mi a *bűn* szóval szoktunk mondani.

A király olyan gazdag, hogy nem veszi észre azt, hogy a szolgája rengeteg pénzzel tartozik neki. Egy tálentum hozzávetőleg 43,65 kg ezüst. Tehát a szolga 436 500 kg ezüsttel tartozott. Majdnem 44 vagon. Ez egy kalkulátor szerint a leggyengébb minőségű ezüst esetében 4 561 425 000 forint. Jézus nyilván nem számolgat, hanem valami óriásit akar mondani, és mond is. Azzal, hogy a király elengedi ezt a tartozást, ekkora összeget ajándékoz a szolgájának, nem is beszélve a gesztus lélektani értékéről.

Ezzel szemben a szolgatárs 100 dénárral, tehát 400 grammnyi ezüsttel tartozott. A 41 800 forint nem kevés, de nem is megadhatatlan. A király által elengedett pénz ennek több mint százezerszerese. A példázat talán tudatosan nem becsüli le a szolgatárs tartozásának mértékét, de megoldhatóként kezeli.

A mondanivaló az, hogy Isten végtelenül megbocsátó, nekünk is természetesen megbocsátónak kell lennünk. A koronát az utolsó mondat adja: *„Így tesz majd az én mennyei Atyám is veletek, ha szívetekből meg nem bocsátotok, mindenki az ő testvérének”* (35. vers), azaz haragjával fordul ellenetek.

Összegzés

Vajon ki mert volna ezután bárkit kiközösíteni? A tiltások szép rendszere a végére kissé bedurvul: ha vétkezett ellened a testvéred, és nem bocsátasz meg neki, hanem mindenféle eljárással kizárod a közösségből, akkor Isten haragja ellened fordul, hiszen ő neked számtalanszor megbocsát. Persze, vannak nézeteltérések, bántások és sértések, de a gyülekezet minden tagja fontos. Ha nagyobbnak tartod magad bárkinél, és nem véded minden erőddel az erőtleneket, ha le mersz mondani bárkiről, akkor nem Krisztus útján jársz. Minden döntéseddel Isten előtt állsz, és a nevében összegyűlő közösségben jelen van Krisztus.

[Ó, mindenható Isten…]

Ó, mindenható Isten,
ki az te kegyességedből,
az te szent Igédben magadot jelentéd,
az te akaratod híveidnek kijelentötted,
hogy téged esmérjünk,
és örökké dicsérjünk.

Könyörgünk mostan neked,
bocsásd meg mi bűneinket,
oltalmazz meg mindenféle gonosztól,
ördögtől és az bűntől,
az haláltól és kárhozattól,
az Jézus Krisztusért,
mi megszabadítónkért.

Oltalmazd híveidet,
kik téged magasztalnak,
és csak benned bíznak
minden nyavalyájokban,
hogy az hitetlen népek
megesmérjék hatalmasságodat,
hogy az te híveid örökké tiszteljenek.

Dicséret az Istennek,
Atyának és az fiúnak,
és a szent Léleknek, az egy bizony Istennek,
kit dicsérnek mennyekben
mindenkor a szent Angyalok,
Jer, mi is dicsérjük,
mert irgalmas minekünk.

Bartha István

Fél szemmel a menny felé kacsingatva

Nincs kiszolgáltatottabb az embergyereknél. A nagy testű szárazföldi emlősök többsége, mihelyt megszületik, néhány órával később már saját lábára áll. Anyja nyelvével tisztogatja, de ő már keresi az emlőt. A csecsemő viszont még hónapokig csak fekszik, rúgkapál, és önmagától semmire sem képes. Legfeljebb koordinálatlan mozdulataival és örökös óbégatásával nehezíti a róla gondoskodó felnőtt tevékenységét.

Akinek van gyereke, tudja mit jelent egy tisztába tevés, egy etetés, egy büfiztetés, egy fürdetés, egy altatás. Aztán amikor úgy egyéves kora körül lábra áll és elindul, akkor jön még csak a nehéz időszak. Szinte egy pillanatra sem lehet felügyelet nélkül hagyni, mert ön- és közveszélyes. Vakdugókat kell rakni a konnektorokba, minden törékeny tárgyat olyan magasra kell pakolni, hogy véletlenül se érje el. Semmi sincs tőle biztonságban. És ő sincs biztonságban, ha véletlenül hozzájut egy nehéz vagy éles, hegyes tárgyhoz. Függöny, abrosz, fűtőtest, ajtó, ablak, fiók – mind-mind tabuk, amelyek érintetlenségéről a gyerekre vigyázó felnőttnek kell gondoskodnia.

Mennyi figyelmet, türelmet, szeretetet, odafigyelést, időt, energiát, áldozatot igényel egy gyerek nevelése, míg eléri azt a kort, amikor már szót lehet érteni vele, és el lehet magyarázni, mit miért nem szabad, és még akkor sem tartja be a szabályok többségét, vagy többnyire csak akkor, ha látják.

Az önállótlan és önmagára hagyva veszélyben lévő gyerek tehát a felnőttek támogatására szorul. Azokéra, akik szélsőséges körülmények közt a legfélelmetesebb, zsákmányra éhes ragadozóknál is borzalmasabb módon, ráadásul értelmetlenül és haszon nélkül képesek pusztítani egymást. Beleértve a kiszolgáltatott kicsiny gyermekeket is. Nem véletlenül, nem tudatlanságból vagy ügyetlenségből, hanem tudatosan, célirányosan, módszeresen és ördögi profizmussal. Teszik ezt azok a felnőttek, akik maguk is kiszolgáltatott csecsemőként látták meg a napvilágot, és éveken át felnőttek gondoskodására voltak utalva.

És a gügyögő csecsemőből, szófogadatlan kisgyermekből, suta kiskamaszból okos és talpraesett felnőtt válik. Némelyikük örömmel tanul meg bánni a fegyverekkel, és alkalmakat teremteni azok használatára. De puszta kézzel, vagy akár csak szavakkal, gyilkos pillantásokkal is képes ártani, életet oltani. Szélsőséges helyzetekben sok olyan ember is fenevaddá válik, aki egyébként normál körülmények közt nem lenne az.

A Jézust arról kérdezők, hogy ki a nagyobb a mennyek országában, nyilván nem ezekre a gonoszságokra gondoltak. Szóval semmiképpen sem arra, hogy mondjuk az ötéves gyerek hátba lövése ér-e több pontot, vagy puskatussal agyonverni egy amúgy is agyongyötört és fáradt embert. Nem, nem ilyen gonoszságokra gondoltak, mert ezeknek és az ezeket cselekvőknek nyilván semmi közük a mennyek országához. A pokol épp azért üres, mert csak ezek lesznek ott. És ezzel egyáltalán nem is kell foglalkozni.

Sokkal inkább az erényekre kérdeztek rá. A sok éven át tanult viselkedésformák, a jó és rossz, a jobb és bal kéz megkülönböztetése, az információk rendszerezése, a következtetések érvényességének elsajátítása, a mesterségbeli tudás megszerzése, a társadalmi hasznosság, a jó előmenetel tekintetében természetesen vannak különbségek ember és ember között. Az önmagunkkal és társainkkal való viselkedés, az eredetünkhöz, a Teremtőhöz, az Örökkévalóhoz való helyes viszonyulás vonatkozásában is vannak bölcsebbek és kevésbé bölcsek.

De mégis ki a nagy? Kinek vannak érdemei? Ki jogosult kiváltképp Isten kitüntető figyelmére? Kit állít példaként a többiek elé? Ez a kérdés. És Jézus nem kevesebbet állít, mint hogy „nyugodtan felejts el mindent". Nincs szükség a tapasztalatodra, a rutinodra, a felhalmozott tudásodra, a szakmai tisztességedre, az ügyességedre, az erkölcsödre, az éles elméjűségedre, de még a hitbéli jámborságodra sem. Isten országában minderre már nem lesz szükséged. Csak hagyd magad. Isten tudja, hogy mire van szükséged.

Engedd el magad nyugodtan, lazíts, mert ő úgysem hagyja, hogy bajod essék. Tégy, amit akarsz. Nem tudsz ártani. Elég, ha ő tisztában van vele, mit tehetsz meg, és mit nem. Eközben teljesen szabadnak fogod érezni magad. Nem úgy, mint itt, a korlátok, tilalmak és kötelességek kényszerében. Ott nem azért nem lesznek fegyverek, nehogy kárt tegyetek egymásban, hanem mert senkinek eszébe sem jut ártani.

Gondolj csak bele: ha te kiszolgáltatott és magatehetetlen csecsemőből felnőve, gonosz létedre mégis képes vagy vigyázni a gyerekedre; táplálni, tisztába tenni, gondoskodni róla, nevelni, tanítani mindarra, ami jó és szükséges az élethez; és annak ellenére, hogy sok rosszat és felesleges dolgot is lát és tanul tőled, mégis olyan felnőtté válik majd, aki szintén képes lesz hozzád hasonlóan felnevelni a gyerekét; akkor mennyivel inkább tudja a te mennyei Atyád, hogy mire van szükséged, és mennyivel inkább képes gondoskodni rólad, a tökéletes boldogságodról!

Szóval engedd csak el magad szépen, és maradj gyerek. Vagy inkább légy újra gyerek. Mert jobb neked a hátadon fekve, gőgicsélve és kapálódzva az Atya gondoskodását élvezni, mint saját két lábaddal a földön állni, de malomkővel a nyakadban, eladósodva, mindenkire neheztelve, senkivel egyet nem értve, és örökre elveszve, senki által be nem fogadva, és senki által nem keresve és meg sem találva.

[Ur Jézus Krisztus…]

UR Jézus Krisztus,
ne hagyj elvesznünk
a pogány kéz miatt,
mert rajtunk vadnak
minden erejekkel.

Jézus te hozzád
most fohászkodunk,
ily nagy szükségünkben,
hogy ronts-el nekik
az ő hatalmokat.

Mert azért vadnak
mostan mi rajtunk,
hogy el veszessenek,
de benned vagyon
minden bizodalmunk.

A szentírásban
te azt fogadtad,
fiú és szent Lélek,
hogy mit kívánunk,
tőled megadatik.

Azon örülünk
mi Keresztyének
te ígéretednek,
hogy Istenséged
rólunk gondot visel.

De kérünk téged,
hallgass meg minket
mi könyörgésünkben,
hogy ne adj minket
pogányok kezében.

Kérünk ÚR Isten
téged hitünkben
és nagy szerelmünkben,
hogy segélj minket
erőtlenségünkben.

Adjad minekünk
ÚR Jézus Krisztus
az te szent országod,
bírhassuk mi es
örökkön örökké.

Németh Zoltán

A háromlábú róka

Gondolatok Máté evangéliumának 18. fejezete kapcsán

A csapdába került állat állítólag képes lerágni a saját lábát, hogy szabad lehessen. Számomra mostanság leginkább erről szól Máté evangéliumának 18. fejezete. Mit jelent az Élet, a nagybetűs, vagyis a szabad, méltóságteljes, önazonos létezés, szemben az élettel, a kisbetűssel, vagyis a túlélésre, az életben maradásra történő berendezkedéssel, amelynek érdekében kész vagyok feladni szabadságomat, méltóságomat, önazonosságomat. Mert jobb a csapdában csendben meghúzódni, kivárni, míg értem jönnek. Talán nem lesz belőlem ágyelő, nagy esélyem van a vadasparkba kerülésre, ha alázatosan meghunyászkodom, és elég esdeklően nézek a simabőrűre. Jobb négy lábbal a ketrecben, ahol még enni is adnak, mint három lábon ugrálva békára vadászni.

Ha az életet kisbetűvel értjük, akkor a megbotránkoztatás kerülése semmi mást nem jelent, mint tartózkodni a közerkölcsöt sértő, illetlen viselkedéstől. Pontosabban még ennyit sem. Csak annyit, hogy ki ne derüljön. A szivárványosok és hozzájuk hasonlók, ha már megszabadulni nem lehet tőlük – legalábbis nem elég gyorsan, mert a hurok azért már a nyakukon van Isten nevében –, legalább bújjanak el, és zárt ajtók mögött fajtalankodjanak. És ha az „egy a zászló, egy a tábor” birkanyájának egyik tagjáról kiderül, hogy nem fér bele ebbe az álkeresztyén és álnemzeti koordinátarendszerbe – no, nem azért derül ki, mert szabadságáért cserébe egzisztenciáját áldozva kiszabadította magát a kelepcéből, hanem mert nem bírt a csap-

dában nyugton maradni, és addig ficánkolt, míg felhívta magára a figyelmet –, akkor vajon nem logikus-e, hogy a többi 99 érdekében attól az egytől szabadulni kell? És a dolog ezzel el is van intézve. Mi az ilyet nem tűrjük magunk között, hiszen mi keresztyének vagyunk, s magyarok.

A skandalum kifejezés, amelyet Máté itt használ, a görög *szkandalon* szóból származik, és eredetileg csapdát jelent. Semmi köze a közerkölcshöz vagy az illendőséghez. Nincs köze ahhoz, hogy a kölcsönös megegyezés és megelégedés keretei között mit tesznek egymással különböző vagy azonos nemű emberek otthoni hálószobákban, az Adria hullámain ringatózó jachtokon vagy brüsszeli klubokban. Az Élethez van köze, a nagybetűshöz. Ahhoz, hogy valaki eljusson ide, vagyis az életből az Életbe, bizalom kell. Hit. Rengeteg bizalom. Erős bizalom. Ezért mutat Jézus a két lábon járó bizalomra, a gyermekre. Aki ezen az életből Életbe vezető úton a másikat feltartóztatja, csapdába ejti, eltéríti, vagyis aláássa, megtöri a bizalmát, az a létező legnagyobb bűnt követi el a másik ellen. A gyilkosságnál is nagyobbat, mert nem csupán az életet, hanem magát az Életet oltja ki. Ezért leginkább kifejező illusztrációja a botránkoztatás mibenlétének a kisgyermekre való jézusi utalás mellett a gyermekek megáldásának története, mikor is a tanítványok, akiknek az lenne a feladata, hogy a Jézus felé vezető út iránymutatói, útjelzői legyenek, pont ők és éppen ők válnak ezen az úton eleven torlasszá az áldást kérő anyák és gyermekeik előtt. Tanulság ez minden időben: a kisbetűs élet szellemében – tehát bizalom hiányában – csak szabályok fogalmazhatók meg, amelyek szükség- és törvényszerűen válnak akadállyá az Élet felé vezető úton. És ha ezeket a szabályokat még alaptörvénybe is foglalják, az az Élet, vagyis a hit és a bizalom teljes hiányáról árulkodik, és a torlasz immáron nem csak felállíttatott, de be is betonoztatott, mementójaként a nem csak a kortársak, de a jövő nemzedékek felé is kinyilvánított bizalmatlanságnak.

Igen, mert az élet csak túlélni akar, berendezkedni, életben maradni, kényelemben lenni, lehetőleg minél kevesebbet szenvedni és minél többet birtokolni. Kockázatot nem vállalni, tartozást nem felhalmozni – ha mégis tartozik, akkor azt mielőbb törleszteni, vagy legalább időt nyerni –, a másik tartozását pedig következetesen és kérlelhetetlenül behajtani. Az élet józan és meggondolt, figyel arra, hogy a kiadások ne haladják meg a bevételeket. Mert nincs benne hit, nincs benne bizalom. Az Élet viszont szabad akar lenni, méltóságteljes, önazonos, még ha ez szenvedéssel, veszteséggel jár is. Kockáztat, mint a gazdája pénzéből öt talentumot megőrzésre kapott szolga, mint a másik megérintéséért a kivégzés lehetőségével szembenéző vérfolyásos asszony, vagy mint az egyért a kilencvenkilencet sorsára hagyó gazda. És pazarol, mint Kánában, a magvető példázatában vagy a hegyen az ötezer megvendégelésekor, nem készít mérleget a bevételek és kiadások egyensúlyáról, hálával éli meg, hogy többet kap naponta, mint amit viszonozni tud, ezért megajándékozottnak érzi magát, nem pedig eladósodottnak, és így ő is tud többet adni annál, mint amit megengedhetne magának, és tud nagyvonalú lenni a másikkal, elengedni a tartozást. Mert van benne hit, van benne bizalom.

Az élet számára a rosszul értelmezett nyilvánosság, a közvélemény a legfontosabb. A többség hangja, a nézettség, a lájkok, a sza-

vazatok száma. Nincs értéke annak, ami nem a nyilvánosság előtt történik vagy hangzik el. Az erény sem erény, és a bűn sem bűn addig, amíg tudomást nem szerez róla a közvélemény. Az élet legtöbb energiáját a nyilvánosság előtt saját érdemeinek minél harsányabb tálalása és bűneinek takargatása emészti fel. A belső szobának nincs jelentősége, amíg nincs benne kamera vagy mikrofon. A kettesben, hármasban történő megbeszéléseknek is csak abban van szerepe, hogy mit és hogyan tálaljunk a nyilvánosság elé. Csak arra kell vigyázni, hogy ki ne szivárogjanak az ott elhangzottak. Mert akkor kiderül, hogy a belső szoba rejtekében vagy a kettesben, hármasban folytatott beszélgetések tartalma köszönő viszonyban sincs azzal, ami a nyilvánosság elé kerül. A belső szobák és zártkörű megbeszélések nem a belső tisztázódás műhelyei, hanem a megtévesztés boszorkánykonyhái. Ezért az élet folyton hazudik, mert nem tud mást tenni. Hazudni kénytelen, akkor is, ha hazugságait már maga is igaznak hiszi. Az élet számára a nyilvánosság a legfontosabb és valójában egyedül fontos tér. De csak stratégiailag fontos. Általa szerzi és tartja meg hatalmát, itt demonstrálja érdemeit, és itt járatja le, lehetetleníti el ellenfeleit. Propagandát folytat. Befolyásol. Manipulál. Magát mosdatja, a másikat bepiszkolja. Az élet használni igyekszik a nyilvánosságot, végső soron a közösséget. Használni saját céljai elérésére. A túlélésre, az életben maradásra, a hatalom megszerzésére és megtartására. Mert nincs benne hit, nincs benne bizalom. Gyáva és szeretetlen. Nem küzd nyíltan, lesből vadászik, és mindenütt csapdákat helyez el.

Az Élet egészen más. Számára a nyilvánosság, a közösség szent tér. Amelyben a dolgok nyilvánvalóvá válnak, megméretnek és megítéltetnek. Az Élet úgy hozza tartalmait a nyilvánosság elé, ahogy művész teszi le alkotásait a közönség elé. Hisz és bízik benne. Akkor is, ha az adott publikum nem

szolgál rá erre a bizalomra. Akkor sem hazudik, és nem manipulál, mert önmagát tagadná meg ezzel. Visszahúzódik a belső szobába. Nem ellenséget keres, nem új kommunikációs stratégiát kotyvaszt, hanem keresi az önkifejezés még relevánsabb lehetőségeit. Keresi a hasonszőrűek eszmecserélő asztal- és kocsmapultközösségeit. Oltára az asztal, a kocsmapult. Olvas, ír, pötyög, beszélget, iszik. Erőt gyűjt. Újra nekiveselkedik. Lehet, hogy újra elbukik. Lehet, hogy mindig elbukik. Belebetegszik, alkoholista lesz, belehal. De Élet marad. Nem mondja a csapdában, hogy lehetne rosszabb is. Nem néz meghunyászkodva a simabőrűre. Inkább kivájja a saját szemét. Inkább lerágja a saját lábát. Szennyest nem borít a nyilvánosság elé, se sajátját se másokét. Ha a sajátja kiborul, azt mondja igen, ez az enyém. Ha a másiké, akkor azt, hogy nekem is van. Cinkossá viszont nem válik a hatalommal való visszaélésben a félrenézésével vagy hallgatásával. Nem hallgat, és nem hallgattat el. Nem válik néma áldozattá, és nem nézi szó nélkül, hogy mások azzá váljanak. Szót emel. Szemébe néz a másiknak, és szembesíti azzal, amit tett, amivé lett. Mekkora hit és mekkora bizalom, ebből adódóan mekkora bátorság, végső soron mekkora szeretet kell ehhez a nyílt szembehelyezkedéshez. Nem azt mondani, hogy maradjunk csendben, jó ez így, lehetne rosszabb is. Nem nézni meghunyászkodva a simabőrűre. Inkább kivájni a saját szemem. Lerágni a kezem vagy lábam. De Élni. Szabadon. Méltósággal. Önazonosan.

[Jer, dicsérjük az Istennek fiát…]

Jer, dicsérjük az Istennek fiát,
a szép szűznek áldott szent magzatját,
ez világnak édes megváltóját,
bűnösöknek kegyes szószólóját.

Jézus Krisztus, kegyelmes megváltónk,
ÚR Istentől adatott tanítónk,
szent Atyáddal felséges megtartónk,
szent Lélekkel minden igazgatónk.

Téged vallunk hatalmas Istenek,
kezdet nélkül való természetnek,
szent Atyáddal egy örök istennek,
mert szájából születtél Istennek.

Lám, te testbe érettünk öltözél,
a szép szűztől világra születtél,
szent véreddel te minket megjegyzél,
igaz hütben magadnak gyűrűzél.

Édes Jézus, neked hálát adunk,
jóvoltodért el-fel magasztalunk,
ajándékot elődbe mutatunk,
dicséretet teneked éneklünk.

Dicsértessék az Atya Úr Isten,
dicsértessék az fiú ÚR Isten,
dicsértessék a szent Lélek Isten,
szent Háromság egy bizony ÚR Isten.

Paul Tillich

A lelki közösség, az egyház és az egyházak[1]

A lelki közösség ontológiai jellege

Az egyház fogalmának értelmezései között a „lelki közösség" pontosan arra az elemre utal, amelyet az Újszövetségben „Krisztus teste", a reformációban pedig a „láthatatlan" vagy „lelki egyház" névvel illetnek. A korábbi diskurzusban ezt az elemet időnként „a vallásos közösségek láthatatlan lényegének" hívták. Ez a kijelentés arra utal, hogy a lelki közösség nem más csoportok mellett létezik, hanem ezeken a csoportokon, tehát a vallásos közösségeken belül, lényegükből fakadóan inherens és ható erő és struktúra. Amennyiben tudatosan Jézusban mint a Krisztusban megjelenő új létezésen alapulnak, ezeket a csoportokat egyházaknak nevezzük. Ha más az alapjuk, zsinagógáknak, templomi gyülekezeteknek, misztikus csoportoknak, szerzetes közösségeknek, szektáknak, mozgalmaknak hívjuk őket. Amíg valamilyen végső cél határozza meg egy-egy csoport működését, látható, hogy a lelki közösség, mint rejtett erő és struktúra, hatékonyan működik. Az Újszövetség nyelve így írja le a lelki közösség megjelenését a keresztény egyházban: az újszövetségi görögben az egyház neve *ekklészia*; azok összessége, akiket az *aposztoloj* – Krisztus hírvivői – elhívtak különféle nemzetekből az *eleuteroj* gyülekezetbe, tehát azoké, akik a mennyek országának szabad polgárai lettek. Minden olyan városban, ahova eljutott az üzenet, és

[1] Az írás Paul Tillich: *Systematic Theology (Rendszeres teológia)* című művének alfejezete. Chicago, The University of Chicago Press, 1967. 162–172.

ahol létrejött a keresztény *kojnonia*, vagyis Krisztus testének közössége, van „egyház", jelen van Isten (vagy Krisztus) gyülekezete. De – az egyetemes egyházban – létezik a helyi gyülekezetek átfogó egysége is, amely által egy-egy csoport egyházzá válik (helyi, provinciális, nemzeti vagy – az egyetemes egyház felbomlása után – felekezeti szinten). Az egyetemes egyház, ahogy a benne foglalt külön egyházak is, kétféle aspektusból érthető meg. Egyrészt a lelki valóságban „Krisztus testeként", másrészt társadalmi csoportként vagy keresztény egyének összességeként. Az első értelmezés szerint a korábbi fejezetekben a lelki közösséghez kapcsolt karakterjegyek jellemzik őket, míg a második szerint sokkal inkább a vallás, a kultúra és a moralitás ellentmondásai, amelyeket az életet általában átható kétértelműséghez kapcsolódva tárgyaltunk.

Hogy tisztázzuk a szemantikát, a „lelki közösség" szókapcsolatot az „egyház" (Krisztus teste) szinonimájaként használtuk, teljességgel elkerülve a nagybetűs „Egyház" kifejezést. Természetesen a liturgikus nyelvből nem tűnhet el egészen ez a szó, de a rendszeres teológiának joga van a nem bibliikus és nem egyházi kifejezéseket, amennyiben ezek használata az eredeti szavak eredeti jelentését tükrözi, megszabadítani a jelentésüket torzító, zavaró konnotációktól. Amikor a reformátorok élesen megkülönböztették a látható és a láthatatlan egyházat, ugyanezt tették. Nekik is ellen kellett állniuk az „egyház" és „egyházak" szavak valódi jelentését érintő veszélyes, sőt démoni torzulásoknak.

Tagadhatatlan ugyanakkor, hogy az új terminológia, bár egyrészről hasznos, másrészről újfajta zavart is okozhat. Biztosan ez történt a látható és a láthatatlan egyház közti különbségtétellel, és ez történhet a lelki közösség és az egyházak megkülönböztetésekor is. Az első esetben az okozta a zavart, hogy a „láthatatlan egyház" a látható Egyház melletti valóságként értelmeződött, vagy pontosabban, a látható egyházak mellett. A reformátorok értelmezésében azonban a történelmi egyházak mellett nem volt láthatatlan egyház. A láthatatlan egyház a látható egyház lelki lényegét jelentette; ahogy minden lelki, ez is rejtve van, de meghatározza a látható egyház természetét. Hasonlóképpen, a lelki közösség nem az egyházak melletti különálló entitásként létezik, hanem lelki lényegükként. Hat rájuk: erejével, struktúrájával, kétértelműségük elleni harcával.

A lelki közösség logikai-ontológiai kérdése azzal válaszolható meg, hogy az lényegileg meghatározza a létezést, miközben a létezés korlátozza őt. Itt két hibát kell elkerülni. Az egyik a lelki közösség – az egyházak valóságának ellenében – ideaként való értelmezése azáltal, hogy kiválasztjuk a vallás ellentmondásainak pozitív elemeit, majd a transzcendens vásznára vetítjük őket. Ez a kép azt az elvárást hozhatja létre, hogy a valódi egyházak majd a lelki közösség eme idealizált értelmezéséhez közelítsenek. Felvetődik a kérdés: mi igazolna egy ilyen elvárást? Konkrétabban: honnan lenne az egyházaknak ereje, hogy létrehozzanak és megvalósítsanak egy ilyen ideált? A megszokott válasz szerint az isteni Lélektől, amely az egyházban dolgozik. De ez a válasz további kérdésekhez vezet, például hogy milyen módon van jelen az is-

teni Lélek? Hogyan használja a Lélek az igét és a szentségeket mint kreatív munkájának közvetítő eszközeit? Hogy jöhet létre hit, ha nem a hit ereje által, és szeretet, ha nem a szeretet ereje által? A lényegi erőnek meg kell előznie a megvalósítást. Bibliai megfogalmazásban úgy is mondhatnánk: az egyház – mint Krisztus teste, mint a lélek temploma – az új teremtés, amelybe a keresztények egyénileg, illetve a konkrét egyházak beemeltetnek. Ez a fajta gondolkodás a mi korunkban szokatlanabb, mint volt az egyháztörténet nagy részében, beleértve a reformációt is. De bizonyosan mondhatjuk: biblikus gondolkodás ez, és teológiailag mindaddig szükséges is, amíg az egyházak megerősítik, hogy Jézus a Krisztus és az új létezés közvetítője. Ugyanakkor van itt egy másik elkerülendő veszély is, mégpedig az a fajta platonizmus vagy mitológiába hajló, betű szerinti magyarázat, amely a lelki közösséget az úgynevezett lelki létezők közösségeként értelmezi: angyalok sora, szentek, különféle korokban és területeken megváltottak, akiket a földön az egyházi hierarchia és a szentségek képviselnek. Ez a képzet a görög ortodox gondolkodásban maradt meg. Bármi legyen is a szimbolikus igazsága, ez nem az, amit mi lelki közösségnek nevezünk. Az egyház ugyan „Isten mennyei gyülekezete", tehát Isten földi gyülekezetének természetfeletti mása, de nem ettől egyház az egyház – hanem láthatatlan, lényegi lelkiségétől.

Ez a valóság értelmezésében új kategóriát igényel. Olyan kategóriát, amely sem nem realisztikus, sem nem idealisztikus, sem nem természetfeletti, hanem lényegi: amely rámutat a lényeginek (esszenciálisnak) a létezőben (egzisztenciálisban) jelen való erejére, meghatározó szerepére. Ez az elemzés az élet minden folyamatára igaz: mindenhol a lényegi az egyik leginkább meghatározó erő. Az ereje nem kauzális, hanem direktív – nem okoz, hanem irányít. Teleológiainak is mondhatnánk, de ezt a szót már sokszor használták helytelenül egyfajta kauzalitás, okság kifejezésére, amelyet mind a tudománynak, mind a filozófiának el kell vetnie. És mégis, lehetséges azt mondani, hogy *a* lelki közösség a belső *télosz* (cél) az egyházakban, és ekképpen mindennek a forrása, ami egyházzá teszi őket.

A lelki közösség ezen esszenciális értelmezése azt a teológiai kategóriát teremti meg, amely a legadekvátabban képes értelmezni az életet örök életként, hiszen a lelki élet az örök élet előképe.

Az egyházak paradoxona

Az egyházak paradoxona abban áll, hogy egyfelől részt vesznek általában az élet, és konkrétan a vallási élet kétértelműségében, másfelől a lelki közösség egyértelműségében. Ennek az az első következménye, hogy bármilyen értelmezés vagy megítélés alá essenek is az egyházak, két aspektusukat vizsgálni kell. E felismert szükségszerűség fejeződött ki a láthatatlan és a látható egyház közti különbségtételben, amelyre már utaltunk. Amíg e kifejezések használója tisztában van vele, hogy nem két egyházról beszél, hanem egy egyház két aspektusáról térben és időben, addig e terminológia lehetséges, sőt elkerülhetetlen, hiszen szükséges hangsúlyozni a lelki közösség láthatatlan jellegét, amely minden valódi egyház lényegi erejét jelenti. Ugyanakkor ha ezek a kifejezések

helytelenül kerülnek használatba, és két külön egyházra utalnak, az eredmény vagy az itt és most megtapasztalt (empirikus) egyház leértékelése, vagy a láthatatlan egyház mint irreleváns ideálkép figyelmen kívül hagyása. Mindkét következmény megjelent a protestantizmus történetének különböző szakaszaiban: az első főként a lelki mozgalmak, a második a liberális protestantizmus esetében.

Ezért hasznos hát az egyház (minden egyes térben és időben megkülönböztethető egyház) szociológiai és teológiai aspektusairól az episztemológia nyelvén szólni. Minden egyház társadalmi valóság. Így tehát a társadalmi csoportok életét – azok minden ellentmondásával – irányító törvények hatálya alatt áll. Az egyházak szociológusainak igaza van, amikor a jog, a művészetek, a tudományok szociológusaihoz hasonlóan kutakodnak. Igazuk van, amikor rámutatnak az egyházak társadalmi rétegződésére, az elitek felemelkedésére és bukására, a hatalmi harcokra és az ezek során használt pusztító fegyverekre, a szabadság és szervezettség közti konfliktusra, az arisztokratikus ezotericionista és a demokratikus exotericionista álláspont közötti ellentmondásra, és így tovább. Ebben a fényben az egyházak története szekuláris történelem annak minden bomlasztó, destruktív, tragikus és démoni elemével, amelyek a történelmi életet az élet minden egyéb folyamatához hasonlóan ellentmondásossá teszik. Ha az egyházak ezen aspektusát a másik nélkül vizsgáljuk, polemikusan vagy apologetikusan is foglalkozhatunk velük. Ha a szándék polemikus (ez gyakran kritikátlan elvárásokból és az ezekből természetesen fakadó csalódásokból születik), a konkrét egyházak meglehetősen nyomorult valósága lesz hangsúlyos, szemben azzal, hogy az egyházak a lelki közösség megtestesülésének mondják magukat. A sarkon álló templom eltakarja a lelki egyházat.

Ezzel szemben, ha apologetikus céllal beszélünk az egyházak társadalmi valóságáról, társadalmi jelentőségük miatt értékeljük őket. Az életben elérhető jóért küzdő legnagyobb és leghatékonyabb társadalmi szereplőként ismerjük el őket. Az embereket arra buzdítják, hogy csatlakozzanak az egyházakhoz, legalább próbálják ki: például ha a lelki biztonságra vágynak, vagy másokat szeretnének ennek elérésében támogatni. E nézet fényében az egyházak története az emberiség előrehaladásának történeteként is láttatható. Természetesen ezen az alapon az egyház kritikusai rámutathatnak az egyházak reakciós, babonás, embertelen hatására a nyugati civilizációban – ahogy ezt meg is tették, nagy sikerrel. Ez az ellentmondás megmutatja, hogy az egyházak szociológiai funkcióik vagy társadalmi hatásuk szerinti megítélése, legyen szó múltról vagy jelenről, teljességgel inadekvát. Az egyház, ha nem több jószándékú, társadalmilag hasznos csoportosulásnál, helyettesíthető más, magukat nem egyházként identifikáló csoportokkal, létezését tehát nem igazolja semmi.

Az egyházak másik látásmódja teológiai. Nem utasítja el teljességgel a szociológiai aspektus elismerését, de tagadja annak kizárólagos érvényességét. A teológiai nézet rámutat arra, hogy az egyházak társadalmi valóságának kétértelműségei közepette a lelki közösség jelenléte egyértelmű.

Ugyanakkor a teológiai nézőpontot is fenyegeti és megzavarja a kizárólagosság-

nak az a veszélye, amely ahhoz hasonlatos, amit a szociológiai nézőponttal összefüggésben találtunk. Természetesen a teológiai nézőpont abban nem lehet kizárólagos, hogy egyszerűen tagadhatná az egyházak szociológiai jellegét és kétértelműségét. De mégis tagadhatja e jelleg jelentőségét, az egyház lelki természetében játszott szerepét. Ez a hivatalos római katolikus doktrína, amely szerint a római egyház a múlt és a jelen minden szociológiai kétértelműsége felett álló, szent valóság. Az egyháztörténet, ebből a nézőpontból, szent történelemmé válik, amely minden más történelem fölé emeltetik – annak ellenére, hogy megjelennek benne az életet bomlasztó, pusztító és démoni jellegzetességek is, legalább olyan erősen, ha nem erősebben, mint a szekuláris történelemben. Ez lehetetlenné teszi a római egyház lényegének kritizálását – a doktrína, az etika, a hierarchikus felépítés és a többi hasonló kritikáját. Mivel a római egyház a lelki közösséggel azonosítja történeti létezését, minden ellene irányuló támadást (sőt gyakran azokat is, melyek nem is a lényegét érintik) a lelki közösség, következésképpen maga a Lélek elleni támadásként értelmez. Ez az egyik fő forrása mind a hierarchia arroganciájának, mind a vele szemben álló egyház- és hierarchiaellenes mozgalmaknak. A római egyház megpróbálja létezése ellentmondásait ignorálni, és elrejteni az egyház szociológiai karakterét a teológiai jelleg mögé. Ám e kettő kapcsolata paradox, és egyik sem érthető meg a másik felszámolása vagy a két jelleg egymás alá-fölé rendelése által.

Az egyházak ellentmondásos karaktere abban a folyamatban válik nyilvánvalóvá, melynek során a lelki közösség jeleit az egyházak jeleiként értelmezik. Ezek mindegyike csak az „annak ellenére" kitétellel tekinthető érvényesnek az egyházakra. Itt a szentségre, az egységre és az egyetemességre gondolunk. (A hit és a szeretet kérdését az egyházak életével, illetve az egyházak életének ellentmondásaival szemben folytatott harccal összefüggésben tárgyaljuk.)

Az első megállapítás: az egyházak szentek, mert szent az alapjuk, az Új Létezés, ami jelen van bennük. Szent jellegük nem eredeztethető intézményeik, doktrínáik, rituáléik, vallásos tevékenységeik vagy etikai elveik szentségéből: ezek mind a vallás ellentmondásai közé tartoznak. Hasonlóképpen az egyházak szentsége tagjaik szentségéből sem eredeztethető; az egyházak tagjai valóságos szentségtelen mivoltuk ellenére szentek, amennyiben az egyházhoz akarnak tartozni, és megkapták azt, amit az egyház megkapott, tudniillik alapot ahhoz, hogy szentségtelenségük ellenére elfogadtassanak. Ha szentnek valljuk az egyházat és a keresztényeket, az nem az empírián, hanem az Új Létezés bennük való munkájába vetett hiten alapul. Mondhatnánk, az egyház azért szent, mert azoknak a közössége, akiket kegyelembe vetett hitük igazol – és az egyházak bizony „jó hírként" közvetítik is ezt az üzenetet tagjaiknak. Ez az üzenet azonban magukra az egyházakra is érvényes. A vallás kétértelműségében élő egyházak ezzel együtt szentek is. Szentek, mert a kereszt negatív és pozitív ítélete alatt állnak.

Ez az a pont, ahol a protestantizmus és a római katolicizmus közti törés áthidalhatatlannak tűnik. A római egyház (legalábbis elvben) elfogadja a kritikát minden tagja felett, beleértve „Krisztus helytartóját",

magát a pápát is, de nem fogadja el a kritikát önmaga mint intézmény felett, sem pedig a doktrínáit, rituális hagyományait, erkölcsi elveit, hierarchikus struktúráját érintő kritikát. Önnön intézményi tökéletessége alapján ítél, ez az alap azonban nem esik ítélet alá. A protestantizmus nem fogadja el az egyházak szentségének előfeltevését, amennyiben az bármiféle intézmény tökéletességén nyugszik. A szent egyház a feldúlt egyház, ez pedig minden egyházra igaz térben és időben.

Ha – amint az a XXIII. János pápa alatti második vatikáni zsinaton történt – a római katolikus egyház feléleszti magában a reformáció szellemét, még mindig fennáll a kérdés, hogy meddig terjedhet egy ilyen reformáció. János pápa félreérthetetlen választ adott: a zsinatok és pápák doktrínákról szóló döntései jelentik a katolikus egyház megmásíthatatlan alapját. És e döntések közé tartoznak az egyház hierarchikus struktúrájáról és etikai rendszeréről szóló kijelentések is. De volt egy másik válasz is, amelyet Bea bíboros adott, mégpedig arról, hogy bár a doktrínák megmásíthatatlanok, értelmezésüknek változniuk kell. Csak a jövő mutathatja meg, milyen mértékben hat majd a reformáció szelleme a római egyházban, a prófétai Lélek mit és hogyan munkál.

Mindazonáltal az egyházak az Új Létezés megtestesülései és a Lélek jelenlétének művei, lényegi erejüket pedig a lelki közösség jelenti, amely ellenmondásaikon keresztül mégis egyértelmű életet munkál. Ez a munka pedig nem hatástalan. Az egyházakban regeneratív erő munkál, még legnyomorultabb állapotukban is. Amíg egyházak és a Jézus Krisztusban megjelent Új Létezés részesei, addig a Lélek dolgozik bennük, és mindig e munka jeleit mutatják. Ez a prófétai kritikák és a reformáció mozgalmaiban a legfeltűnőbb, amelyekre már utaltunk. Az egyházak szentségére általánosan igaz, hogy bennük van a reformáció szelleme: az egy-

házak szentek, de az „annak ellenére" értelmében azok, tehát szentségük mindig paradoxon.

Az egyházakat érintő második állításunk, amely kifejezi természetük ellentmondásosságát, az egységre vonatkozik. Az egyházak a bennük ható Új Létezésnek az egysége miatt egységesek. De az egyházak egysége nem következik valódi egységükből, miképp az egyház egységéről szóló kijelentés sem tagadható pusztán a jelenlegi megbontottságuk alapján. Ez az állítás független az empirikus valóságoktól és lehetőségektől. Sőt, azzal azonos, amitől minden konkrét egyház függ, ti. hogy erejének és struktúrájának lényegét a lelki közösség adja. Ez minden egyes helyi felekezet esetében is igaz, amennyiben valóságuk és működésük középpontjába a Krisztus-eseményt helyezik, és ő a fundamentumuk. Az egyház egysége mindannyiukban valódi, annak ellenére, hogy külön állnak egymástól.

Ez ellentmond a római katolikus egyház kinyilatkoztatásának, miszerint sajátos partikularitásában a teljes egyház egységét képviseli, illetve elutasít minden más, magát egyháznak valló csoportot. Ennek az abszolutizmusnak az lett a következménye, hogy Róma betiltott minden pusztán vallási jellegű együttműködést a többi keresztény egyházzal. Bár történtek lazítások, ez a szigor fejezi ki az egyház egységének római értelmezését, amely csak akkor változhatna meg, ha a ró-

mai egyház feladná abszolút igényét és ezzel együtt különleges karakterét is.

A protestantizmus tisztában van az egység kijelentésének paradox jellegével. Az egyházak megosztottságát a vallás ellentmondásainak fényében elkerülhetetlennek tartja, de nem gondolja, hogy ez szembe menne az egyházak alapjának egységével: lényegi egységükkel, amely ellentmondásosan van jelen részben egységes, részben megosztott, kétértelmű jellegükben.

A lelki közösséghez hozzátartozik az egyértelmű egység, s hatalmában áll harcolni e kétértelműség ellen. Ez a harc jelenvaló minden igyekezetben, amellyel a látható egyházak újraegyesüléséért küzdenek, és hogy egységükbe forrasszák az általunk „látens egyházaknak" hívottakat is. E kísérletek közül korunkban a legfeltűnőbb az Egyházak Világtanácsának munkája. Az ökumenikus mozgalom, melynek képviseletét ellátja, nyilvánvaló teszi, hogy jó néhány kortárs egyházban tisztában vannak a hirdetett egységgel. A világtanács képes arra, hogy viszályokat, amelyeket a történelem meghaladott, elsimítson, a szétszakadozottságot gyógyítgassa, képes a konfesszionális fanatizmus helyére az interkonfesszionális együttműködést állítani, erőt venni a felekezeti provincializmuson, és létrehozni az új egység vízióját, amely az egyházak közös alapjából támad. De sem az ökumenikus, sem más jövőbeli mozgalom nem győzheti le az egység és szétszakítottság ellentmondását, amely az egyházak történelmi létezését jellemzi. Még ha létrehozhatnák is az Egyesült Világegyházat, az ökumenét, és még ha minden látens egyház integrálódna is ebbe az egységbe, új ellentétek jelennének meg. Az élet dinamikája, a szent megőrzésére való hajlam – még akkor is, mikor az már elavult – az egyházak szociológiai létezéséből eredő ellentmondás. A prófétai kritika és nem kevésbé a reformáció követelése új és sok esetben lelkileg igazolható ellentéteket szülne. Az egyházak egysége, szentségükhöz hasonlóan, paradox jellegű. A megosztott egyház az egységes egyház.

Harmadik megállapításunk az egyházakról, amely egyúttal természetük ellentmondásos jellegét is hordozza: az egyetemesség. Az egyházak azért egyetemesek, mert az alapjuk, az Új Létezés egyetemes – és ez hat bennük. Az „egyetemes" szó a hagyományos „katolikus" (azaz „minden embert érintő") terminust azért váltotta fel, mert a reformáció utáni kettészakadást követően az utóbbit csak a római egyházra, illetve az olyan erősen szakramentális egyházakra használták, mint a görög ortodox vagy az anglikán egyház. Bár a kifejezést le kellett cserélni, a tény tény marad: az az egyház, amelyik nem tartja magát katolikusnak, megszűnt egyháznak lenni.

Minden egyház ténylegesen egyetemes – belsőleg és külsőleg is –, mégpedig a lelki közösséget aktualizáló természete miatt. Az egyház belső egyetemessége erejében és abban a törekvésében rejlik, hogy egyházként részt vegyen az élet minden dimenziójában. Természetesen ez a fajta részvétel magával vonja az élet ellentmondásai feletti ítéletet és a harcot ezekkel az ellentmondásokkal a létezés azon rétegeiben, amelyre eljutott az egyház. A belső egyetemesség hirdetése őrzi meg az egyházak nyitottságát, hasonlóképp az egyetemes élet nyitottságához. Semmi, ami teremtetett, és ebből következően lényegileg jó, nem zárható ki az egyház és tagjainak életéből. Ezt jelenti

a *complexio oppositorum* elve, amelyre a római egyház joggal büszke. Semmi nincs sem a természetben, sem az emberben, semmi a történelemben, aminek ne lenne helye a lelki közösségben, és így azokban az egyházakban, amelyekben a lelki közösség *a* dinamikus lényeg. Klasszikusan ezt fejezik ki a középkori katedrálisok és a skolasztikus rendszerek, amelyekben a létezés minden dimenziója helyet talált, és még a démoni, az ocsmány, a pusztító is kapott egyfajta leigázott szerepet. Ennek az egyetemességnek a veszélye persze abban volt, hogy kétértelmű elemek kerültek az egyház életébe, vagy szimbolikusan szólva, hogy a démoni fellázadt az istenihez képest alávetett szerepe ellen. Ez a veszély vezette a protestantizmust, hogy a *complexio oppositorum* gazdagságát leváltsa a szent üresség szegénységével, e tekintetben a judaizmus és az iszlám nyomdokában járva. Ezáltal a protestantizmus nem utasította el az egyetemesség elvét, mert lehetséges az üresség egyetemessége is, csakúgy, mint a gazdagság egyetemessége. Az egyetemesség kijelentése csak akkor sérül, ha a számtalan lehetőség közül csupán egy emelkedik abszolút pozícióba, a többi pedig kirekesztődik. Amikor ez történik, az egyetemesség elve eltűnik az egyházakból, és a szekuláris világban realizálódik. Részben az a tény felelős a modern világ teljes szekularizációjáért, hogy a reformáció és az ellenreformáció alatt az egyházak nagyjából elvágták magukat a gazdagság egyetemességétől, sőt még az üresség egyetemességétől is. Az egyházak megszűntek többnek lenni az élet puszta szeleteinél, és elvesztették részvételüket az egyetemes életben. Mégis, bármilyen pozitív vagy negatív az egyházak hozzáállása az egyetemességhez, lényegileg egyetemesek annak ellenére, hogy valójában szegények az általuk megtapasztalt világ gazdagságához képest. Lehet ugyanis, hogy befogadják a zenét, de kizárják a képzőművészetet, befogadják a munkát, de kizárják a természetes vitalitást, befogadják a filozófiai elemzést, de kizárják a metafizikát, befogadják különféle kultúrák bizonyos stílusait, de kizárnak másokat. Bármilyen egyetemesek próbálnak is lenni, az egyházak egyetemessége paradox és partikularis.

Mindez az egyházak belső (intenzív) egyetemességéről mondható el, de külső (extenzív) egyetemességükre is igaz, minden nemzet, társadalmi csoport, rassz, törzs és kultúra stb. számára érvényes az az alap, amelyre az egyház épült. Ahogy az Újszövetség mutatja, ez a külső egyetemesség Jézusnak mint az Új Létezés hozójának elfogadásából következik. Pál saját diaszpórai zsidó tapasztalata miatt helyez óriási hangsúlyt erre a pontra. Benne a zsidó, görög és római elemek együtt vannak jelen, csakúgy, mint a hellén korszak szinkretizmusa, és magával együtt mindezt behozza az egyházba és saját gyülekezetébe. Korunk ezzel analóg helyzete, amely nemzeteket, rasszokat, kultúrákat érintő problémákban gyökerezik, arra kényszeríti a kortárs teológiát, hogy az egyházak egyetemességét Pálhoz hasonlóan erőteljes hangsúlyozza.

De az egyházakban soha nem volt valódi egyetemesség. Ezen egyetemességet nem lehet a valódi helyzetből megállapítani. A történelmileg létrejött partikularitás fényében az egyetemesség – még ha a világegyházakra és tanácsaikra vonatkozik is – paradox. A görög ortodoxia az egyetemes lelki közösséget azzal azonosítja, ahogy a bizánci kul-

túra a keresztény üzenetet adja át, Róma pedig az egyházzal, amelyet őrzője, a pápa, és a kanonikus törvények igazgatnak. A protestantizmus sajátossága abban mutatkozik meg, hogy a lelki közösség egyetemessége nevében megpróbálja a nyugati civilizáció hatását idegen vallásokon és kultúrákon érvényesíteni. Sok esetben a rasszbeli, a társadalmi és a nemzeti sajátosságok akadályozzák az egyházakat, hogy megvalósítsák az egyetemesség állítását. A mennyiségi (kvantitatív) vagy külső egyetemesség, hasonlóan a minőségbeli (kvalitatív) vagy belső egyetemességhez, az egyházakról való ellentmondásos állítások közé tartozik. Ahogy az egyházak szentsége és az egyházak egysége, úgy az egyházak egyetemessége is partikulárisan jelenik meg. És bizony nem következmények nélkül: a legkorábbi időtől fogva minden egyház megpróbált úrrá lenni az egyetemesség ellentmondásain, belsőleg is, külsőleg is (és e kettő gyakran ugyanaz).

Az elmúlt száz év protestáns teológiájának egyik legsajnálatosabb jellegzetessége, hogy bizonyos pozitivista törekvés uralma alá került, amelyre Schleiermacher és Ritschl munkássága is példa. A teológiai pozitivizmus feladta az egyetemesség állítását. Az, ami egyszerűen „pozitív", például egy konkrét keresztény egyház, nem tekinthető egyetemesnek. Ez csak akkor lehetséges, ha az egyetemességet a partikulárisban való jelenlétének ellentmondásával együtt értelmezzük.

Az egyszerű laikus, aki hallja vagy vallja az Apostoli hitvallás szavait az egyház szentségéről, egységéről és egyetemességéről, gyakran a lelki közösség fogalma nélkül értelmezi az egyházak e paradoxonát. Saját tapasztalata alapján tudja, hogy ezek az egyházra vonatkozó fogalmak ellentmondásosak. Általában elég realista is ahhoz, hogy elutasítsa azt a feltételezést, miszerint ezek az állítások egy napon majd elvesztik paradox jellegüket, és empirikusan is igaznak bizonyulnak. És elég jól ismeri az egyházakat és tagjaikat (köztük saját magát is) ahhoz, hogy elvesse az ilyen utópikus elvárásokat. Mégis megragadja e szavak ereje, amelyekben az egyház, a lelki közösség végső és egyértelmű alapja válik nyilvánvalóvá.

(Fordította: Lőrincz Borbála)

[Nagy Úr Isten, ne hagyj minket…]

Nagy Úr Isten, ne hagyj minket,
ne akarjad veszésünket,
pogán kézre ne adj minket,
kik csúfolják szent nevedet.

Mi bűnünkért elszenvedjük,
mert bűnünkből ki nem térünk,
felségedet nem esmérjük,
azért tőled büntettetünk.

Mi házunkban békességgel,
nem lakhatunk egyességgel,
környülvöttek ellenségek,
majd pusztítnak teljességgel.

Prófétáknál vagyon írva,
mint felséged megmondotta,
ha ki igédet hallgatja,
es ha térend, igazítja.

Annak utát te megtartod,
ő ösvényét igazgatod,
minden jóval látogatod,
ellenségtől oltalmazod.

Több segítőnk nincsen nekünk,
hanem csak te nagy Úr Isten,
kik mi vagyunk csak beszédben,
ótalmazhatsz te szép rendben.

Dicsértessél örök Isten,
szent fiaddal egyetemben,
szent Lélekkel is egyetemben,
majd örökké dicsőségben.

Koczor Zoltán

Az egyház mint a kereszténység gátja[1]

A probléma jellege

A címbeli *gát* szó a köznyelvben negatív csengésű, korlátot, akadályozó körülményt jelent. A szó gazdag jelentéstartalma azonban lehetővé teszi, hogy e kifejezést most összetettebben, a szétfolyást megakadályozó mederként is értelmezzem.

Az egyház eredetileg közösségként jött létre, később azonban egyre inkább szervezetté vált. A közösségi lét hiteles megélését az *intézményesülés* lehetetlenné teszi, ugyanakkor a működés szempontjából ez biztosítja a *hatékonyság*ot. Ez a kettősség valószínűleg mindig kihívás volt, s a „fontolva haladók", valamint a radikális egyházátalakítók működését egyaránt ez legitimálta. Küzdelmük eredménye a kortól, a kényszerektől, a dinamikától, megalapozottságuktól függött.

Bár minden idők emberei törekednek a korszerűségre – a megvalósult reformok számát és az egyházszociológiai adatokat tekintve –, ma bátran nevezhetjük ezt égető kérdésnek. A megoldás *minőségi, ugrásszerű váltást* igényel. Mivel napjainkban eredeti céljait tekintve kevés kudarcosabb intézmény működik az egyháznál, a megoldást széles körben kell keresni. Az egyház létjogosultságának megkérdőjelezésétől kezdve a konzervatív egyházkép változatlanul hagyásáig, a professzionális – ezért munkahipotézisként az isteni intuíciót teljesen kizáró – szervezet kialakításáig többféle eredményre juthatunk. A megoldás keresése felelőssége minden kereszténynek, függetlenül egyházi kötődésének jellegétől és mértékétől.

A megújulás útjait mérlegelve gondot jelent, hogy az egyházzal kapcsolatban hiányoznak azok az ószövetségi vagy krisztusi kinyilatkoztatások, amelyek axiomatikus érvelésre adnának módot, s így elkerülhetővé tennék a gondolkodás fáradságát. Ugyanakkor az intézményesülés elemeinek teljes elvetését megkérdőjelezi

– a zsinagógára vonatkozó hagyományok közösségi vonatkozása,

– Péter pásztori kiküldése,

– a Szentlélek pártfogóként való pünkösdi kitöltetése stb.

Számomra mindez azt mutatja, hogy „az immanens kapcsolat másik végpontján" is igény, eszköz vagy módszer a *szervezett*, nem ritkán *intézményesült* közösség. Ugyanakkor Isten adta szabadságunk – egyben kísértésünk is –, hogy nincs meghatározva az intézményi lét tartalma és formája. Az őskeresztény közösségek modellként jól felhasználhatók, ugyanakkor túlságosan is determinálták őket koruk társadalmi és filozófiai-gondolati adottságai, valamint az a tény, hogy Krisztus eljövetelét saját életükre várták.

Napjaink válságtüneteit elemezve az emberi felelősség tekintetében számot kell vetnünk

– a közösségek formálissá válásával és elhidegülésével,

[1] Koczor Zoltán első írása a Hét Hárs számára a lap 2003/2. számában jelent meg.

– a hitetlenséggel,
– az elöregedéssel,
– a papközpontúsággal,
– a hatékony cselekvés korlátaival,
– a statisztikai fogyással és a világ sorának befolyásolásában mutatott gyengüléssel (a világ sója küldetés elvesztésével).

Mindennek láttán elmondhatjuk, hogy az egyházfogalom változása és átértékelése nem a közeljövő feladata, hanem már a közelmúltban megindult, és sürgető tennivalója napjainknak is. Amit most tapasztalunk, az a változás folyamatában és válságmenedzselés közben gyakran átélt bizonytalanság és káosz érzete.

Az „e világi" és a „túlvilági" fogalmának átalakulása, a magabiztos tanítás és a kereső nyitottság ellentéte

Korábban a földi élet utáni örökélet – mint a legfőbb jó – szorosan kapcsolódott az egyház által képviselt jó rendhez, a magasabb etikai igényekhez, liturgiához, próféciákhoz és evangéliumhirdetéshez. Az „egyházban lét" racionális mérlegelés eredményének tűnt a végső jutalom reményében. Ma már nem számolunk egy „isteni túl" világával, nem „vendégek és jövevények" vagyunk, a „bázis" idelent van, az értékskála csúcsa az ember jóléte.[2]

Az ezt a váltást megelőző korábbi állapotnak kétségtelenül az volt a legfőbb erénye, hogy érzékeny volt a bűnre. Ennek eredményeképpen olyan erkölcsi *mérce* alakult ki, amely segítette a közvetlen tájékozódást, ugyanakkor sok igazságtalanság forrását és a spontánul krisztusi elvesztését is jelenthette.

A problémát először teológiailag kell úgy és oly mértékben feldolgozni, hogy alapot jelenthessen az egyházi fejlesztés, illetve kivonulás konszenzusának megteremtésében. Ha ebben a folyamatban a földi, e világi lét válik hangsúlyosabbá, akkor az egyház feladata az, hogy az e világi folyamatokba beengedje, és bennük láttassa az istenit. Ha a korábbi kétrétegű világkép erősödik meg teológiailag, akkor az *e világi* átértékelését kell sokkal hatékonyabbá tennünk. „Vonatkoztassuk az isteni igazságot az emberre – igen! Címezzük át az evangéliumot a kortársaknak – igen! Aktualizáljuk a bibliai üzenetet a társadalom irányában – még egyszer igen! De az ember maradjon elsősorban befogadója az evangéliumnak, ne váljon annak megteremtőjévé"[3]

A kortársi igények jó szándékú kiszolgálásában azonban túlsúlyba jutottak az emberi, az e világi szempontok, s ez ellentmond annak, hogy a teológiában – így a egyházfogalom értelmezésében – egyedül Istennek kellene a középpontban állnia.

„A farizeus nem szegény. Krisztus szegény. […] [Á]téltem az egyedüllétet, a semmit, hogy tényleg nincs semmi, nincsen senki a földön, aki segítségemre lenne. Hanem hogy csak az Isten. Ez a két érzés együtt. Rémület és bizalom. Ez a szegénység, ez az üresség, ez a kifosztottság – mint radikális és konstruktív lelki állapot. […] Nagyhéten többször is betértem ugyanabba a barokk templomba, és akár diákkoromban, heves plebejus hőbörgés fogott el a sok arany lát-

[2] Heinz Zahrnt: *Mire jó a kereszténység?* Budapest, Luther Kiadó, 2002. Fordította Körmendy Petra.

[3] Zahrnt: I. m.

tán. […] A hitünk rossz gazdagsága, a magabiztossága – mintha be lennénk fizetve az örök életre, részletfizetési engedménynyel. Szeretetadminisztráció. És megint zavar az egyház konkrét gazdagsága, nem értem […]. Megint: intézmény és szeretet, a főpap mint párttitkár. […] A rész gazdag, az egész szegény."[4]

Az egyház funkcióinak behatárolása

Ha elfogadjuk, hogy az egyháznak napjainkban is van létjogosultsága, külön-külön feladattá válik, hogy megkeressük a ma hangúlyos kérdéseket, illetve újraértékeljük a hagyományosan hangsúlyos témákat, különválasszuk a most összemosódó területeket, és kidolgozzuk a megvalósítás módszereit.

Több kísérlet zajlik, amely megpróbálja különválasztani a közösségi létet és a szervezhető infrastruktúrát, valamint kialakítani a céljuknak leginkább megfelelő stratégiát. Nem tesz mást a napjainkban egyre szívesebben idézett K. Douglass sem 96 tételével.[5] Köztes megoldást talál arra vonatkozóan, hogy mely területeken milyen és mekkora legyen az egyház kompetenciája. Helyenként radikális megoldást javasol.

A hit középpontba kerülése érdekében az intézménynek azokat a funkcióit emeli ki, melyek a spirituális közösségi létet támogatják.

Az újonnan és az újként felfedezett küldetésért aktivizálja a hívők egyetemes papságát.

Ennek alapján a lelkészi feladatok, valamint a gyülekezeti struktúra radikális átalakítását tartja szükségesnek.

Kimondatlanul is a hatékonyság biztosítékának tartja a pénzügyek és a politikai világgal való kommunikáció szabályozottságát. Ugyanakkor visszacsempészi az általa megrajzolt rendszerbe azt a gondolatot, hogy „álmainknak elég merésznek kell lennie ahhoz, hogy Istennek helye legyen benne".

Az egyház funkcióival és működésével kapcsolatosan világos határokra, a határok által kijelölt területeken kompromisszumoktól mentes célokra, valamint a megvalósítás során kellő professzionalizmusra van szükség. Ennek keretében érdemes a kereszténység egyéni és közösségi létformáit a szenttől a profánig egyenként végiggondolni, és meghatározni, hogy ezek a létformák milyen kapcsolatban állnak az egyházzal.

Miben várható el az egyháztól professzionalitás?

Hivatásomból következően azokról a területekről érdemes szólnom, amelyeken adhat valamit az egyház a ma „a változás tekintetében robbanásszerű evolúciós szakaszban" lévő ember számára. Mivel e területek behatárolása nem lehet feladatom, csak az egyház kompetenciájába tartozó tennivalók megvalósításának módszereiről szólhatok. A feladatok megoldása elképzelhető szervezeti támogatással (az intézményi hatékonyság növelésével), illetve az egyéni intuícióra építetten, legyen szó az iskola ügyéről, a liturgiai rendről, a misszióról, a közösségi feladatmegosztásról vagy éppen az igehirdetésről. Nyilván létezik egészséges átmenet a kettő között: ez a kompromisszumos megoldás az egyháznak hagyja azokat a tennivalókat (a keretek kialakítását), melyek kikényszerítik ugyan a személyes hit radikalizmusát és konstruktivitását, de segítenek a feladatok professzionális megoldásában. Mindehhez azonban meg kell találnunk a kivitelezésnek a ma emberileg lehetséges legjobb módját, természetesen az egyház igényeihez, az egyházi közeghez igazítva azt (benchmarking).

[4] Esterházy Péter: *Egy kékharisnya följegyzéseiből.* Budapest, Magvető Kiadó, 1994.

[5] Klaus Douglass: *Az új reformáció.* Budapest, Kálvin Kiadó, 2002.

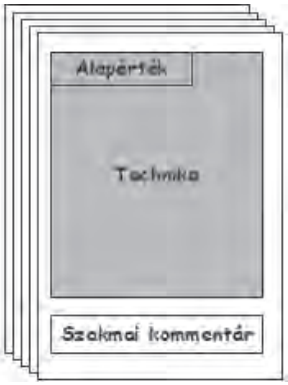

Ha valóban gyakorlati eredményeket akarunk elérni, legjobb, ha a célok felől közelítve határozzuk meg a tennivalókat. Ennek sémája az alábbiakban látható.

– Nevezd meg, milyen értéket, milyen vállalható cél alapján akarsz létrehozni!

– Válaszd külön a személyes szféra tennivalóit, az egyéni felelősség körébe tartozó döntéseket, valamint az egyházi keretek között zajló, az egyház által támogatott területeket!

– Nevezzük *egyházi feladatnak* azt, amire jellemző, hogy a tökéletes kivitelezéshez munkahipotézisként akár Isten létezésének elvetése is feltételezhető (értsd jól!), tekintsük *személyesnek* azt, amihez nélkülözhetetlen a Szentlélek és a személyes spontenaitás (még ha az egyházi rendezvény során valósul is meg)!

– Az egyházi feladatra készüljön a probléma súlya és összetettsége szerinti megoldásterv (idő, felelősségek, működési rend…)! A folyamat be- és kimenetei egyaránt mérhetőek legyenek a kialakítás és a működtetés fázisára!

– Tegyük ezt közzé az érintettek számára (törvény, szakmai eljárásrend, meggyőzés stb.)! Legyen a szabályozás minél egyértelműbb!

– A kimenetek értékelése szolgáljon a folyamatos fejlesztés és a motiváció alapjául!

Ez a tevékenység nem a hit megélése. Csupán medre, vonzó kerete az új, az e világi meghatározottságú ember személyes hitének. Meder, hogy *Isten* ismét a középpontba kerüljön, miközben az *ember* teljes harmóniát él meg. A redukált funkciójú egyházat célként fogalmazom meg. E feladat elvégzéséhez magunk kevesek vagyunk. Emberi vonatkozásaiban azonban talán előre juthatunk.

[Örül mi szívünk…]

Örül mi szívünk, mikor ezt halljuk,
az templomba megyünk,
az ÚR Istennek szent igéjét halljuk.

Megállnak lábunk, örök ÚR Isten
az te templomodban,
és tiszta szívvel dicsérünk tégedet.

Áldd meg, ÚR Isten,
az te templomodban,
tarts meg közöttünk az gyülekezetet.

Legyen békesség, felséges Isten,
az Anya-szentegyházban,
otalmazz minket minden nyavalyánkban.

Dicséret neked Atya ÚR Isten
a te szent fiaddal,
és szent Lélekkel örökkön örökké.

217
6
218
303
11
213

Ludassy Mária

Kereszténység és nemzet

Változatok a francia politikai katolicizmusra

Az első kategorikus kijelentést a keresztény karitász és a köztársasági vagy patriótaerények összeegyeztethetetlenségéről Rousseau Társadalmi szerződésében olvashatjuk: „Hibázom, amikor keresztény köztársaságról beszélek, az egyik szó kizárja a másikat. Szelleme túlságosan kedvez a zsarnokságnak, semhogy az valaha is elmulasztaná a maga javára fordítani. Az igazi keresztények rabszolgának születtek, és nem lázonganak…" – olvashatjuk A polgári vallásról című zárófejezetben. Ám a belpolitikai belenyugvásnál is súlyosabb következménye van az ellenségeinknek való megbocsájtást prédikáló szeretetvallásnak. A pogányok vallási erénynek tekintették a hazájuk ellenségének gyűlöletét, a „minden népekhez" szólni kívánó krisztusi univerzalizmus ezt kizárja. A keresztények számára közömbös a földi haza sorsa, igazi céljuk a nem e világból való ország megszerzése: „végül mit számít, hogy rabok vagyunk vagy szabadok e síralomvölgyben?" Ha a hazánkat leigázó külellenség győz, akkor ez volt Isten akarata, és a barbár győztes Isten ostora, mellyel bűnös népünket sújtja, ez ellen lázadni bűn, a belenyugvás pedig keresztényi erény.

Rousseau a polgárháború küszöbén álló genfi polgártársainak sem a kölcsönös megbocsájtás keresztényi erkölcsét prédikálja, hanem ellenkezőleg, az ellenség engesztelhetetlen gyűlöletének pogány virtusát. Jézus Krisztus követése „minden ember szeretetét" követeli meg, s a köztársaságon belül nem engedi a „barát/ellenség" közti „kárhozatos különbségtevést", ahogy a haza külső ellenségeinek kiirtandó idegenként való megjelölését sem. „A kereszténység természeténél fogva egyetemes vallás, amely semmi kizárólagossággal nem bír, semmi lokális elvet nem ismer el, ami inkább megfelelne az egyik vagy a másik nemzetnek. Isteni alkotója minden embert magához ölel határok nélküli emberszeretetében, azért jött, hogy eltörölje a nemzetek közötti határokat, hogy az egész emberi nemet egyesítse a népek testvériségében." (Lettres écrites de la Montagne) Amikor Lengyelország számára készített alkotmánytervezetet, szíve szerint azt javasolta volna, hogy Mózes kíméletlen törvényeit honosítsák meg, amelyek „minden idegen vallás vagy szokás ellenében természetes undort keltenek" a zsidó népben, de mivel ez a katolikus lengyelek számára nem lett volna túl népszerű ötlet, azt írta, hogy katolicizmusukat ne az egyetemes emberszeretetet prédikáló Krisztus követéseként, hanem a megszálló protestáns poroszok és ortodox oroszok elleni, egyszerre nemzeti és vallási háború eszméjeként éljék meg.

Rousseau riválisai, az enciklopédisták, minden egyházellenességük ellenére az egyetemes emberszeretet keresztény ideájának folytatói, és a történelmi egyházakon éppen ennek elárulását kérik számon. Condorcet, aki Rousseau legnagyobb hatású tanítványával, a nemzeti nevelést, nemzeti vallást és nemzeti érdekből korlátozható személyes szabadságjogokat követelő Robespierre-rel vívta szellemi csatáját életre-halálra, a Docete omnes gentes! krisztusi parancsának szellemében úgy vélte, hogy az egész emberiségnek, minden egyes nép minden egyes emberének meg kell tanítani az Emberi jogok egyetemes nyilatkozatát, amely az amerikai és a francia forradalom új „jó híre", Újtestamentuma, szabaddá tevő igazsága. Richard Price Discours on the

Love of Our Country című hírneves prédikációjában, amely Burke még híresebb Töprengések a francia forradalomról című alapművét kiprovokálta, a pogány patriotizmus kritikájával kezdi, amelynek morális meghaladása a keresztény erkölcs. De nem kíméli a Rousseau szívének oly kedves zsidóság választottnép-tudatát sem: „Mi mást jelentett a hazaszeretet a zsidók számára, mint egy kárhozatos kiváltságosság-tudatot önmagukat illetően és minden más nemzetség mélységes megvetését? Mi mást jelentett, mint a rómaiak hírhedett hazaszeretetének előképét?" A haza szeretete – ha több, mint a honi táj erdeinek-mezeinek jámbor esztétikai élvezte – nem csak hogy nem keresztényi erény, hanem kifejezetten kereszténységellenes, ha más nemzetek lebecsülésével – pláne leigázásával – párosul. „Igencsak figyelemreméltó, hogy vallásunk alapítója egyszer sem említi erkölcsi kötelezettségeink között a hazaszeretetet…" Rousseau Franquieres-hez írt levelében úgy véli, hogy Jézus eleinte hős zsidó hazafi volt, aki népe felszabadításért harcolt, de látva, hogy az elkorcsult zsidóság képtelen a megszállók elleni küzdelemre, mintegy jobb híján folyamodott az emberiség megváltásához. Price szerint a hazaszeretet csak az emberiség közös érdeke részeként fogadható el, egyedül a kozmopolita szempontú konfesszió méltó az kereszténységhez: „Világpolgárként kell

meghatároznunk magunkat, s hazánk érdeke szolgálata mellett mindig tekintettel kell lennünk más nemzetek jogainak tiszteletben tartására."

Burke viszontválaszában megtalálhatjuk az angol szervesen – történetileg – fejlődött szabadságfogalom és a francia felvilágosodás racionalista konstrukciójaként létrejött szabadságeszme szembeállítását: „az ő szabadságuk nem szabadelvű", és kevésbé mély nemzetkarakterológiai magyarázatot ad az angolok dicsőséges és a franciák dicstelen forradalmának összevetésére. „Hála az újítással szembeni dacos ellenállásunknak, hála nemzeti jellemünk csigaszerű lomhaságának, mi magunkon hordjuk atyáink bélyegét. Nem vagyunk Rousseau térítettjei, sem Voltaire tanítványai, Helvétius közöttünk sem ért el sikereket. Nem ateisták a prédikátoraink, s nem őrültek a törvényhozóink. Tudjuk, hogy MI nem tettünk felfedezéseket, és úgy gondoljuk, az erkölcs területén nincs is szükség felfedezésekre, ahogy a kormányzatra és a szabadságra vonatkozó eszmék terén sem nagyon". A francia felvilágosodás ádáz harcot folytatott az előítéletek ellen, míg a brit moralisták megalkották az erkölcsi érzületek elméletét, tudván tudva, hogy „az ész az emberi természetnek csak kisebbik része", és hogy „az ember vallásos állat". A leghíresebb passzus az előítéletek történelmi tapasztalaton alapuló apológiája a francia filozófusok történelmi tabula rasát teremteni vágyó metafizikai apriorizmusa ellenében: „Láthatja uram, hogy ebben a felvilágosult korban vagyok elég merész megvallani: mi általában a csiszolatlan érzelmeket tápláló emberek vagyunk, ahelyett, hogy sutba dobnánk minden régi előítéletünket, nagyon is becsben tartjuk őket, s hogy szégyenünk még nagyobb legyen, ezt éppen azért tesszük, mert előítéletek…" A kiemelten tisztelt angol előítéletek közé tartozik az anglikán államegyház előjogainak tisztelete, melynek Price

nem csak az emberi jogok franciabarátnak bélyegzett híveként, hanem disszenterként, nonkonformista unitárius lelkészként is áldozata volt. Marginálisan ugyan, de már Burke Töprengéseiben is felmerül a zsidó összeesküvés témája (a szabadkőművesé azért nem, mert a szabadkőművességnek Angliában igen magas rangú képviselői voltak), de Leitmotiv csak a francia politikai katolicizmusban lesz – Barruel atyának az egész francia forradalmat „zsidó-szabadkőműves keresztényellenes összeesküvésre" visszavezető eszmefuttatásától az Action francaise-ig –, amelynek a Dreyfus-pertől Vichy államig ez a meghatározó motívuma.

Condorcet és Robespierre az alkotmányozó nemzetgyűlésben még együtt harcoltak a zsidók polgári és politikai emancipációjáért, Barruel atya és követői az „istengyilkosoknak" adott jogokat a forradalom keresztényellenessége bizonyítékának tekintették. A felvilágosodás filozófiájának utolsó képviselője, Condorcet és a köztársasági erény lelkes szószólója, Robespierre, ekkor még a halálbüntetés eltörlését is együtt követelték, mert e két lépés a francia forradalom morális fölényét bizonyíthatná a világ összes népe számára. Ez utóbbiról Robespierre hamar leszokott, és azok halálos ítéletét követelte, akik Beccaria humanista híveként nem tudták elfogadni a halálbüntetést és a forradalmi terror erkölcsi nagyságát. Ám az emberi jogok univerzalisztikus nyelvezetét Robespierre sem adta fel, azokban a beszédeiben sem, amelyekben arról szólt, hogy „a terror az erény emanációja", és Rousseau nyomán az angol parlamentáris rendszert és annak francia híveit minden ellenforradalmi és franciaellenes összeesküvés leggonoszabb képviselőiként aposztrofálta. Inkább Burke angol felsőbbrendűségről szóló érveinek értékrendszerét fordítja meg: „Mintha a francia nép kétezer esztendővel megelőzte volna az emberi nem több-

bi részét, kísértésbe esünk, hogy a francia nemzetet más emberfajtának tekintsük, mint a többi népet. Európa térden áll ama zsarnokok árnya előtt, akiket mi megbüntettünk… Európa nem érti, hogy lehet királyok és nemesek nélkül élni, mi azt nem értjük, hogyan lehetséges velük együtt élni." (A vallási és erkölcsi eszmékről és a nemzeti ünnepekről) Ez a világtörténelmi küldetéstudat azonban – amely a francia nép választott volta ellenére az egész emberiség felszabadítását jelöli meg a kiválasztottság kritériumaként – hamar manicheista történelemszemléletbe vált át: a Gonosz erői a belső ellenség támogatásával, „akik megelégednének az angol félszabadság elfogadásával", még reménykednek abban, hogy megtörik a francai forradalom világmegváltó eszméinek diadalmenetét. „A Bűn és az Erény küzdelme intézi a föld sorsát, ez a két erő verseng az emberi nem sorsáért." A bűn mai szövetségesei már nem a lefejezett Régi Rend hívei, még csak nem is az erkölcsi hitelét rég elvesztett katolikus egyház, hanem az „enciklopédisták szektája" és szellemi örököseik, akik hamis humanizmussal, „filozófiai filantrópiával" „szánalmat keltenek a kivégzett zsarnok és híveik halála miatt", megbocsájtást prédikálnak a haza halálos ellenségeinek (Condorcet nem csak a király kivégzését helytelenítette, de az emigránsok tömeges elítélését is), és a jogos francia büszkeség ellenében azt a kozmopolita kultúrát hirdetik, amelyet már Jean-Jacques

Rousseau – a francia felvilágosodás filozófusai közül az egyedül követésre méltó – is elítélt. Azért Robespierre híres floréali beszédének kötelező nemzeti ünnepei között a Legfőbb Lény mellett az emberi nem ünnepe is szerepel, ahogy a haza szeretetének ünnepe mellett a világszabadságé is. Meg persze az árulók gyűlölete ünnepe (és tucatnyi falvédőerényé a szemérmetesség és a házastársi hűség ünnepétől az atyai szeretet, az anyai gyengédség és a gyermeki ragaszkodás nemzeti ünnepnapjáig).

De Maistre, a királypárti ultrák és az ultramontán katolikusok kiváló képviselője „Robespierre ördögi zsenijét" nevezte meg mint a francia nemzet megmentőjét, akinek „uralma kárhozat volt a franciáknak, de megváltás Franciaországnak" (Gondolatok Franciaországról). Ugyanis az ország egységét csak az „egy és oszthatatlan köztársaság" jelszavával, azaz az egyéni sorsok és személyes szabadságjogok terrorista semmibevételével lehetett megőrizni a leendő monarchikus egyeduralom számára. És épp ez a Gondviselés terve: az erős, egységes monarchia restaurálása emberi jogok nélkül, a nemzeti nagyság reneszánsza a filozófusok humanista-pacifista ábrándjai nélkül. A Gondviselés eszköze a jakobinus diktatúra terrorjának és Napóleon hódító háborúinak vérfolyama, mert csak így lehetett legyőzni a 17. század metafizikáinak kritikus kételyét, valamint a francia felvilágosodás világi humanizmusát. „Ha a legmocskosabb eszközöket használja fel a Gondviselés, ez azért van, mert csak így érheti el a megtisztulást." De akkor hogy lehetnek bűnösök a szegény jakobinus terroristák, ha őket a Gondviselés szemelte ki eszközül a történelemteleológiai terv végrehajtásához? Ahogy Júdás árulása is szükséges a Megváltás realizáláshoz. No persze azért az e világi büntetésről sem kell lemondani: „XVI. Lajos minden csepp véréért vérfolyammal fognak fizetni a franciák. Ha kell, négymillió francia fog a fejével fizetni a vallás- és társadalomellenes forradalom össznemzeti bűnéért, melyet királygyilkossággal koronáztak meg." Tehát Robespierre a Gondviselés eszközeként ontott vért, ami még mindig bocsánatosabb bűn, mint ha valaki szembeszegül az isteni tervvel, és az ember méltóságáról és emberi jogokról szónokol: „Ne adjuk át magunkat Condorcet álmainak, a forradalom számára oly kedves filozófusi képzelgéseknek az eljövendő korok örök békéjéről. Ez a filozófus az egész életét arra áldozta, hogy humanitárius prédikációival nemzetünk szerencsétlenségét készítse elő, miközben unokáinknak botorul végtelen tökéletesedést ígér." Még jó, hogy Robespierre „ördögi zsenije" idejében megfékezte a saját jelen diktatúrája és minden eljövendő diktatúra számára végzetes pacifista-humanista eszmék hirdetését.

Azonban a vörös jakobinizmus soha nem tehette meg azt a lépést, amelyet a fehér jakobinizmus megtett: csorbíthatta a személyes szabadságjogokat – szólásszabadság, tulajdonjog – a Közjó (vagy még inkább a Közjóléti Bizottság) nevében, de az embernek mint a jogok alanyának a létezését nem tagadhatta. Nem így De Maistre, aki az 1793-as jakobinus és az 1795-ös thermidorista alkotmány között nem lát lényegi különbséget: „Az 1795-ös alkotmány, ahogy elődei is, az ember számára készült.

Csakhogy nincs a világon egyetlenegy sem. Láttam már életem során franciákat, olaszokat, oroszokat, sőt Montesquieu-nek hála, még azt is tudom, hogy lehet valaki perzsa, ami azonban az embert illeti, kijelenthetem, hogy nem találkoztam vele egész életemben, ha létezik is ember általában, én nem tudok róla." A 18. század „filozofizmusa" az emberről és az embernek szól, a 19. század küszöbén írt Études sur la souveraineté az egységes nemzeti szuverenitásról, amely nem bontható le/nem vezethető vissza az őt alkotó egyénekre. Mellesleg Rousseau Társadalmi szerződésében ugyanez a helyzet a „moi commun" esetében, amely a köztársaság kollektív Énjét a létrehozó individuumok totális önfeladásával valósítja meg. „Te szent tűz, mely a nemzeteket élteted, te képes vagy az egymagában tehetetlen ember átlelkesítésére! Te vagy, aki közös lelket tudsz adni, több millió embernek! Te egyetlen akarattá tudod formálni a széthúzó egyéni akaratok sokaságát! Egyetlen központ köré tudod vonzani a széteső tömeget! Engedelmességre tudod kényszeríteni az eljövendő nemzedékeket, halhatatlan szokásokat, megőrző előítéleteket tudsz teremteni, melyek ősibbek minden alkotmánynál, erősebbek minden törvénynél!" Hogy e patetikus nemzeti hitvallást összeegyeztessék a szuverén nemzetek fölött uralkodó pápai hatalommal, amely a pápai csalhatatlanságról szóló 1821-es művének fő mondandója, arról kétszáz éve elmélkednek a De Maistre-kommentárok.

De Maistre nacionalizmusa – bár a köztársasági hadsereg és Napóleon területi hódításai sem hagyják közömbösen – mindenekelőtt a francia nyelv fölényében való hitben testesül meg, ebben egyébként az ősellenség, Voltaire világképével is megegyezett: „A francia nyelv hatalma – majdnem azt mondtam, monarchiája – nyilvánvaló, ebben igazából nem is kételkedhetünk." Ezért válhatott a szellemi világuralom forrásává a francia felvilágosodás filozófiája, a kereszténységellenes világmozgalom kiindulópontjává a francia forradalom: „Ebből következik, hogy az Ész Istennője legnagyobb erőfeszítéseit a kereszténység ellen Franciaországban fejtette ki." Ám „a hatással egyenlő erejű a visszahatás", „az ellenforradalom [is], amely nem egy ellentétes forradalom, hanem a forradalom ellentéte", csak Franciaországból indulhat ki (ezt mellesleg Burke reménytelennek látta, ezért sürgette a forradalomellenes koalíció létrejöttét), ellenkező esetben a francia nemzet riválisai a forradalom leverése ürügyén az ország szétdarabolására törekednek.

De Bonald A vallási és politikai hatalom elmélete című művében nyoma sincs a nemzeti színezetnek. Nála a nyelv közvetlenül isteni adomány, ami azt bizonyítja – Condorcet és az ideológusok nyelvelméleti fejtegetéseivel szemben –, hogy misztériuma megfejthetetlen, mivel nem emberi alkotás, nem is elemezhető emberi elmével, az egyes ember számára felfoghatatlan, mert nem az individuum csinálta, sőt még használni sem tudja önmagában. A fő érv Condorcet kritikus gondolkodásra tanítani akaró és nem tekintélyelvű társadalmi nevelést követő koncepciójával szemben: ha a gyermek mindenre rákérdezhet, milyen nyelven teszi ezt meg akkor, ha csak a szabad individualitás kreációja elfogadható, és semmi, ami reflektálatlan örökség, tisztelendő tradíció?

Persze a nyelvfilozófia inkább csak paradigma – vagy ha így stílszerűbb: példabeszéd – az emberi jogokat deklaráló, a keresztény kötelességek helyett elidegeníthetetlen jogokat és velünk született individuális szabadságot vindikáló emberek számára: „Az ember minden időkben a vallási és politikai társadalom törvényhozójának szerepében tetszelgett, és alkotmányt kívánt adni a társadalomnak, márpedig én azt kívánom bebizonyítani, hogy az ember éppúgy nem képes alkotmányt adni a vallási és politikai társadalomnak, mint súlyt a testeknek, kiterjedést az anyagnak." Az első alkotmányt közvetlenül Isten adta választott népének, Mózes törvényei azóta nem csak a zsidóság, hanem minden olyan nép alaptörvénye, amely elfogadja a teokrácia felsőbbrendűségét (de Bonald szóhasználatával: civilizált). Az ellenpélda a görögség, a filozófia és a demokrácia feltalálója. Ennek kárhozatos örökségét fedezte fel újra a reneszánsz Európája, a 17. század racionalista metafizikája, s mindezek betetőződéseként a francia felvilágosodás kritikai gondolkodása, amely az emberi jogok deklarációjában kulminált. De Bonald megsemmisítő ítélete Condorcet-nak ez utóbbiakat az emberi szellem haladásaként dicsérő fejlődésfilozófiájáról: „A társadalomban az embernek nincsenek jogai, csak kötelezettségei!"

Az individuális szabadságot nem ismerő állam biztosítéka az alkotmányos jogok rögeszméi és a hatalomkorlátozási ideálok előtti ősi, isteni eredetű berendezkedés, melyben „a szuverén hatalom nem törvényhozó, nem végrehajtó, nem bírói hatalom, hanem oszthatatlan erő, a társadalom konzervatív hatalma." De Bonald hatalomelméletét Bonaparte kedvtelve olvasta itáliai hadjárata alatt, s olyannyira megtetszett neki, hogy császárrá koronázása után – amikor Condorcet filozófus tanítványai, az ideológusok önkényuralmi törekvései miatt már szakítottak vele – kinevezte az egyetemek főfelügyelőjének, hogy ebben a tradicionalista-tekintélyelvű szellemben tanítsa a jövő nemzedéket. Már Robespierre-nél is felmerült – meglehet, ördögi zsenijének csodálója, de Maistre is tőle vette át – a világtörténelem és a francia társadalom manicheus felfogása, amely a politikai pluralizmus kizárását implikálja. Robespierre-nél „Franciaországban csak két párt van, a nép és a nép ellenségei", amiből evidensen adódik, hogy „az angol parlamentben van, de a francia nemzeti Konventben nem lehet ellenzéki párt", mivel a nép ellenségeinek nem lehet átadni a hatalmat, az Erény nem törődhet bele a Bűn hatalomátvételébe egy békés parlamenti választáson. De Maistre szerint a Gondviselés és a Sátán élet-halál küzdelme folyik Franciaországban, s bár az előbbi felhasználhatja az utóbbit történelemteleológiai tervei realizálásához, de ez csak a Gonosz időleges instrumentalizálását jelenti, nem elfogadását. De Bonald még ennyi koncessziót sem tesz a francia forradalom szellemének: résztvevőinek sorsa csak a totális megsemmisülés lehet, ahogy lényegében mindannak, ami a reneszánsz és a reformáció, a humanizmus és a felvilágosodás kora óta történt Európában. „A politikai társadalom a jók harca a rosszak ellen, a jók örök küzdelmének

célja az, hogy soha, sehol ne nyerhessenek tért a rosszak erői." Ahhoz, hogy „az emberi jogok deklarációjával kezdődő forradalom az Isten jogainak kinyilatkoztatásával végződjék", nem csupán a filozófiai filantropizmus és kritikai racionalizmus De Maistre által is kárhoztatott eszmeiségét kell végképp eltörölni, hanem egy új elemet is, a kereskedő szellemet, a pénz mindenhatóságába vetett vallási hitet. De Bonald megérte az 1830-as forradalmat, a bankárkirályság hatalomátvételét, amikor immár nem guillotine-nal, hanem anyagi csőddel fosztották meg a hagyományos nemességet életlehetőségeitől. De Bonald válasza a társadalmat a kereskedő társaságok szerződései mintájára szabad kontraktusként felfogó elméletekre a législation primitive, az ősi teokráciák restaurálása, melyben „az állam köteles engedelmeskedni a vallás törvényeinek, miképpen a vallás papjainak is engedelmeskedniük kell az állam törvényeinek". Valamint: „a politikai hatalomnak közbűntényként, sőt az állam elleni főbenjáró bűncselekményként kell megbüntetnie minden olyan cselekményt, amely a vallási kultusz rendjét sérti, mivel az egyház is vallásellenes bűnként tiltja az államrend megsértésének puszta gondolatát is." A de Bonald sugallatára ebben a szellemben fogant sacrilegium-törvény[1] sokban hozzájárult X. Károly egyre anakronisztikusabbá váló uralmának bukásához. 1830 azonban nem a honi dinasztiaváltással, hanem a belgák sikeres és a lengyelek tragikus szabadságharcával hozott katartikus változást a francia politikai katolicizmus történetében.

Lamennais maga is az ultramontán katolikusok között kezdte teológusi és publicisztikai pályafutását. Egy valami azonban a kezdetektől megkülönböztette eszmetársai királypárti katolicizmusától: a katolicizmust mindig és mindenütt a hatalom erkölcsi cenzoraként, az egyházat a világi hatalom morális ellensúlyaként fogta fel. De Bonald kedvenc idézete a „non est potestas nisi a Deo"[2] volt (biztos ennek alapján fogadta el Napóleon ajánlatát, az egyetemek kancellárja kitüntető címét). De Maistre így írt: „Törvényes uralkodónkkal szemben, legyen az bár maga Néró, nincs más jogunk, mint hogy alázatosan megvalljuk neki a hitünket, és lázongás nélkül fogadjuk a kínhalált." Lamennais a császárság alatt a katolikus egyház politikai alávetettségét szentesítő konkordátum, a restauráció idején az egyházat eszközzé alázó gallikán eszmék ellen harcolt, s az egyházi oktatás autonómiája nevében a közoktatás államosításával szemben érvelt, azaz de Bonald bonapartista pálfordulása már akkor is elfogadhatatlan volt számára, amikor együtt publikáltak a felvilágosodás filozófiáját ostorozó cikkeket a Défenseur és a Conservateur lapjain. A választóvonal azonban az 1830-as esztendő, a katolikus Belgium békés kiválása a protestáns Hollandia kötelékéből.

A népek önrendelkezési jogát a korábban már idézett Richard Price vezette le először a morális autonómia fogalmából: minden egyes ember elidegeníthetetlen joga az erkölcsi értelemben vett szabad választás. Morálfilozófiai magaslatról tekintve ez az egyének összessége, a nemzet számára is evidens erkölcsi jog indokolta az amerikaiaknak Angliától való elszakadását. Míg az amerikaiak szabadságküzdelmének alapmotívuma a politikai képviselet nélküli adóztatás sérelme volt, a belga katolikusokat a szellemi szabadságukat fenyegető államosított közoktatás motiválta: „Nem ismerjük el, hogy az állam tetszése szerint monopolizálhatja a közoktatást, az államhatalom által irányított közoktatás befolyása alól a nemzet sehogy sem tudna megmenekülni… Felfogván ama szörnyűséges veszedelem nagyságát, amely gyermekeik nevelésének állami monopóliumából és az államnak a

[1] Szentségtörési törvény

[2] Nincs hatalom, csak az Istentől.

sajtó feletti kizárólagos hatalmából következik – azaz az egész nemzetet és az eljövendő nemzedékeket is kiszolgáltatná egyetlen ember vagy emberek egy kiváltságos csoportja kénye-kedvének –, a belga katolikusok keresni kezdték és végül megtalálták e hatalmi visszaélésekkel szembeni garanciákat. Abban a században, amelyben mi élünk, mi másban találhatták meg a biztosítékokat, mint a szabadságban." (Exposition des sentiments des catholiques belges) A holland hatalom elleni szabadságküzdelemben együtt voltak a vallástalan liberálisok és a katolikus belgák, s ez a közös küzdelem hozzájárult az egymással szembeni kölcsönös előítéleteik lerombolásához. „A liberálisok ugyanazon szabadságjogokat követelik, mint mi, bár céljaik nem mindenben azonosak a mieinkkel, ám dicséretes a despotizmus elleni harci elszántságuk, gyűlöletük minden elnyomással szemben, amelyet a zsarnoki kormányzatok kényszerítenek a népekre, és ezeket az érzelmeket mi is osztjuk. A velünk közös ellenállásban az emberi szív eredendő szabadságvágyát követték, s ez anélkül, hogy tudatában lettek volna, a szabaddá tevő igazság eszméje, azaz a kereszténység ősi elve, amely az emberi nem felszabadulását hirdette meg." Mindegy, hogy Krisztus szabaddá tevő igazságosságából vagy az emberi jogok nyilatkozatából vezetik le, a nemzetek önrendelkezési joga és a személyes szabadságjogok először

szerepelnek együtt a Lamennais által is inspirált belga alkotmányban, a liberális katolicizmus első manifesztumában. „A katolikusok és a liberálisok, pontosabb, ha így fogalmazunk: a népek szabadságot akarnak, és a szabadságvágy nemes és igazságos érzületét semmi sem tudja feltartóztatni." A Szent Szövetség status quoján mély, de nem halálos sebet ejtett a belgák sikeres szabadságharca. Ezért figyelte fokozott éberséggel a szabadelvű eszmék katolikus körökben való megjelenését francia földön Metternich, aki éles elméjűen felismerte, hogy a hagyományosan antiklerikális liberalizmus és a hagyományosan antiliberális katolicizmus egymásra találása milyen veszedelmes lehet az ő világára.

Az állam és az egyház szétválasztásának klasszikus liberális követelését Lamennais az egyház szabadságának oldaláról fogalmazza meg a L'Avenir, a francia liberális katolicizmus nagyhatású orgánuma lapjain. „Katolikusok, íme, ide vezet a hatalomnak behódoló politika! Franciaország egyháza, íme ez fenyeget, nem a szabadság szelleme. Joggal mondják neked: az állam fizet téged, tehát szolgáld az államot, az állam tartja el papjaidat, tehát engedelmeskedniük kell az államnak, úgy kell cselekedniük és beszélniük, ahogy az parancsolja szólni és tenni, aki a bérüket biztosítja. Semmi sem tartozik többé az egyházra: tanításaidat és szertartásaid költségét a közigazgatás fizeti, ezért még imáid szövegét is ő rendelheti meg, Istened magát is az állam szolgálatába állíthatja." (De la position de l'Église de France, 1831. január 6.)

Az egyházi autonómia követelése Európa-szerte összefonódott a nemzetek önrendelkezési jogáért való szabadságharccal. „A katolicizmusnak kell ama hatalmas népmozgalom élére állnia, melyek jelenleg átformálják a világot. Nem azt látjuk-e, hogy a katolikus népek mindenütt megmozdultak szabadságuk érdekében, mintha első-

ként akarnák megvalósítani azt a fenséges víziót, amely az emberi nem jövőjét tárja elénk? Nézzétek Belgiumot, Írországot, a szent és hősies Lengyelországot! Soha nem tapasztalt a világ lelkesültebb hitet, nagyszerűbb rajongást, az önfeláldozás megrázóbb csodáit. Krisztus veletek van!" Ám a katolikus lengyelek felkelésének vérbe fojtását, a lengyel papok ezreinek Szibériába száműzését Krisztus földi helytatója, XVI. Gergely pápa nemcsak hogy közömbösen nézte, hanem Metternich és Gagarin herceg, valamint a francia gallikán szellemű felsőklérus politikai nyomására az európai nemzetek szolidaritását sürgető Lamennais és lapja, a L'Avenir elítélésével, a Mirari vos enciklika kibocsájtásával honorálta. De Bonald kedvenc idézetével – omnis potestas ex Deo est[3] – válaszolt a „gondolat szabadságának pestises eszméjét hirdető tévtanokra", mivel a cár uralma is isteni legitimációval bíró hatalom. A szentségek kiszolgálásától eltiltott Lamennais a megnyomorítottak és megszomorítottak szolgálatába állította ellenségei által is sokra tartott tollát. A Le Monde hasábjain írt cikkei a Victor Hugo regényeiből ismert munkásnyomorról, gyakorlati akciói a kölcsönös önsegélyező betegség- és nyugdíjpénztárak megszervezése a szociális kereszténység gondolatisága felé vitték publicisztikai és politikai tevékenységét. Az 1848-as forradalom idején a munkáskerületek képviselőjeként a baloldalon foglalt helyet. Tocqueville, akinek A demokrácia Amerikában című művében gyönyörű sorokat olvashatunk kisebbségi helyzetük következtében, valamint minden hatalmi-politikai törekvést elutasító attitűdjük miatt szinte szükségszerűen liberális-jogvédő álláspontot képviselő amerikai katolikusokról, a maga vidéki szavazóbázisával a konzervatívok közé került. Amikor mindkettőjüket beválasztották az alkotmányozó testületbe, kiderült, hogy francia földön nem ez az igazi választóvonal: a királypárti ultrák, a bonapartisták és az államszocialisták hamar egymásra találtak a központi hatalom erősítését szolgáló etatizmusukban, míg Lamennais és Tocqueville kisebbségbe kerültek az állam és az egyház, valamint a hatalmi ágak szétválasztását szorgalmazó szabadelvűségükkel.

„Katolikus, de nem keresztény" – mondta a 48-as forradalom „girondista" hőse, Lamartine De Maistre hírhedett „hóhérhimnuszáról", mely szerint a bűnösök ellen vívott élet-halál küzdelemben, azaz a felvilágosodás és az emberi jogi eszmék elleni harcban „a társadalom talpköve a hóhér", ő a politikai rend legfőbb támasza, alapintézménye. Ezt eleinte még De Maistre követői sem vették dicséretnek. Ugyan a keresztény karitász ellenében a bűnös népek kiirtását sürgető De Maistre nem annyira a zsidók – bár a nekik adott krisztusi kegyelmet a zsidóságot szétszóratással büntető atya által visszavontnak tekinti –, hanem mindenekelőtt a királygyilkos franciák hetedíziglen történő megbüntetéséről álmodott. Unokája, Rodolphe De Maistre az Action francaise alapításával már olyan társaságba került, ahol a kereszténység nélküli katolicizmus hirdetése – a „nem a dogma számít, hanem a hierarchia" szellemében – szalonképessé vált. Micsoda szellem ez? Csak egy mondatot idézek Charles Maurras-tól: „Mit érdekel minket, francia nacionalistákat, amit négy obskúrus zsidó írt egy ötödikről?"

[3] Minden hatalom az Istentől van.

[Az Úr Isten nékem édes táplálóm…]

Az ÚR Isten nékem édes táplálóm,
minden dolgaimban csak ő az én igazgatóm,
nem hágy engemet teljességgel
elnyomorodnom,
életemben nem hágy engem megromlanom.

Sokszor történt nekem háborúságom,
az hamissak miatt sokszor esett búdosásom,
De mindenkor jó helen lett én
megnyugovásom,
jámboroktól megvolt az én táplálásom.

Csak az Isten én lelkemnek vezére,
az gonoszról én életemnek eltérítője,
az ő áldott szent nevének nagy dicséretére
az igazságnak ösvényén viselője.

Nem rettegek semmi veszedelemtől,
még az halálnak is ő nagy kegyetlenségétől,
mert oltalmaz az én Uram engem
mindenektől,
velem vagyon, megment minden ellenségtől.

Ő énnekem megőriző pásztorom,
noha tőle bűnömért néha ostoroztatom,
de viszontag kegyesképpen
megvigasztaltatom,
mint Atyámtól soha el nem hagyattatom.

Drága szép ajándékokkal megláttál,
tisztességgel, én Istenem, megajándékoztál,
noha bosszontod ellenségimet te azokkal,
de tartod az én lelkemet vigassággal.

Azon kérlek, én Istenem, tégedet,
környékezd meg te kedveddel az én életemet,
az te irgalmasságod biztassa én szívemet,
te jóvoltod bírja az én életemet.

Hogy csak neked élhessek ez világon,
vígy engemet örömre, Uram, az másvilágon,
mert nincs tökéletes boldogság itt ez világon,
Csak te ÚR Isten az én vigasságom.

Breuer Katalin

Húsz év után[1]

Kedves Barátaim! Kedves ünneplő Gyülekezet!

Azon gondolkodom körbenézve, vajon ki volt itt húsz esztendeje, szeptember 10-én.

A nagytiszteletű úr, Muntag Ildikó, Kiss Zoli és Marietta, Laci családja, Ittzés Nóra, Czmarkó Magdi, Frici, Szijj Lali, Horti Editék biztosan. És talán az online közvetítés túlsó végén is ülnek néhányan, Kada Juli, ott vagy? Húsz év nagyon nagy idő. Tóth Julika néni is itt volt, ő most az Olajágban él, mert a Gaudiopolis építésével egy kicsit „megcsúsztunk". Arra nem emlékszem, Koczor Miki akkor itt volt-e, édesapja biztosan. Érdekes, arra viszont emlékszem, hogy Mikit, felügyelő urunkat, a templom alapkőletétele napjának estéjén ismertem meg a Műcsarnokban, László Attila koncertjén. Persze, igen, itt volt László Attila is, Morci és Maszat, meg Nosztrai Judit és Eszter is a szentelésen. És természetesen itt voltak a tervezők: Pazár Béla és Magyari Éva, akik később a szeretetházat is tervezték.

Rendhagyó volt a templomszentelésünk. Nem volt kulcsátadás, kapunyitás, hanem – emlékszem – miközben érkeztek az emberek, még a szentelés előtt, Bízik László már egy gyermeket keresztelt a templomban. Eközben odakint Kiss Zoli irányításával javában készült a honvédségi gulyáságyúban a marhapörkölt. Előttem a kép, ahogy Szanyi Zita könnyezik, nem a meghatottságtól, hanem a sok kiló hagyma aprítása közepette.

Persze eljött sok lelkész is, szép liturgikus öltözékben, reverendában, és együtt mondták az ároni áldást.

[1] Elhangzott 2020. szeptember 13-án, a békásmegyei evangéikus templom felszentelésének 20. évfordulóján tartott ünnepi istentiszteleten.

Itt volt a püspök úr is, Szebik Imre, aki prédikációjában talán kicsit meglepődve, csodálkozva ismételgette a választott igét: „Embereknél ez lehetetlen, de Istennél minden lehetséges!"

Itt volt Thurnay Béla, másodfelügyelő (első felügyelő akkor nem volt), aki beszédében felidézte a templomépítés történetét.

Eljött az országos felügyelő, Frenkl Róbert, aki sokat tett azért, hogy ez az alkalom bekövetkezett. Ő is köszöntötte az ünneplőket. Frenkl Róbert nagyon hiányzik.

Velünk volt Koczor Zoli, aki később nagyon súlyos betegsége ellenére egészen haláláig vállalta a felügyelői tisztséget, hogy minden erejével és egyházi tekintélyével segítse közösségünket. Koczor Zoli is nagyon hiányzik.

És itt volt Iványi Gábor, mint azóta is oly sokszor, velünk örült és ünnepelt. Akkor ültette el a cédrust a templomkert végében. E cédrus azóta csodálatos nagy fává növekedett.

Igen, és itt volt, sőt köszöntötte az ünneplőket és személyesen Donáth Lászlót Balog Zoltán református lelkész. Belegondolni is nehéz, hogy ő azóta, hatalmával visszaélve segítette szétverni a vele akkor együtt ünneplő Iványi Gábor szeretetintézményeit. Meg még annyi mindent. Mára talán elfáradt, húsz év nagy idő, itt az ideje, hogy püspökként kipihenje magát.

És hogy el ne feledjem: itt volt, velünk örült és ünnepelt Göncz Árpád is.

Nekem másnap hajnalban volt egy különleges személyes élményem is. Kinyitottam a Népszabadságot (akkor még volt, és akkor még az átlagpolgár elő is fizetett egy napilapra), és a címlapján ott volt a mi éppen hogy felszentelt templomunk, meg a kert, amelyben hárman igyekeztek a templom kapuja felé. A kép felirata: „érkeznek az első hívek". Az érkezők: édesapám Tel-Avivban élő unokatestvére, Baba néni, apám egy másik budapesti unokatestvére, Márta néni, és édesanyám. Baba néni vitte is lelkesen magával a lapot Izraelbe.

A templomszentelés liturgiája után aztán éjszakába nyúlóan falatoztunk és koccintgattunk a mai Gaudioplis akkor még üres telkén.

Fantasztikus nap volt, új kezdet a gyülekezet életében. És azóta elrepült ez a húsz esztendő. Ezalatt a maga rendes kerékvágásában zajlott a gyülekezeti élet: istentiszteletek, bibliaórák, hittanórák, esküvők, konformációk, temetések. Engem az a megtiszteltetés ért, hogy 2000 karácsonyán felügyelővé választottatok, aztán a Gaudiopolis megnyitása után Koczor Zoltán lett a felügyelő, az ő halála után pedig a pilisvörösvári szórvány gondoka, Koczor Miki.

Most azt szeretném felidézni címszavakban, hogy mi minden történt a rendszeres hitéleti alkalmakon túl gyülekezetünkben ebben a húsz esztendőben.

A Hét Hárs, Ittzés Nóra és Donáth László szerkesztésével, immár a XIX. évfolyamát éri, van már repertóriuma is, Tokaji Bözse munkája, készül a legújabb szám és a második évtized repertóriuma is.

A Sion Nevelőszülői Hálózat megalapítása 2007-ben, Szilágyi Júliáék alapítványával szövetkezve. A Sion a Magyarországi Evangélikus Egyház első nevelőszülői hálózata.

A Gaudiopolis Szeretetház felépítése és működtetése 2009. április 1-je óta.

Alapítványaink, a Templomépítő és a Penúél Alapítványok (immár egyesítve)

húsz esztendei munkálkodása, Nosztrai Judit alapításkori segítségével, jegyzőségével, Kiss Zoli elnökletével, legalább tíz esztendeje Bárd Anna rendületlen jegyzői munkájával.

Donáth László tanházai, a Jób könyve tanház tíz esztendőn át, azóta a Római levél tanház – kissé ugyan megritkulva – a mai napig.

A bibliodráma-alkalmak, táborok, konferenciák szervezése, Muntag Ildikó, Falvay Dóra és legújabban Petke Emese lelkesedésével folyamatosan, húsz esztendeje.

Összegyülekezési napok megszámlálhatatlanul, húsz esztendeje minden harmadik vasárnap. Közösségteremtő alkalmaink legjelentősebbike, az istentisztelet, majd a közösen elkészített ebéd és a falatozás után a vernisszázsok, a templomtárlatok, a legkülönfélébb előadások, közéleti, művészeti és irodalmi beszélgetések sora.

Horti Edit szervezésével lassan két évtizede minden januárban szlovák nap.

Koncertsoroztok, orgona- és kamarakoncertek, évi 8-10 koncert először Pál Diana, majd Pétery Dóra szervezésében. A BFZ-től Perényi Miklóson át Kurtág Györgyig sok fantasztikus muzsikus járt itt, miként vannak itt velünk ma is.

Egy különleges nemzetközi projekt. A Gaudioplis polgáraival közösen bonyolított, az időskori szellemi frissesség megőrzését segítő, négy esztendőn át tartó nemzetközi M3W (Maintaining and Measuring Mental Wellness) projekt az Európa Unió AAL (Ambient Asssisted Living) programjának keretében, Palkó bátyámnak köszönhetően.

Zarándoklatok a Szepességtől az erdélyi szász vártemplomokig, a szlovák bányavárosoktól Auschwitzig, Wittenbergtől Jeruzsálemig.

Közös táborozásaink elsősorban Bánkon vagy éppen visszatérő kirándulásaink Kontsek Bandiékhoz Esztergomba.

A Fahidi Évával szervezett „Buchenwald és Mittelbau-Dora Emlékhelyek" ván-

A Csillaghegyi Evangélikus Egyházközség gyülekezeti közösségének Donáth László gyülekezeti lelkésznek

Kedves Gyülekezet, kedves Laci!

Szeretettel küldöm köszöntésemet a templomépítés 20. évfordulója ünneplése alkalmából. Szerettem volna személyesen is Veletek lenni, de az autóm rendetlenkedik, és nem tudom vállalni az utat.

Kedves és fontos emlékem a csillaghegy-békásmegyeri gyülekezetben és szórványaiban való szolgálatom és a templomépítés szervezésében való aktív közreműködésem. Örülök, hogy ilyen szép, nemes templom és praktikus gyülekezeti központ épült.

Nagy ajándék ez, Isten ajándéka, aki sok embert és szervezetet használt föl a megépülés elősegítésére. Dicsőség őnéki, és köszönet az embereknek, köztük Donáth László lelkésznek.

Ne feledjük, hogy Isten temploma a keresztény gyülekezet, amelyet Lelkével ő maga hívott el és éltet. Szívbéli hálával és alázattal becsüljük meg, hogy a Krisztus Teste lehetünk az ő elhívása által.

Ilyen szívbéli ünneplést kérünk és kívánunk Nektek és magunknak, valamennyi templomban.

Piliscsaba, 2020. szeptember 13.

Thurnay Béla és Thurnayné Schulek Vilma

dorkiállítás két hónapos vendégeskedése templomunkban, Gabi sógornőm és Gombocz Eszter szorgalmas munkájának köszönhetően.

Sztehlo Gábor szobrának felállítása a Sztehlo Alapítvánnyal közösen a Deák téren. (Vígh Tamás és Markolt György munkája. A mai napig hihetetlen számomra, hogy Sztehlo Gábor gyermekeivel közösen én leplezhettem le a szobrot a város szívében.

A Losonczy Géza emlékét őrző dombormű, Kalmár János művének felavatása a Kossuth téren.

Valószínűleg kevesen tudják, hogy a csillaghegyi gyülekezet nem csak Nagy Sándor bácsi szobrait őrzi a templomkertben, de az említett köztéri szobrok tulajdonosa is.

A legutóbbi évekből: a Mérleg Egyesület segítése és befogadása, a nyár elején Münchenben elhunyt barátunk, Boór János több mint ötven esztendős folyóiratának kiadása, a legutolsó szám pár hete jelent meg.

A közel négy esztendeje folyamatosan szervezett filmklub, Sárközi Zsóka és Felicides Ildikó szervezésében.

Nagyszerű élmény volt ezeket az alkalmakat sokakkal, Mező Timivel, Bárd Annával, Müller Gyurival, Bene Hildával, Czmarkó Magdival, az Erős és László Katival, Németh Sanyival, Tokaji Bözsével, Koczor Mikivel, Kis Zolival, Pétery Dórával és másokkal (bocsássátok meg, ha nem említek mindenkit név szerint) közösen szervezni, és ami a legfontosabb: átélni és élvezni.

Mondtam már korábban, hogy húsz esztendő nagy idő. Húsz esztendeje sok mindent még álmomban sem gondoltam volna, ami azóta történt. Például azt, hogy miközben számunkra itt Békásmegyeren ilyen tartalmas, eredményes és élvezetes volt az élet, aközben miként alakult a világ ebben az országban, miként múlt el a fiatal felnőttként átélt rendszerváltás euforikus hangulata, és

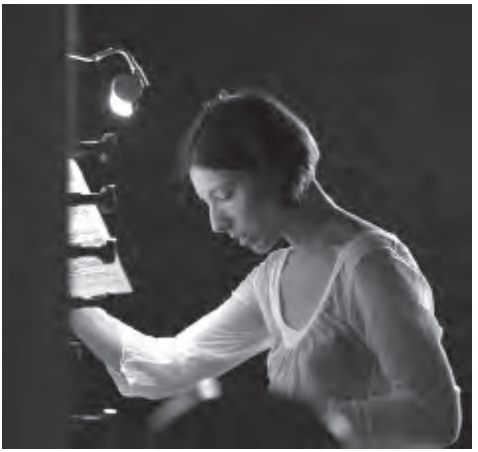

vált egyre reménytelenebb érzésekkel terheltté a létezés ebben az elfogadhatatlan rendszerben. Erről most ne többet, hiszen ünnepelünk.

Említek egy személyesebbet is. Húsz esztendeje nem gondoltam volna, hogy ma már nem ügyvédként, hanem egy idősotthon vezetőjeként dolgozom majd, azt pláne nem, hogy ha már ez a helyzet, akkor nem a Gaudiopolis vezetőjeként, hanem az Egységes Magyarországi Izraelita Hitközség idősotthonának egyik vezetőjeként.

És sok minden mást, jót és rosszat sem láttam, láthattunk előre. Ahogy nem láthatjuk azt sem, mit hoz az elkövetkező húsz esztendő. Én nem is nagyon szeretném előre látni. Carpe diem. Aztán majd kiderül. Abban bizonyos vagyok, hogy mi itt folytatjuk tovább. Persze a következő húsz évből az én generációmat valószínűleg csak egy rövidebb időszak érinti majd. Bár talán a Gaudiopolis lakójaként még itt leszünk néhányan húsz esztendő múlva is.

Egy biztos. Ebben a kis közösségben, a békásmegyeri evangélikus gyülekezetben izgalmas, szórakoztató, tartalmas élményekkel teli, sok-sok maradandó értéket alkotó és közben barátságokat és igazi közösséget teremtő volt az elmúlt húsz esztendő.

Köszönet érte!

[Mennynek és földnek kegyes Istene…]

Mennynek és földnek kegyes Istene,
benned bízóknak te vagy erőssége,
segítségül jössz, lelkünk reménye
és szabadíts meg szenteknek vezére.

Ímé most minket a pogán népek,
kik ellenségi az te szent Igédnek,
mint oroszlánok környülvöttenek,
te szentegyházad ők megkörnyékezték.

Csak te vagy nekünk mi reménységünk,
nagy bánatinkban te vagy vigasztalónk,
szomorúságban megvidámítónk,
te vagy minekünk az mi igazgatónk.

Ha velünk nem lész segedelmünkre,
minden mi dolgunk jut veszedelemre,
de ha jövendöl segedelmünkre,
ellenség ellen lész győzödelmünkre.

Azért mi mostan neked könyörgünk,
felséges Isten, neked esedezünk,
te szent fiadért hozzád óhajtunk,
az ellenségtől hogy megszabaduljunk.

Oh, Atya Isten, kérünk tégedet,
az magos mennyből hogy te meglass minket,
ne tarts mirajtunk ellenségünket,
kevélységekért ronts meg már mind őket.

Segélj meg minket te szent nevedért,
tégy jól mivelünk nagy dicsőségedért,
mind el kellj vesznünk mi bűneinkért,
ha nem könyörülsz rajtunk szent fiadért.

Isten segítség azért minekünk,
ha benne bízunk, ő a mi Hadnagyunk,
Ha benne bízunk minden dolgunkban,
ő leszen nekünk nagy erős Bajvívónk.

Dicséret legyen Atya Istennek,
és ő fiának, mi idvözítőnknek,
vigasztalónak, az szent Léleknek,
most és örökké egy bizony Istennek.

Veres Emese-Gyöngyvér

Oltárfosztás Csillaghegyen[1]

Egy néprajzkutató számára igazi csemege, ha megfigyelheti egy szokás létrejöttét, majd későbbi alakulását. Főleg, ha a kutató vallási néprajzzal foglalkozik, és éppen egy evangélikus gyülekezetről van szó.

Az élet úgy hozta, hogy korábban sohasem tudtam részt venni a nagycsütörtöki istentiszteleten. Bár a munka miatt az idén is kétséges volt, hogy sikerül-e, mégis időben kiértem Békásmegyerre. A gyülekezet néhány tagjához hasonlóan én sem tudtam, hogy nem egy szokványos vesperának leszek a részese. Igaz, még oly sok év után is léptennyomon szembesülök azzal, hogy az erdélyi kötött liturgikus rendhez képest a magyarországi liturgia sokféleségéből kiindulva aligha beszélhetünk szokványosságról. A párhuzamok természetesen végigkísértek. No de következzen minden szép sorjában.

Az istentisztelet kezdetén a templom oltára csupasz volt. Aztán a gyülekezet tagjai sorra „megterítettek". Helyére került a terítő (vagy ezúttal a vacsora abrosza?), a Biblia, a gyertyatartók, majd az úrvacsora kellékei. Mint később kiderült, ez alkalommal a bibliai hagyománynak megfelelően az úrvacsora kenyere kovásztalan volt: ostya helyett pászka. Az istentisztelet végeztével a kellékek „eltűntek" az oltárról, csak a két gyertyatartó maradt ott keresztbe fektetve. Ott állt az oltár ismét csupaszon, megfosztottan.

A lelkész felesége, Muntag Ildikó szerint néhány évvel korábban ifjabb Hafenscher Károly zárta azzal a nagycsütörtöki istentiszteletet, hogy összepakolta az oltáron lévő tárgyakat, és kiment a templomból. A

[1] Az írás eredetileg az Evangélikus Élet 2002. április 30-ai számában jelent meg.

gülekezet akkor nem értette, ma pedig – úgy tűnik – mégis hagyományt teremt belőle, gazdagítva evangélikus gyakorlatunkat (annak ellenére, hogy eredetileg katolikus szokásként könyveljük el az oltárfosztást).

Természetesen felsejlett előttem a régebbi építésű templomok képe, ahol az oltárfosztás véghezvitele nem lenne olyan egyszerű. Vagy mit szólnának hozzá a hagyományőrzőbb, falusi gülekezetek? Hiszen az 1990-es években Erdélyben, az apácai gülekezetben is megpróbálta a lelkész bevezetni a nagypénteki kereszthordozást. Néhány gülekezeti tag elfogadta a változtatást, néhány támogatta ugyan, de nem vett részt benne, a többség azonban idegenkedve figyelte. Nemhogy a szokás nem honosodott meg, de a lelkész sem tagja már a gülekezetnek, sőt még az egyháznak sem.

Az egyházi levéltárak iratanyaga mégis azt mutatja, hogy egy-egy gülekezeti szokás helyi kezdeményezés nyomán jött létre. Néha ezt presbitériumi ülésen meg is erősítették, és jegyzőkönyvbe vették. A ma évszázadosnak tűnő hagyományokról kiderülhet tehát, hogy alig egy-két emberöltővel előttünk keletkeztek, de a közösség elfogadta őket, alakított rajtuk, néhol még legendát is körített hozzájuk.

Egyházi szokásaink alakulása tehát semmiben sem különbözik a néphagyományokétól, ezzel is aláhúzva azt a tényt, hogy egy faluban nem léteznek *csak* népszokások vagy *csak* egyházi szolgálatok. A kettő szorosan összefügg egymással, és kölcsönhatások eredményeként alakul: az egyház ugyanúgy beleszólt a falu életébe, mint ahogy a gülekezeti tagok is alakították – vagy alakítják ma is – az egyházi szertartások menetét. A lényeg mindenféleképpen a közösség megléte, s ezt mi sem bizonyítja jobban a csillaghegyi gülekezet esetében, mint hogy az együtt maradó tagok számára istentisztelet után a szent tradíciókat profán szokás szerint közös agapé követi a gülekezeti teremben.

[Irgalmazz Úr Isten immáron ennekem…]

Irgalmazz ÚR Isten immáron ennekem,
Irgalmazz Úr Isten immáron ennekem,
mert tebenned bízik, Uram, az én lelkem,
és tebenned nyugszik, Uram, az én szívem.

Szárnyad alá vetem az én reménységemet,
míg elmúlnak tőlem az én ellenségim,
és míg eltávoznak tőlem én bűneim,
csak tebenned leszen, Uram, én örömem.

Tehozzád kiáltok, hatalmas ÚR Isten,
mert nincsen énvelem ki most jól tehessen,
én ellenségimtől engem megmenthessen,
és én dolgaimban ki jóra vihessem.

Vélem, én szent Atyám, nagy sok jókat töttél;
mert mennyből énnekem őrizőt küldöttél,
én ellenségimtől engem megmentöttél,
és az én szívemben örömet szerzöttél.

Az hatalmas Isten nagy irgalmasságát,
énhozzám bocsátá ő nagy igazságát,
és megmondhatatlan nagy hatalmasságát,
hozzám megjelenté nagy jó akaratját.

Kelj fel azért mostan én nagy dicsőségem,
légy mindenben nekem most is segítségem,
erőtlenségemben légy én erősségem,
és veszedelmemben légy oltalmam nekem.

Én felmagasztalom irgalmasságodat,
és mindenkor vallom te igazságodot,
mind az egész földön irgalmasságodot,
mindenkor hirdetem az te jóvoltodat.

Tátrai Zsuzsanna

Adalékok az előrementek emlékezetéről az evangélikus néphagyományban

2020. május 9-én meghalt Fülöp Attila operaénekes, gyülekezetünk hűséges tagja. Több mint 50 éve hallottam először a Deák téren Bachot énekelni, aztán a 90-es évek elején fia, gyülekezetünk beosztott lelkésze révén jó barátságba keveredtünk, amit halála nem befejez, csupán megváltoztathatatlanná tett. Nem sokkal édesapja halála után értesített ifjabb Attila, erre válaszolva írtam: „Nem tudok rá másképp gondolni, mint jó és vidám szívvel. Köszönöm az Örökkévalónak, hogy ismerhettem."
Felesége, Tátrai Zsuzsanna néprajzkutató számos néprajzi vonatkozású cikket írt a Hét Hársba, e mostani írás témaválasztása nem véletlen.
Donáth László

A temetés utáni időszakban a gyász, a veszteség feldolgozásának folyamatában a hívő ember számára lelki segítséget ad az egyháza, a gyülekezete. A magyar evangélikusság azzal a sajátossággal rendelkezik, hogy tagjai a magyarok mellett szlovák és a német nemzetiségűek. Korábban ez a hagyományokban markánsan megmutatkozott, mára már csak nyomai maradtak, ahogyan az alábbiakban néhány leírásból is kitűnik.

Halotti tor

Általában ma is a temetés napján tartják a halotti tort. E rendkívül ősi szertartásos étkezés magyarázatát az élők és holtak sajátos viszonyában keresik a kutatók. Abban az ősi hitben, hogy ezáltal biztosíthatják a holtak jóindulatát. A tornak különös jelentősége volt a fiatal halottak esetén, amikor ezt a halott „lakodalmaként" élték meg.

A halott számára terítenek, például orosházi leírás szerint: „A halottnak a párja mellé külön tányért tesznek, kanállal, késsel, villával, a tányérba paprikást szednek, amihez senkinek nem szabad hozzányúlnia. A vacsorához egy-két pohár bort is fogyasztanak." (Beck, 1965, 634–635). Békéscsabán a „halotti tort az evangélikusok úgy kezdték, hogy a starejši a Tranoscius énekeskönyvben található 160. ének 20. és 21. versszakát előolvasta, s utána vele együtt énekelték a torozók. A pálinka felszolgálásakor a násznagy pohárköszöntőt mondott" (Krupa 1993. 763). A starejši a békéscsabai evangélikusok körében a temetés alkalmával a „gyásznagy", aki nemcsak előénekes, hanem imádkozik, gyászbeszédet is mond, levezeti a hagyományos virrasztást, temetést, halotti tort, megszervezi a későbbi megemlékezéseket.

Gyász

A gyász hagyományosan egy évig tart, a néphagyományban ez a legközelebbi hozzátartozókat érinti. Például a Gömör megyei Rudnán a gyászidő letelte előtt nem illett lakodalomba, táncmulatságokra menni. Közeli rokon esküvőjére elmehetett a gyászoló, de a lakodalomba nem. (Juhász 2000, 137) A testvért fél évig illett gyászolni, az

apóst, anyóst három hónapig. Azt sem tartották helyesnek, ha valaki tovább gyászol, sokat sír, mert attól tartottak, hogy az egyik gyász hozza a másikat.

Általánosan ismert ma is, ha az elhunytról esik szó, hozzá tesszük: „Nyugodjon békében!", „Isten nyugtassa!" Ugyancsak közismert, ha valaki utólag felró valamit az elhunytnak, figyelmeztetik: „Halottról jót, vagy semmit!"

Halottak napja

A számos archaikus vonást megőrző békési evangélikus gyülekezetekben is változások következtek be: „A katolikusok nyomán az evangélikusok és a reformátusok is átvették gyertyagyújtást, mely napjainkban a koszorúk kivitelével, a sírok rendbehozatalával együtt a halottak tiszteletének általános szokáselemévé vált." (Krupa 1993, 814) „Több gyülekezetben római katolikus hatásra Mindenszentek napján a másnapi »halottak napja« miatt tartják a halottak emlékezését (Szarvas, Csögle, Mezőberény, Kiskőrös, Csengőd, Páh, Kaskantyú, Gerendás, Csorvás, Orosháza, stb.)" (Huley 1985, 396).

A Gömör megyei Rudnáról a szokás változását mutatja be a szerző a katolikus, református és evangélikus lakosoknál. (L. Juhász Ilona 2002, 140–151) A sírok megtisztításának ideje változott, régen mindenszentek napján került erre sor, újabban már napokkal korábban. A sírok díszítése is változott. A 20. század első évtizedeiben fenyőgallyakkal, krepp-papír virágokkal díszítettek, amelyeket koszorú alakban szúrtak a földbe. Az 1960-as évektől már vásárolt művirágokat és élő virágot vittek, ezekből a síron formáltak koszorút, aztán már otthon elkészítették a koszorút moha, drót, fenyőgallyak, művirágok, szárított virágok felhasználásával. Aztán megjelent a nagy virágú krizantém a temetői vázákban. Mára a krizantém különböző színű és nagyságú változatait termesztik a sírok díszítésére. A sírhoz való kimenetel is változott. A 20. század első felében sötétedéskor, fekete ünnepi ruhában együtt mentek ki a családtagok a temetőbe. Az 1980-as évektől már ebéd után mennek ki, és megszólják azokat, akik este keresik fel a sírokat. A rendszerváltás után hivatalos ünnep lett mindenszentek napja, ezért már korábban is ki tudtak menni, nem csak a munka után. A gyertyaégetés szokása is változott, korábban hagyományos gyertyát vittek a sírra, majd az 1980-as években a tégelyes mécsesek kezdtek elterjedni, egyre nagyobb méretűek. A 20. század végétől az üvegburával fedett mécsesek lassanként teljesen kiszorították a gyertyákat. Ma már az evangélikusok, sőt a reformátusok is világítanak a sírokon. Ez a szlovákiai Rudnán végzett kutatás jó példa a hagyományok változására, alakulására.

Mindenszentek és halottak napját, függetlenül a felekezeti hovatartozástól, a 21. századra szinte az egész magyar nyelvterületen egységesen a sírok díszítése, mécsesekkel való világítása jellemzi.

Megemlékezés az ünnepeken

A békéscsabai evangélikusok karácsonykor az „első falatokat némely helyen az angyalkák (anjel'ikom) – vagyis az elhunyt családtagok – számára rakták félre". (Krupa 1993. 797) Gömör megyében Rudnán mindegyik felekezetben úgy tartották, hogy ilyenkor

hazajárnak a halottak és ezért számukra terítettek, sőt ételt is tettek a tányérba, italt a poharukba. A 20. század második felében Rudnán még csak a katolikusok mentek ki szenteste napján a temetőbe gyertyát gyújtani, sőt volt, aki feldíszített karácsonyfát, fenyőgallyakat is vitt, az 1990-es évekre ez általános szokássá vált. Vannak, akik csak gyertyát, mécsest gyújtanak a síron. (L. Juhász 2002, 151–153)

Az 1960-as években Vas megyei falvakban evangélikus családok mesélték el, hogy karácsonykor és húsvétkor az ételekből egy keveset a tűzbe vetettek, hogy így juttassanak belőle a halottaiknak.

A fővárosban karácsonykor, húsvétkor, sőt anyák napján is megemlékeznek a halottaikról. Karácsonykor gyakran kis karácsonyfákat visznek a sírokra.

Megemlékezés a családban

Békéscsabán a temetést levezető starejširól olvashatjuk: „A násznagynak még egy kötelezettsége volt, ha a család egy év múlva újra összejött, s a halott emlékére istentiszteleten és közös ebéden vett részt. Az évforduló alkalmából díszharangozást is szoktak rendelni." (Krupa 1993, 764)

Rudnán vallási hovatartozástól függetlenül illett a temetést követő első vasárnap délutánján közösen kimenni az egész családnak a temetőbe. Ilyenkor olvassák el a szalagok feliratait, friss vizet tesznek a vázába, megemlékeznek a halottról.

A halott születés- és névnapjára csak a második világháború után kezdtek a temetőben a sírnál megemlékezni. Virágot visznek, sőt a 20. század végén már gyertyát, mécsest is kezdtek ilyenkor gyújtani.

A halál első évfordulóján igyekszik minden családtag kimenni a temetőbe.

Az is szokássá vált, hogy a sajtóban is megemlékeznek az elhunytról gyakran fényképpel. A temetés után is köszönetet nyilvánítanak a temetésen résztvevőknek. (L. Juhász 2002, 138–140)

Megemlékezés az egyházban

Békéscsabán a halott emlékére istentiszteletet tartanak. (Krupa 1993, 764)

Huley Alfréd leírása szerint sokféle módja volt korábban is a halottakról való megemlékezésnek a békés megyei evangélikus gyülekezetekben: „Néhány gyülekezetben az esztendő utolsó vasárnapján mennek ki a temetőbe, ugyanis az evangélikusoknál ennek a vasárnapnak a témája: a halál, a feltámadás, az ítélet és az örök élet. Más gyülekezetben nagyszombaton délután van temetői istentisztelet. Több gyülekezetben római katolikus hatásra Mindenszentek napján a másnapi »halottak napja« miatt tartják a halottak emlékezését (Szarvas, Csögle, Mezőberény, Kiskőrös, Csengőd, Páh, Kaskantyú, Gerendás, Csorvás, Orosháza, stb.).

Más a szokás Nagyszénáson, ahol az egyházi esztendő utolsó napján a templomban annyi gyertya ég az oltárrácson, ahány halott volt az elmúlt évben. Amint a lelkész ezek nevét felolvassa, a gondnok eloltja egyenként a gyertyákat. Templomainkban ezeken kívül óév estéjén is elhangzik megemlékezés az elhaltakról, kisebb helyeken név szerint, nagyobb helyeken pedig csak számszerűen. Soltvadkerten külön meghívást kapnak az elhunytak hozzátartozói erre az alkalomra." (Huley 1985, 396)

Koppány János evangélikus lelkész 1977-es kéziratos dolgozatában igen archaikus szokásokról írt Tótkomlósról: „Régi szokás, temetések utáni napon, a reggeli könyörgésre (na molitbi) elmenni. Temetések után a toron (na kare), ahol rendszerint a legszűkebb család tagjai jelennek meg, megkérdezi a toron szolgáló »starejši«, eljönnek-e másnap a templomba? – általában úgy döntenek, hogy igen. Csak abban az esetben nem mennek, ha az elhunytnak a rokonsága vidéki és elutazik vagy egyáltalán nincsen rokonsága. Bár a szomszédok, ismerősök nem egyszer tartják kötelességüknek, hogy a templomban másnap megjelenjenek és utána a sírhoz is kimenjenek, ugyanúgy, mint a rokonok szokták.

A reggeli könyörgésre (molitba) egy negyed óráig szól a nagy harang. A gyászolók (zarmúceni) már a harangszó megkezdése előtt bevonulnak a templomba, azon az ajtón, amelyiken az elhalt családja a templomba járni szokott. Elől a starejši, mögötte a férfiak, majd a legközelebbi hozzátartozó nők rokonsági fok szerint vonulnak. Mielőtt elfoglalnák a gyászolók részére fenntartott helyet, körül mennek az oltárnál (tájdu vukol oltára). Az egyház részére, mint gyász offertóriumot, elhelyezik adományaikat az offertóriumi tálba. Elfoglalják a gyászolók helyét a torony felőli rész első padjaiban, ahol ünnepeken az előljáróság szokott ülni. Amennyiben az elhunyt helye a másik részben volt, akkor a gyászolók a másik rész első padjaiban ülnek le. Ha két család gyászol egyszerre, akkor az egyik az iskola felől, a másik a torony felőli részben ül. A család és a rokonság nagyságától, összetartozásától függ, mennyien jönnek ilyenkor össze. Van úgy, hogy 5-6 padot is megtöltenek (30-40 személy) a gyászolók, de van, hogy csak 4-5 asszony jön el. Bármennyien is legyenek, ilyenkor együtt azonos módon járnak el. Az ülés rendje itt is megvan. A pad szélén van az első hely. Ott ül a starejši, mellette a rangidős férfiak, majd csak azután az asszonyok. Nincsen udvariassági sorrend.

Amikor az oltár körül mennek, az adakozásnál előfordul, hogy az élen haladó családfő, nagyobb összeget, pl. egy száz forintost helyez az offertóriumi tálra és hátrafordulva az őt követőkhöz így szól: »Ja dám za šeckych« (Én adok az összesért). Ezzel mintegy felmenti a jelenlevőket az adakozás kötelezettsége alól. Ezt az adományt, amit így akár valamennyien, akár csak a családfő ad, a legközelebbi vasárnapi istentiszteleten gyász offertórium cím alatt, a halott elnevezésével kihirdetik. […] Adakozás végeztével, a helyek elfoglalása után a »starejši« bediktál egy temetési éneket és amíg a harangszó hangzik, addig a templomban lévők énekelnek. A közvetlen hozzátartozók, bármennyire templomosan énekkedvelők is legyenek, ilyenkor nem énekelnek. Már a szomszédok és távolabbi rokonok és ismerősök természetesen veszik elő a padokban található énekeskönyveket és énekelnek is. Ez is így szokás.

A harangszó elhangzása után, az énekl˝ok befejezik az énekelt verset. Ettől kezdve orgona kísérettel hangzik az ének. Egymás után két éneket énekelnek el a jelenlevők. A lelkész felmegy a szószékre és onnan imádkozik, igehirdetést végez, majd záró imádságot mond, amelynek végén felhívja a gyülekezetet, hogy foglalják imádságukba a gyászoló családot, amelyik kedvesét siratja és imádkozzanak velük együtt. Imádkoz-

nak. Záró énekvers eléneklése után a gyászolók a többiekkel elhagyják a templomot. Kimennek együtt a temetőbe, az előző napon eltemetett kedvesük sírjához.

Amennyiben pénteken vagy szombaton temetnek valakit, akkor nem a reggeli könyörgésre (molitbára) mennek el a gyászolók, hanem vasárnap délután 2 órakor tartani szokott »vecsernyére« (večierna) ennek rendje azonos a reggeli könyörgés rendjével. Újabban úgy módosult a gyászolók imába foglalása, hogy szlovák nyelvű temetési szertartás esetén a másnapi gyászolókért mondott imádság magyar nyelvű. Maga a könyörgés minden esetben szlovák nyelvű." (Koppány 1977, 24-26)

Tótkomlósról a harangozással kapcsolatosan olvashatjuk: „A meghaltak névnapján is adnak az ittmaradottak emlékharangozást. Ez egy egyszerű pompaharangozás." Az összessel harangoznak, amíg a nagyharang négyszázat üt. (Koppány 1985, 415)

A fenti adatok jól mutatják, hogy a szlovák gyülekezetekben még a 20. században is rendkívül archaikus szokások éltek.

*

Az előrementek emlékezete az evangélikus családokban szorosan kapcsolódik a gyülekezethez, a templomhoz, a temetőhöz, a sírhoz. A temetés utáni vasárnap az első alkalom a megemlékezésre, majd az örökélet vasárnapja, azaz az egyházi év vége, és ugyancsak sok helyen a polgári esztendő utolsó napja. A megemlékezés módja helyi szokásoknak megfelelően az örökélet vasárnapján különféle gesztusokkal bővülhet, például gyertyagyújtással. A helyszín nemcsak a templom, hanem a temető is lehet. A polgári év végén többnyire csak az elhunytak nevét olvassák fel a templomban. Van, ahol halottak napja nem csupán az egyes családok megemlékezése a síroknál, hanem istentiszteletet is tartanak a templomban, sőt a temetőben.

*

Fiam, Fülöp Attila lelkész felhívására érkezett válaszok a halottak tiszteletének mai változatos megnyilvánulási formáit mutatják.

Szombathelyről (Vas m.) Menyes Gyula lelkész írja:

„A szombathelyi gyülekezetben az a gyakorlat, hogy az elhunytakról a temetés utáni vasárnap a gyülekezeti istentiszteleten emlékezünk meg név szerint a záró imádságban. A hirdetésben a temetés igéjét is felolvassuk, ami a ravatal mellett vigasztaló igehirdetési alapige volt.

Az egyházi esztendő végén, az örökélet vasárnapján a mögöttünk lévő egyházi esztendőben eltemetetteket visszük Isten elé a záró oltári imádságban. Annyi gyertyát gyújtunk meg az oltár előtt felállított asztalon, ahány temetés volt. Mindenki emlékére egyet. Elmondjuk a hirdetésben, hogy a megjelent családok elvihetnek egy-egy gyertyát, és otthon tovább égethetik szerettük emlékére."

Bonyhádról (Tolna m.) Aradi András lelkész írja:

„1. Temetés utáni megemlékezés: A temetést követő vasárnapon szoktunk megemlékezni elhunyt testvéreinkről a záró oltári imádság keretében. Egyedi kérés alapján előfordul, hogy temetés előtt történik meg

ez (pl. a család elutazik, mert nem helyben lakó). Szintén egyedi kérés alapján emlékezünk meg évfordulókon (1, ill. többéves évforduló).

2. Hagyományossá vált, hogy halottak napja környékén temetői áhítatban emlékezünk meg elhunyt testvéreinkről. Ezeket az alkalmakat ökumenikus körben, a temetőkben szervezzük meg.

3. Pár gyülekezetben még megmaradt az örökélet vasárnapján való megemlékezés. Ez a szokás jellemzően német hátterű gyülekezetekben maradt meg. Így pl. Kismányokon felolvassuk a hirdetésben az elmúlt egyházi esztendőben elhunyt testvéreink névsorát, és imádságban megemlékezünk róluk. Csikóstőttösön pedig hagyomány volt (nem tudom, még jelenleg is tart-e), hogy örökélet vasárnapján az istentisztelet a temetőben volt, az utoljára eltemetett testvérünk sírjánál. Házaknál, családoknál még nem találkoztam hasonló hagyománnyal, szokással erre mifelénk."

Gyönk (Tolna m.) hagyományáról Cselovszky Ferenc írt: „Első szolgálati helyem a Tolna megyei Gyönk településen volt. A haláleset, majd a temetés napján hangzó harangszó, a megszólaló harangokkal, a »versek« számával és sorrendjével sok információt elárult az elhunyt neméről, koráról és felekezeti hovatartozásáról.

Itt a szentesti istentiszteleten volt az a szokás, hogy a lelkész meggyújtott négy gyertyát a karácsonyfán. Az egyiket azokért, akik betegség vagy az elválasztó távolság miatt nem lehetnek jelen. A másikat azokért, akiket a másokért végzett szolgálat tart távol. A harmadikat azokért, akik az elmúlt évben tértek haza a Teremtőhöz. A negyediket azért, aki a jelenlevők közül legközelebb hazatér."

Pest megyéről ugyancsak Cselovszky Ferenc lelkész írta: „A Pest megyei Bényén nőttem fel. Itt az volt a szokás, hogy mindenszentek napján, miután beesteledett, és a temető látogatásból hazatértek az emberek, a falu egyetlen, evangélikus templomában emlék-istentiszteletet tartottak az abban az évben elhunytakra emlékezve. Ilyenkor az oltáron egy üveglapon annyi szál gyertyát gyújtottak meg, ahányan abban az évben elmentek minden halandók útján. A lángok fellobbanása közben felsorolták az elhunytak neveit."

Budapestről két adat érkezett. Samu Piroska irodavezető tájékoztatása szerint: „A budavári gyülekezetünkben a lelkészeink az elhunytak temetését követő vasárnapon, az istentiszteleteken (nálunk 9, 11 órakor kezdődő istentiszteleteken) felolvassák az elhunyt nevét, korát, a gyülekezet imádságban emlékezik meg róla.

Minden évben az örökélet vasárnapján a 11 órakor kezdődő istentiszteleten az egyházi évben elhunytak nevét felolvassák, gyertyát gyújtva mindegyik eltávozott testvérünkért, a gyülekezet imádsággal emlékezik meg róluk. Az örökélet vasárnapja előtt levelet, e-mail küldünk az elhunyt testvéreink közvetlen hozzátartozóinak, meghívjuk őket az örökélet-vasárnapi megemlékezésre.

Szilveszter napján istentiszteleten a világi év »zárásául« az éves statisztikát felolvasva ugyancsak megemlékezünk az elmúlt évben elhunytakról."

A Deák térről Cselovszky Ferenc lelkész írja: „A Deák téren a temetést követő vasárnap az oltári imádságban emlékezünk meg a

héten eltemetett testvéreinkről. (Ez, gondolom, a legtöbb helyen így szokás.) Éves szinten pedig az ádventi hírlevél veszi sorra azoknak a nevét, akik az elmúlt esztendő során távoztak el."

A Nógrád megyei gyülekezetek hagyományairól Bartha István lelkész tájékoztatott: „Jelenlegi szolgálati helyeimen – Balassagyarmaton, Ipolyvecén, Ipolyszögön és Szécsényben – közvetlenül a temetést követő vasárnapi istentiszteleten megemlékezünk az elhunytról egy vigasztalást kérő imádságban. Egyénileg és családonként változik, hogy később kérnek-e megemlékezést a halálozás évfordulóján. Vannak, akik rendszeresen, minden évben megemlékeznek, névvel vagy név nélkül, rokoni fok megjelöléssel (pl. »10 éve elhunyt édesanya«), néhány család egy évben egyszer kér ilyet, de akkor egész felsorolást adnak (nagyapa, nagymama, keresztszülők stb.). Év végén csak a statisztikai adatokat hirdetem (mennyi temetés, ebből mennyi férfi és nő)."

A Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Miskolc hagyományairól Sándor Frigyes lelkész írt: „Nálunk itt Miskolcon az a szokás, hogy a temetést követő vasárnapon az istentisztelet keretében együtt imádkozunk a gyászoló családdal és egy gyertyát gyújtunk meg. Ez a gyertya egy üveglapon ég a keresztelőkút felett.

Örökélet vasárnapjára meghívjuk az elmúlt 1 esztendőben elhunytak hozzátartozóit. Felolvassuk a nevüket és életkorukat és meggyújtunk mindenkinek egy szál gyertyát, és imádkozunk Isten vigasztalásáért."

Debrecenből (Hajdú-Bihar m.) Asztalos Richárd igazgató lelkész írja:

„Sajnos semmilyen egykori debreceni speciális alkalomról nem tudok beszámolni, mivel ez a gyülekezet nem tradicionális szlovák vagy épp német gyökerekkel rendelkezik, az itteni evangélikusok a munka vagy épp a házasságkötés miatt kerültek ebbe a városba/térségbe.

Éppen ezért nincs sajátos debreceni evangélikus hagyomány, illetve a mindenkori lelkész teológiai alapállása határozza meg leginkább a gyülekezet életét. Az elhunytról minden esetben a temetés utáni istentiszteleten emlékezünk meg imádságban, az oratio oecumenicában.

Az évközben elhunytakkal kapcsolatos megemlékezés immár több mint 20 éve november 1-jén történik, a Prőhle-féle Agenda bűnbánati istentiszteleti liturgiája alapján, melyen az oltári szolgálat után mindenkinek van lehetősége egy-egy mécsest az oltártér elé tett asztalnál meggyújtani, néhány pillanatra csendben megállni. A gyülekezet közben az 521-es számú énekünket énekli. A sírkőfelállításkor történő szolgálatra igen ritkán mutatkozik igény."

Ezek az adalékok azt bizonyítják számunkra, hogy egyházunk hagyományai a múltban és a jelenben is rendkívül gazdag változatosságban éltek és élnek a családokban és a helyi gyülekezetekben.

Irodalom:

Beck Zoltán: Népszokások. In: Nagy Gyula (szerk.): *Orosháza néprajza.* Orosháza, 1965. 602–639.

Huley Alfréd: Ünnep és ünneplés a Békés megyei evangélikus gyülekezetekben. In: Dankó Imre–Küllős

Imola (szerk.): *Vallási néprajz 2. Protestáns egyházi források, kutatók, hagyományok.* Budapest, 1985. 373–400.
Koppány János: *Evangélikus templomhoz kapcsolódó népszokások Tótkomlóson.* Kézirat. Tótkomlós, 1977.
Koppány János: Harangozás és harangozási szokások Tótkomlóson. In: Dankó Imre–Küllős Imola (szerk.): *Vallási néprajz 2. Protestáns egyházi források, kutatók, hagyományok.* Budapest, 1985. 401–431.
Krupa András: A temetés a szlovákoknál. In: Grín Igor–Krupa András (szerk.): *Békéscsaba néprajza.* Békéscsaba, 1993. 745–776.
Krupa András: A jeles napok. In: Grín Igor–Krupa András (szerk.): *Békéscsaba néprajza.* Békéscsaba, 1993. 788–826.
L. Juhász Ilona: *Rudna I. Temetkezési szokások és a temetőkultúra változásai a 20. században.* Lokális és regionális monográfiák 2. Sorozatszerk.: Liszka József. Fórum Társadalomtudományi Intézet Etnológiai Központ, Komárom–Dunaszerdahely. 2002.

[Az ki veti segedelmét…]

AZ ki veti segedelmét
az Istennek hatalmába,
az olly ember bátorságos
az mennyi ótalomban.

Vallást teszen az hív ember,
te vagy nekem én Istenem,
te vagy nekem bátorságom,
benned bíztam, én Istenem.

Mert engemet te mentél meg
ellenségeimnek tőrétől,
az keménységes igétől,
törvénnek rettegésétől.

Visel téged az ÚR Isten
ő szent vállán árnyékában,
hogy mindenkor te bízhassál,
Istennek szárnyai alatt.

Nem járolhat soha neked
semmi gonosz romlásodra,
és házadhoz nem közelget
veszedelemnek ostora.

Mert parancsolt tefelőled
szolgáló szent Angyalinak,
hogy minden te útaidban,
őrizzenek, ne hagyjanak.

Az Istennek szent Angyali
viselnek téged kezekben,
hogy meg ne üsd lábaidat,
történet szerént az kőben.

Áspis kígyón és az mérges
Basiliscus kígyón járt,
mert az törvény és a bűnök,
terajtad nem uralkodnak.

Talpad alatt megnyomodod
az oroszlánt és ördögöt,
és a sárkánt, az nagy halált,
az poklot, az kárhozatot.

Szól az Isten az emberről,
mert ez énbennem reménlett,
megszabadítom, megmentem,
mert megesmérte nevemet.

Ha énhozzám felkiáltand,
meghallgatom és megmentem,
véle vagyok bánatjában,
és őtet megdicsőítem.

Neki adok hosszú napot,
és az örök bódogságot,
és megmutatom őneki,
idvezítő Krisztusomat.

Pamer Nóra

Az eltűnt krampusz nyomában[1]

Az én gyermekkoromban még nem voltak bérelt Mikulások, és a havat hozó Télapót csak a mesekönyvekből ismertük. Az elmúlt fél évszázadban e mesebeli kedves öregek azonban igen elszaporodtak, és ugyanolyan prémszegélyes szép, piros ruhát öltve, mint az igazi Mikulás, egészen karácsonyig ott kellemkednek köszönőemberként nagy áruházainkban. Ezzel azután a Mikulás és a Télapó szerepköre úgy összemosódott, hogy a gyermekek – akiknek érdekében e hagyományokat megőriztük – már semmit sem értenek az egészből.

Az én gyermekkoromban csak december 5-én, úgy alkonyat táján találkozhatott az ember a Mikulással. Zsákját cipelve szinte surrant az utcán, és mi az ablakból, néma borzongással figyeltük az utána csörtető elmaradhatatlan kísérőjét, a láncos, virgácsos, fekete képű krampuszt. A félelmetes krampuszt a mai gyerekek már alig ismerik. Ennek oka részben a megváltozott pedagógiai szemlélet, részben a Télapó-Mikulás összevont szerepköre. A krampuszra tehát már nincsen szükség. Mielőtt azonban végképp elbúcsúznánk tőle, lássuk a krampusz „életrajzi" adatait, valamint azt, hogy miként szegődött a Mikulás mellé, és nem utolsó sorban, hogy hogyan őrizte meg a néphagyomány századokon át még az ókereszténység idején kialakult ördögképet.

Ez utóbbival már a szóban forgó tárgynál is vagyunk, mivel a krampusz az ördögnek népies elnevezése. Az etimológiailag megfejthetetlen szó osztrák és cseh nyelvterületről származik, és legjobb tudomásunk szerint csak az ajándékosztó Mikulást kísérő ördög a krampusz. De milyen is volt az ördög külső megjelenése? Fekete, torz képű alak szarvakkal, kecskeszakállal, patás lábakkal, farokkal. Tulajdonképpen olyanféle, mint egy két lábon álló kecske emberi kezekkel. De miért éppen kecske? Erre a feleletet egy bibliai példázatban találjuk. Máté evangéliumában (25,32–33.41) ez áll az utolsó ítéletre vonatkoztatva: „Miként a pásztor elválasztja a juhokat a kecskéktől, és a juhokat jobb keze felől, a kecskéket pedig bal keze felől állítja". A további szövegből kitűnik, hogy a jobb felől álló juhok a mennyek országába jutnak, de a bal felől állókhoz így szól az Úr: „Távozzatok tőlem ti átkozottak az örök tűzre, amely az ördögöknek és az ő angyalaiknak készíttetett." A kecskére való utalás tehát teljesen egyértelmű, mint ahogy a juh, illetve bárány szimbolikus jelentése is (Isten Báránya). Ezt a szimbolikát az egész középkor képi és írott formában egyaránt használta. A két lábon álló fantázia-kecskefigurának a görög mitológiában is van egy megfelelője: a szatír. A nagyszámú görög őskeresztény közösség jól ismerte a mitológiát és a pogány istenségeket.

Szent Jeromos Remete Szent Pál életét taglaló művében leírja, hogy a haldokló remetét meglátogató Remete Szent Antalt egyiptomi pusztai útja során számos ördög kísértette meg különböző formában.

[1] Az írás megjelent a Családi Ház 1997/6. számában, 63.

Volt köztük egy szatír is, amelyet Szent Antal igen megleckéztetett és végül meg is térített. Az egykori kortárs, Hilarius püspök (IV. század) még azt is tudni véli, hogy egy ilyen szatírt halála után besózva Konstantinápolyba is vittek, mert Nagy Konstantinus látni akarta a bukott angyalt.[2] Az őskeresztények ugyanis a görög mitológia félig ember – félig állat fantáziaalakjait az ördögökkel való frigyből származó bukott angyaloknak tartották. Így forrt össze a görögök pajkos Pánja és a gunyorosan vidám szatír a kecskepofájú „keresztény" ördöggel.

De hogyan került az ördög a Mikulás mellé? Ez már fogasabb kérdés. Szent Miklós is – hasonlóan Remete Szent Pálhoz és Antalhoz – a korai keleti egyház szentje volt a IV. században. Legendájából tudjuk, hogy ő is többször megszégyenítette az ördögöt, sőt a színes népi képzelet szerint meg is szelídítette, és láncra verve a szolgálatába állította. Ez az a krampusz, aki az ajándékosztó Mikulás mellett ijesztgeti és bünteti a gyerekeket. A néprajzkutató Bálint Sándor szerint a házról házra járó krampuszos Mikulás hagyománya már városi eredetű, alig másfél évszázados. Ezzel szemben a sokkal régebbi dunántúli „láncos Miklós" néphagyomány – amikor kormos képű legények lánccal ijesztgették a falubelieket – alapján feltételezhetjük, hogy Szent Miklós alakjához, a mai krampusztól függetlenül is, mindig kapcsolódott valamilyen ördögmítosz.

[2] Pamer Nóra, aki több kultúrtörténeti és építészeti sorozatot is írt a Hét Hárs számára, a cikk fénymásolatának hátoldalán megadja a forrást is: Jacob Burckhardt: *Die Zeit Konstantins der Grossen.* Leipzig, 1924.

[Bódog az ollyan ember…]

Bódog az ollyan ember az Istenben,
ki gonoszoknak nem ment tanácsokban,
kegyetleneknek nem jár ő utokban,
hamis ítélet nem forgott szájában.

De az istennek igéjét hallgatja,
erre főképpen vagyon minden gondja,
erre néz neki minden akaratja,
ezt éjjel-nappal szívében forgatja.

Mint a folyóvíz mellett szép termő fa,
mellynek levelit az hideg nem bántja,
ő idejében gyümölcsét nem adja,
jó szerencsésen leszen minden dolga.

De nem úgy leszen mindazoknak dolgok,
kik az igéről nem viselnek gondot,
mint a szél hinti széjjel az apró port,
akképpen hányja el Isten azokot.

Minden emberek mikor feltámadnak,
és életekről ha ők számot adnak,
az hívek kezétől ezek kihányatnak,
és véghetetlen kárhozatra jutnak.

Mert az híveknek utokban az Isten,
bírja, forgatja kegyelme kezében,
az kegyetlenek ő keménységekben,
vesznek és esnek örök setétségben.

Mikor énekit a szent Dávid írá,
ebben az Igét minékünk ajánlá,
boldognak mondja, aki ezt fogadná,
boldogtalannak, aki megutálná.

Múlttá lett, de nem hiábavalóvá

Bízik László és Donáth László szellemi-emberi kapcsolata a hetvenes évek közepére megy vissza, amikor Bízik László még a Deák téren volt segédlelkész. Később a Bízik László Szent István körúti lakásán keddenként tartott rendszeres összejövetelek adtak emberi-társadalmi keretet kettejük szabad gondolkodásának, sokak javára. A rendszerváltást megelőző és követő évek e szekuláris gyülekezet sokat megélt és csalódott, útját kereső tagjainak, köztük a két lelkésznek is kiemelkedő periódusa volt. A kilencvenes évek közepén Bízik László lelkész családjával Venezuelában ment, és az ottani magyar evangélikusok lelkészeként szolgált, Donáth Lászlót pedig országgyűlési képviselővé választották. De sem a földrajzi, sem a világnézeti távolság nem teremtett akadályt a további párbeszédnek, sőt amikor 2000-ben Bízik László hazatért, úgy tűnt, újra megélhetővé válik a hetvenes-nyolcvanas évek akkorra végérvényesen múlttá lett embersége. Nem így történt. Itt közölt levélváltásuk a kilencvenes évek közegyházi és politikai viszonyainak is érdekes kordokumentuma.

Drága Donáth Laci,

elképesztő, hogy már megint itt a nyár, illetve az esős évszak, ahogyan errefelé mondják, hiszen nyárnak nyár van mindig, már ami az időjárást illeti. Én azért írok ilyen gyorsan, hogy a válaszleveled még beleférjen a szigligeti levélíró-programodba, ahogy az elmúlt évben Szigligetnek köszönhettem hosszú leveledet, mellyel felette megörvendeztettél. Te, aki ösztöndíjas idődben töltöttél hosszabb időt külföldön, tudod, mennyire ki van éhezve az ember hazai levelekre, ami mégiscsak más, mint az E-mail-hírószszefoglalók, vagy „híveim" beszámolói, akik igen nagy frekventicitással utazgatnak még mindig, dacára a gazdasági nehézségeknek, haza. Az otthoni haverok közül Murányi Gabi, Spiró Gyuri, Böbe, Orsi, akivel hébe-korba levelezünk, persze van pár ember, akitől reménytelenség válaszlevelet várni (Szák Andrej, Ferkó). A legtöbb levél persze a családtól jön: Marci bácsi, Andiék, sőt az én lányaimtól is, akik megemberelni látszanak magukat, amióta kinn vagyunk. Közben Eszter lányom révén nagypapa lettem, nekik is született egy Annájuk.

Annak idején az egyházfinanszírozás kérdésére ment el az időd, bizonyára nem kis részed van abban, hogy a dolog mégis keresztülment. Hogy aztán miként fog működni, meglátjuk. Az Iványi-ügy is lezajlott, már neki is kéne írnom. De élénken él emlékezetemben, ahogy kiutazásunk előtti utolsó napokban náluk vacsoráztunk mindhárman. A Zsinat is véget ért, csak azt nem tudom, Béla[1] fenyegetőzését, hogy 2001-től kezdődő buliban már nem akar részt venni, menynyire kell komolyan venni. Szerintem akkor is visszavonulna, ha nem így alakultak volna a dolgok, ez csak ürügy számára.

A mi időnk is lassan elérkezik a feléhez. Hihetetlen. Mintha tegnap jöttünk volna ki. Rettenetesen gyorsan telik az idő, amit persze az okoz, hogy igen jól elvagyunk. Hanna igen derekasan megharcolta harcát a német nyelvű iskola kriptofasisztoid tanító nénijével úgyannyira, hogy jobban és könnyebben cseverészik németül, mint én. Nem is beszélve a spanyolról, mellyel szintén úgy van, ahogy Lenin elvtárs mondotta volt: nem tudja, de teszi. Szemben velem, aki tudom, de nem teszem, azaz tudásom könyvízű, mert igazában a kutya sincs, akivel gyakoroljam, hiszen épp azért (!) fizetnek, hogy magyarul beszéljek. De azért már nem adnának el spanyolul sem.

Persze, mindenki akkor lenne a legboldogabb, ha eszünkbe sem jutna a hároméves szerződés leteltével hazamenni. Ha visszajönnénk, három hónapos fizetett szabadsá-

[1] Harmati Béla püspök

got plusz útiköltséget biztosítanak. A dologról valójában még korai gondolkodni is, de mégis teszem. Én jobban bírom itt, mint Judit. Ő nagyon vágyik a család után. Én csak a barátaim után, de józanul belátom, hogy itt „jobb dolgunk" van, mint otthon lenne. Nincs az állandó rohangálás a lakás és a gyülekezet közt, hanem élhetjük szépen a parókiális létet. Havonta egyszer járok egy Valencia nevű városba délutáni istentiszteletre csak. Igaz, hogy 180 km, de többnyire alszom, s maga az út oly szép, mintha kirándulna az ember. Ha épp nem esik, mert akkor pokoliak az utak. Sorra húzzák ki a százméteres szakadékokból az autókat, vigyázni kell. Ami ellenben jó, hogy az alkoholszondát nem ismerik, így néhány sörrel a hasamban nyugodtan vezethetek. Ennyi minimálisan kell a folyadékszükségletből kifolyólag, mivel ha az ember elhagyja Caracast, ami 1000 m magasan van, az alföldön már tikkasztó meleg tud lenni. Hogy pillanatnyilag mégis úgy érzem, haza fogunk menni, az az, hogy nem vagyunk már fiatalok. Ha még néhány évet a dunaparti csónakházban akarunk eltölteni, annak megépítésével bizony sietni kell, mert a végén mindenki élvezni fogja, csak mi nem. Habár fogalmam sincs, hogy ha pár éve egy Canossa volt az építkezés, most könnyebb-e, vagy még kálváriásabb.

Az ország tízszer akkora, mint Magyarország. Egyharmada nincs is rajta a térképeken, mivel nincs benne abszolajte semmi, csak dzsungel, ahol állítólag indiánok vannak itt-ott. Legalábbis repülőgépekről lehet látni időnként tisztásokat, települések nyomát. Repülőgépről tényleg olyan a dzsungel, mint egy kelkáposztatenger. Judit egy gödöllői barátnője (talán Te is találkoztál vele) volt itt három hétig az év elején, s az ő apropójával mászkáltunk kicsit. Utólag úgy tűnik, mintha egy francia kalandfilmben lettünk volna, ahogy egy hatszemélyes repülővel száguldoztunk az erdő fölött, melyből időnként ezer méter magas sziklák állnak ki. Egyikmásik tetejéről vízesés zuhog, hajmeresztően szép. A tenger félórányi út. Egy Fiat Uno kocsit nyűvünk, de még nem hagyott cserben. Mindenki örül, hogy tengerparti luxusnyaralóját odaadhatja, mivel alig használják, s így legalább összeszedi valaki a számlákat és a postát. Fürdőmedence, bár baromi puccos az egész, csak a ledér csajok hiányoznak, akik hozzák a Cuba librét... de hát nem vagyok sikeres akció után megérdemelt pihenését töltő maffiafőnök. Belőlük úgy is van itt elég, rengeteg olasz bevándorló, de az itteniek is kitesznek magukért. Szerintem a lakosság fele fegyveres biztonsági őr, a másik fele fegyveres rabló. Időnként aztán cserélnek. Nincs olyan hét, hogy ne fognának valamely ismerősünkre pisztolyt a kocsiban, megkérvén, hogy adja át nekik, hogy ne törnének be a lakásba, kötöznék meg a családot, és rámolnák ki a házat, hogy ne tépnék-húznák le az órát-láncot a nőkről, ne vernék agyon a

pofát a szemüvegéért, ne próbálnák a vállalata pénzét a legkörmönfontabb trükkel kirabolni, ne törnék fel a páncélszekrényt az irodában, ne vinnék el az intézetből az összes PC-t... hogy csak a legutóbbi idő pár eseményére utaljak. Persze ez a módszer még mindig természetesebb, mint a hazai gyakorlat, hol bankárok és politikusok teszik végeredményben ugyanezt, legalábbis ahogy az újságokból, melyeket híveimtől 2-3 hetente összegyűjtve kapok, látom. Ők is ugyanazért teszik, mint a betörők: szükség van a pénzre, s ráadásul igen büszkék, hogy elő tudták teremteni anélkül, hogy börtönbe zárnák őket.

Pár napja újabb nyomorúság érte az országot: a fővárostól 400 km-re 2 kisvárost rázott meg a földrengés. Hat egész ötös erősségű, hetven halott, négyszáz sebesült. Mindenkinek a harminc év előtti caracasi tragédia jut eszébe, ahol a felhőkarcolók úgy omlottak össze, mint a kártyavár. Egyre többen költöznek ugyanis az itteni rózsadombokbeli villáikból emeletes házakba, hogy legalább megmaradt cuccaikat mentsék a betörőktől. Állítólag ugyanis azok az épületek biztonságosabbak a sok fegyveres őr miatt. Minket eddig hála Istennek semmi ilyesfajta baj nem ért se kóborlásaink, se nyaralásunk közben (sátorozás), de elég deprimáló az állandó veszélyeztetettség tudata.

Kedves Laci, gondolom, nem kis lelkiismereti konfliktust okoz számodra a puszta részvétel szakértő politikusok közt, akik nem csak tudják, hogyan kell csibészkedni, hanem merészelik megtenni is. Bizonyára te lennél az első, aki kinyitná repcses száját a hallgató cinkosok, szavazógépek, magasabb célokra hivatkozók ellen. Én magam azonban mindazonáltal továbbra is helyesnek tartom, hogy megpróbáltad, s tetted, amit a lehetőség megengedett, miközben a kritizálók csak a seggüket vakarták. Őszintén bevallva én se csinálok itt ennél sokkal többet, legalábbis az otthoni munkatempóhoz viszonyítva, de ami a szerencsém, hogy az itteniek még azért a kevésért is hálásak, s nem is akarnak változtatni a dolgokon, még ha tudnám is, mit kéne megváltoztatni. Újra meg újra arra gondolok, hogy alaposabban tanulmányozni kéne a zsidó diaszpóra történetét ahhoz, hogy megtaláljuk a magyar diaszpóra túlélésének titkát. Rettenetes látni, ahogy a harmadik generáció elvenézesedett csoki-csemetéinek már fogalma sincs se magyarságról, se protestantizmusról, se nyelvről. Az etnikai-vallási-nyelvi sajátosság feloldódásával pedig egy egész világot veszítenek el, mivel épp feloldódni szeretnének szegények, hogy ne lógjanak ki a sorból. Elképzelhetetlen számodra az az iszonyatos erőfeszítés némely család részéről, mellyel magyar-protestáns-európai identitásukat megőrizni próbálják annak ellenére, hogy ittjártakor maga Göncz Árpád jelentette ki, mivel nem magyarok (?), ne számítsanak Magyarország bármiféle segítségére. Ki is fütyülték szegényt. Be is zárták a követséget, de meghagyták Kolumbiában, mert onnan jön a kávé s a vélt gazdasági érdek fontosabb a tízezernyi magyar érdekénél. A román kolónia ellenben most épít (természetesen állami finanszírozással) ortodox templomot Caracasban, nagy és sikeres reklámhadjárat kíséretében. De akkor meg minek csodálkozunk Trianon?

Engem is meglehetősen aggaszt szellemi elhülyülésem. Harminc év lelkészi gyakorlat után az igehirdetés-bibliaóra „anyagának" akkora készletével rendelkezem (ráadásul többkötetnyi jegyzetemet is kihoztam ma-

gammal), hogy csak „puskázni" kell s a legalkalmasabbat kiválasztani, mondván, hogy jobb egy jó régi, mint egy rossz új. A legjobb persze egy jó új lenne, de ehhez meg rest vagyok, s épp itt a baj. Motivációhiány. Egy témán töröm a fejem időnként s ez is a helyzetemből adódó kérdés: hozzátartozik-e a „teremtési rendek"-hez (ordo) a „nemzeti" hovatartozás, népi identitástudat is, avagy Barthnak van-e igaza. Egyébiránt csak a – mellékelt – „ÜZENET" című világlap megszülése jelent egy kis szellemi kihívást, aminek jelentéktelensége mellett annyi érdekessége azért mégiscsak van, hogy 46 éve folyamatosan megjelenik, ami így együtt olvasva igencsak érdekes.

Az itteni – főleg venéz – kollégákkal „beszélgetni", mint Veled otthon, nem lehet. Teológiai műveltségük a „forradalom teológiájáig" terjed, amitől sajnos hányingerem van. A kiadott egyházi naptárban nincs olyan terrorista, akinek neve ne szerepelne a forradalom mártírjai sorában s ne méltatnák Fidel Castro elvtárs érdemeit. A minap egy szigetre béreltünk egy motorcsónakot, s a tulaj végig az úton – baszogatván a fehéreket – azzal szórakozott, hogy elmagyarázta nekünk kommunista elkötelezettségének az okát. Én csak hallgattam és nem világosítottam föl, hogy örüljön, hogy nincs itt az, amit úgy kíván, hiszen a kommunisták első dolga az lenne, hogy államosítják a hajóját s legföljebb éhbérért csinálhatná ugyanazt, amit pillanatnyilag egész rendes summáért végez a drága. Ráadásul épp mostanában történt, hogy az egyik ilyen barna bőrű hablegény, a társadalmi elkötelezettség és a szegények tántoríthatatlan szószólója, a fehér kolonializmus főkritikusa eltűnt az országból. A dolog szépséghibája csupán annyi, hogy a zsebében felejtette az LVSZ[2] több százezer dolláros csekkjét, melyet egy caracasi nyomornegyedben létrehozandó projektre szántak. Nabaszdmeg. Azóta állítólag a californiai szegény kurvákat segíti eme csekélyke összeggel, rajtunk meg Genf azóta minden fogpiszkáló beruházását ezer számlával kéri számon. Joggal.

No, de félre a bajokkal, most kezdődik az iskolai szünet s számunkra a szabadság. Az örök dilemma ott van, hogy elköltsük-e a pénzünket országnézésre, ha már itt vagyunk, vagy kuporgassuk, amit esetleg félre tudnánk tenni. Valószínűleg az lesz belőle, hogy sem félre nem teszünk, sem országot nem látunk, csak egyszerűen elmegy a dohány. De hát így van ez rendjén, nem meggazdagodni jöttünk ki.

Ami az otthoni emberekkel kapcsolatban aggódással tölt el, az Horváth Dávid betegsége. Tényleg csak imádkozni tudok, adjon neki Isten erőt e kiszolgáltatottság elhordozásához. Meg Annának türelmet, kitartást. Janókáért nem aggódom, hogy Kata lelépett, gyorsan becsajozott, s ami a fő dolog, lakása van, a többi már nem olyan fontos. Szákról ellenben semmi hírem, még mint kollegám sem ír a közös levelekbe. Tuti, hogy valamiért berágott rám. Állítólag Ferkó sem olyan száraz már, mint régen, de remélem, Juli még így is bírja. Nóra – Juditnak írt – leveléből is érzem, hogy elég sok bajjal küszködhet. Aki dolgozik és alkot, az Murányi Gabi meg Spiró Gyuri. A hetekben járt itt a Katona József Színház társulata s léptek fel 5-6-szor nagy sikerrel, őket pátyolgatva s kísérgetve fiesztáról fiesztára, tőlük kaptam fenti két barátomról jó híreket. Böbe is írogat, de őt sem féltem, minden nehézség ellenére

[2] Lutheránus Világszövetség

nyilván talpon marad. Meséék Kanadából a tél folyamán jönnek át hozzánk „nyaralni" pár hétre, de a részletek még tisztázatlanok. Demszky Gábornak írtam pár sort és segítséget kértem bizonyos ügyben (egy itteni turistaparadicsom: Isla de Margarita és a pesti Margitsziget innen kezdeményezett „testvérvárosi" kapcsolatait és egy magyar spanyoltagozatos iskolával kötendő ösztöndíj kapcsolat kiépítését segítendő), de nem méltatott válaszra. Felvitte a Jóisten a dógát!

Te biztos voltál Snagovban, olvastam, volt ott valami találkozó. De hát biztos, hogy az csak parányi része mindannak, amit csinálsz, meg ahová rohangálsz töketlen kutyaként. Fizikailag én már biztos nem bírnám, de meglehetősen irigyellek érte, hogy oly sok ember között vagy s olyan sok fontos dolgot tudsz. Addig csináld babám, amíg bírod, mert bizony el fog jönni az idő – amint én – már csak arra vágyik az emberfia, hogy egy függőágyból kiabáljon ki a feléségének, hogy mikor lesz már kész az ebéd, hogy utána – az én esetemben a Duna partján – egy jó nagyot szieszt ázhasson. Ennyi.

No, de ennyi legyen belőlem-belőlünk elég. Hordozz te is szívedben és gondolataidban minket, ahogy mi is tesszük s érezd jól, pihend ki magad Szigligeten. Kézcsók a hölgyeknek, Neked meg őszinte testvéri csók

Laci

Caracas, 1997. július 14.

Drága Lacikám, ugyan elhatároztam, hogy kizárólag Nektek írok idei szigligeti napjaim során, de bemelegítésül néhány sorban válaszolni akartam Zsigmondi Árpád levelére. A válasz nyolcoldalasra sikerült, csak azért nem mellékelem, mert első nekem írt levele és arra adott válaszom nélkül csupán félkarú óriás.

A történet – hisz' mindegy, melyikkel kezdem – lényege, hogy az egyházvezetőségnél kezdeményezte becsületszék felállítását, kivizsgálandó, vajh tévtanító vagyok-e, valamint jelenlétem – bármely vonatkozásban – az egyház kárát vagy hasznát szolgálja-e. Erre, mint írja, az adott okot, hogy a Magyar Fórumban megjelent egy riport a Belvárosi Szabadegyetemen tartott előadásomról. Az álnév mögé rejtőző szerző ritka pontossággal adta vissza a tényeket – XX. századi teológiatörténet és ennek értékelése itt és most volt az előadásom témája –, de mindenből arra következtetett, hogy én vagyok a sátán. (Nyilván ezért is ült be, mert tudta, hogy én az vagyok. Az angyalokat nem hallgatni kell.) Különösképp azért, mert már előadásom első percében kiejtettem ezt a szót: zsidó.) Különben is, egész politikai tevékenységem arról tanúskodik, hogy a Hit Gyülekezetének vagyok illegális apostola, ki rafináltan nemcsak az evangélikusokat vezeti félre, de az MSZP-t éppúgy, mint az SZDSZ-t. Szórakoztató olvasmány → könyvtár. Alig egy hónap múlva ajánlott levelet hoz a posta. Ez volt Zsigmondi No 1. Elszomorodtam. Írtam neki pár kedves sort, hogy miattam ne aggódjék, de az sem baj, ha teszi, csak ne kapcsolja össze püspököknek írt feljelentéssel. Harmincéves kapcsolatunkra gondolva azt már nem írtam, hogy igazából ez sem zavar, csak ne küldje el nekem választ várva, mert azt ízléstelennek tartom.

Az már kedvesen hazai kvázi epilógus, hogy a cikk szerzője művét sokaknak megküldhette, így a budapesti nyugdíjas papok egylete nevében Benczúr Laci bácsi hívott

fel – nem vicc, két órát disputáltunk –, hogy bár tagadhatatlanul polgárpukkasztó, olykor arrogáns a stílusom, s bízvást könnyűnek találtatik a CA,[3] a CAA[4] és az FC[5] mérlegén, de az pontatlan, hogy én magam volnék a sátán, tehát pereljem be a MF-ot. (Ezek a szegény öregurak az enyémmel kívánják a csalánt csépelni.)

A püspök (Sz. I.)[6] elnézést kért az ormótlan attack miatt, irántam való nagyrabecsülését sokszorosan megtapasztaltnak vélvén, arra kérve, mentsem csak továbbra is a hont, de legalább az aktív ev. lelkészek veszendőnek látszó adókedvezményét.

Ez most már a második történet. Tavaly a baptisták az Szja tv. mellékletének 7.-ban[7] a következő megfogalmazásra leltek: adómentes a lelkész jövedelme, ha azt egyházi szolgálatért kapta. Ez nyilván a stólára vonatkozik. Még tavaly mind az APEH, mind a PM állást foglalt, mely szerint a törvény értelmezésének megfelel, ha az egyházi szolgálat fogalmának jelentését a kazuális tevékenységen túli papi aktivitásra is kiterjesztik. A baptisták boldogok voltak, s örömükben nem mondták el senkinek azt, ami történt. De mit tesz a sors? Az APEH-állásfoglalást hozó asszony Luther titkos híve, s informálja a főpénztárost. Aki a januári püspöki körlevél mellékletében szemérmesen arra inti a papokat, hogy kizárólag a persely, adományok, járulék mértékéig tekintsék adómentesnek jövedelmüket. Immár az evangélikusok is boldogok. Beavatják a reformátusokat is. Akiknek azonban így adómentesség nem kell. S anékül, hogy legalább szeretett testvéregyházukat tájékoztatták volna, rendkívül szigorú levelet írtak az APEH-nek, kérvén a nekik szóló extra állásfoglalást. Meg is kapták: a baptistáknak egy évvel ezelőtt adottat az APEH visszavonta, s kizárólag a stólára vonatkozóan engedélyezi az adómentességet. Ekkor szóltak nekem.

Az az APEH főosztályvezető már elkerült a PM-be, hiába kerestük Szemereivel, találtunk másik kedves hölgyet, aki ugyan mindent megtett, végezetül az elnökhelyettesnek is elsírhattuk bánatunkat, summa: szakmailag a második döntés a helyesebb, de fogalmilag védhető az első állásfoglalás is – tehát politikai döntésre van szükség, ez pedig PM-hatáskör. Nem részletezem, egyetlen hét alatt háromszor is megfordultam a József nádor téren ott, ahol korábban soha – képzeld, már a BM-ben is voltam, de ez újabb történet –, tárgyaltam az egyházügyi államtitkárral, Szebikkel, Szemereivel többször is. Végezetül fesztiválzenekari kurátortársam, a

[3] Confessio Augustana, Ágostai hitvallás

[4] az Ágostai hitvallás apológiája

[5] Formula concordiae, Egyességi irat, az evangélikus egyház legkésőbbi (1577-es) hitvallási irata

[6] Szebik Imre

[7] A személyi jövedelemadóról szóló 1995. évi CXVII. törvény 1. mellékletének 4.8. pontja rendelkezik annak a vagyoni értéknek az adómentességéről, „amelyet egyházi szertartásért vagy egyházi szolgálatért magánszemély közvetlenül vagy közvetve nyújt”.

művelt és nagyon okos szakemberből közigazgatásba avanzsáltak könnyed eleganciájával és ajakbiggyesztő puhaságával közölte, nem helyesli, ha az államkassza hiányát perselypénzzel próbálják csökkenteni. Inkább – mondta Akar László –, megmutatja az épület neustilben fogant termeit. Másnap reggel már hívott is az ügyre kiszignált osztályvezető, legyek már segítségére a kodifikálásban, hogy a szöveg olyan pontos legyen, amiben egyetlen egyház sem lel majd kivetnivalót.

Excursus. Szinte midennap elmegyek a Szt. István krt. 15. előtt, az üres templom is templom. Nekem nagyon hiányzik a reflexív dialógus. Feladat oly sok van, hogy a tisztesség látszatával túlléphet az ember bármely napján és dolgán. S nekünk még heti szünnapunk sincs. Szinte minden vasárnap prédikálok, rendszeresen tartok előadásokat, s a maradék szabadidőmben próbálok törődni az emberekkel. Gyöngeségből elsősorban azokkal, akik lerohannak, a legtöbbre az intenzív emlékezés marad, amit szívesebben imádságnak mondanék.

Két hete sincs, hogy Csalog Zsoltot eltemettük. Féléves betegsége során vele még sikerült néhányszor komolyan szót váltanom. Kőszeg Feri felesége – aki a régi Beszélő lelke volt – azonban úgy halt meg, hogy még csak betegségéről sem tudtam. (Nyilván tudod, hogy fél éve Solt Ottilia is a mennyei hajléktalanokért fáradozik.) De leginkább Endreffy Zoli öngyilkossági kísérlete nyomaszt, aki június 16-án a Moszkva téren a metró elé ugrott, mely jobb karját tőből levágta. Azóta a pesti Honvéd Kórház intenzív traumatológiáján fekszik. Két hete jártam nála utoljára, akkor már néhány napja eszméleténél volt, szemével jelezte, hogy felismert, bár az orvos szerint oly mértékben károsult az agya, hogy nemcsak szellemi, de semmiféle önálló életre nem lesz képes.

(Két napja, mikor elkezdtem írni e levelet, vendégek toppantak be. Aztán hajnaltájt megérkezett Mirjam is sógornőmmel. Mirjam hat hete vasárnap közölte, hogy szeretne Skóciába utazni, dolgozni. Egy hét múlva már ott is volt, teljesítvén kérésem, hogy mindent intézzen el, ami hivatalos. Nekem csak a repülőjegyet kellett kifizetnem, de könnyű lélekkel tettem – bőrömön tapasztalva a szép új világot.)

Tegnap este Szita Judit is fölhívott. (Egyik tehetősebb hívem épp egy éve meglepett mobiltelefonnal, melyet én ugyan csak hébehóba használok, de mindig elérhető vagyok ezen az akusztikus pórázon, havi tízezerért.) Lelkesen emlegettem levél-tekercsedet, ő állítólag még egy sort sem kapott tőled. Belefáradt a keszegi létbe, a ház túl nagy, a barátja elhagyta, a falubeliekkel nem tud zöld ágra vergődni – így aztán árulja a házát, s vissza akar költözni a városba. Ha már barátainknál tartok, Janókával olykor telefonon szót váltok, de rég nem láttam. Kata elhagyta, férjhez ment egy kollégájához, de kislányukat közösen nevelik. Valachi Anna férfiasan tartja magát, vadul dolgozik. Dávid szelíden tűri géphez kötöttségét, olykor még munkája is van. Találkoztam Krisztinával is, férjhez ment, s ahogy láttam, heteken belül szülni fog. A többiekről nem is hallottam.

Lassan egy éve, hogy Verasztó parókiára ment – bár kissé nehezebbé vált a gyülekezeti munka ellátása, fel is lélegeztem. Az nem zavart, hogy Békásmegyeren kvázi-gyüleke-

zetet kreált. S néhány hónappal később oda kerülése után már mint békásmegyeri lelkész jelent meg a sajtóban, s lett hamarosan egyházkerületi missziói lelkész. (Mint tudod, a lakást én, fizetését a FSZKI biztosította, lemondtam javára a Központi Alap támogatásáról, ezen kívül havi 10-12000 forint hitoktatási óradíjat is igényeltem számára.) Két dolog irritált: egyrészt, s ez a csillaghegyi világiakat talán még jobban zavarta, mint engem, fizikailag is távolságot tartott, nemcsak lojális nem volt, LMK-n és más közegyház alkalmakon nyilvánvalóvá tette, hogy neki a csillaghegyi gyülekezethez, sem hozzám semminemű kapcsolódása sincs. Másrészt én arra kértem, hogy Békáson kívül EKÉ[8]-zzen. Szél Bulcsú még 1994 őszén presbitériumával eretneknek nyilvánított, s kivetett az evangélikus egyházból, Harmatit pusztán ennek végrehajtására szólítva fel. (Vádiratukról a Magyar Nemzet egyik szerkesztője által értesültem, aki ugyan az írást közölni nem akarta, de ennek örvén elkotorászgatott volna az egyházi miazmákban.) Én nem szántam el magam hasonlóra, de ezeket a fickókat nem kívánom fészkem körül látni. Amikor az Ev. Életből értesültem Sz. B. vendégjátékáról s neheztelésemnek adtam hangot, válaszként azt kaptam, hogy őt a püspök nem segédlelkésznek helyzete Békásra...

Mikor aztán Iványi Gábor ügye közügygyé lett s egymás után mentek munkatársai biztosabbnak látszó állásokba, Verasztó is megpattant. Nem szólt ő sem nekem, sem Iványinak. Nóra hozta hírül, hogy az egyik győri státust pályázta meg. Nem őt választották meg, annak helyére ment valahová a Dunántúlra, aki nyert. Gábor nemeslelkűségére vall, hogy egy rossz szót sem ejtett, bár azóta egyszer sem fordult elő, hogy szóba hozta volna.

Természetesen barátunk gondoskodott utódjáról is. Nem fogod kitalálni. Anélkül,

hogy megkérdezett volna bárkit is Csillaghegyen, felkérte Missura Tibort mindama feladatok elvégzésére, melyek addig az ő vállát nyomták! Megint én voltam az utolsó, aki hírül vette a dolgot. Gadó Pali hívott fel, hogy Piliscsabán – még a nyár derekán – megjelent Missura, mondván, mostantól ő a helyettes lelkész. Aztán szólt Thurnay is, hogy vagy ő, vagy Missura. Több mint egy hónapig tartott, míg a pasastól megszabadultunk – a dolog komikumához tartozik, fizetnünk kellett, hogy lelépjen.

De lassan egy éve újra csönd van. Közben tavaly, 96. okt. 31-én a fővárosi közgyűlés nekünk ajándékozta a kért telket (9.600 m^2), s idén, júl. 31-én zárt pályázaton felkértünk öt mérnököt a részvételre. Én egyiket sem ismerem – ezért én vagyok a zsűri elnöke. Ez az álom még néhány évig biztos aktuális – így most nem is untatatlak vele. Legyen annyi elég, megirigyeltem Marci bácsi babérjait – avagy: teológusnak nem kellettem, talán projektmenedzsernek még jó leszek.

*

Lacikám, vendégek jöttek, megszakadt a levél. Azután hazautaztunk. Aug. 20-án az óbudai Fő téren beszéltem, majd este a Pepsi Szigeten sört csapoltam a Banán Klub söntésénél, és reggel 7-ig disputáltam a legkülönfélébb népekkel.

[8] Evangélikusok Közössége az Evangéliumért, a 90-es években alakult fundamentalista alapítvány

S ahogy lenni szokott, itthon sem írni, sem olvasni nincs módom. Ezért most föladom neked epistolatöredékemet.

Mindnyájatokat ölel, s várja követező tekercsedet kíváncsian és köszönettel, Laci

Szigliget-Budapest, 1997 augusztusában

[Én Istenem, benned bíztam…]

Én Istenem, benned bíztam,
hogy meg ne szégyenültessem,
örökké én csak az kértem,
hogy el ne téveledhessem.

Mert csak te vagy mennyországra,
ki vezérlesz igazságra,
én lelkemet minden jóra,
vidd, Úr Isten, szabadságra.

Hajts énhozzám füleidet,
ne fordíts el szemeidet,
láthassam kegyességedet,
hozzám való kegyelmedet.

Légy énnékem oltalmazóm,
Úr Isten, légy én megmentőm,
mert nincsen több erősségem,
te légy azért bátorságom.

Immár hiszem, ez tőrből,
kimentesz e nyavalyából,
lelkünknek nagy fájdalmából,
ments meg ez nagy keserűségből.

Mert szívemben az Úr Istent,
őtet vallom oltalmamnak,
lelkem gondviselőjének,
hiszem teljes életünknek.

Azért, Uram, benned bízom,
soha el nem téveledem,
leszen örök dicsőségem,
soha meg nem szégyenedem.
Ámen.

Gellért Kis Gábor

Búcsú a folyosótól[1]

Itt most nagyon személyes és bevallottan rosszkedvű, vagy inkább maliciózus elmélkedés következik. Talán az utolsó. Rosszkedvem csak részint személyes, hiszen rosszkedvünk nyarára következett rosszkedvünk tele, és ebben alighanem valamennyien osztozunk. Tévedés ne essék, a jókedvre elsősorban nem az ad okot, hogy személy szerint pozícióban vagyunk, együttesen pedig a hatalomban. Igazán csak attól lehet jókedvünk, hogy bizakodunk valamiben, hogy ha tudjuk, jól csináljuk, amit csinálunk, és ha bizalmunk van azokban, akikkel együtt csináljuk, amit csinálunk. Ráolvasással aligha lehet bizalmat csempészni magunk közé. Az sem tetszik járható útnak, ha – tegyük fel – az alapszabály első pontja úgy szólna, hogy az elvtárs bízik az elvtársban.

Bizalmat, szerény belátásom szerint, csakis azzal lehet teremteni, ha konfliktusainkat legalább magunk között nyílttá tesszük. Ezzel szemben mi folyosói párt vagyunk. Akármilyen rendezvényünk van – kongresszus, választmányi ülés, frakcióülés, politikai fórum, platformok összejövetelei –, az első negyedóra, félóra után sajátos kis együttesek formálódnak termen kívül. Mintha párhuzamos kongresszus, választmányi ülés stb. folyna odakint. Kívül hangzanak el azok a kritikák, amelyeknek bent kellene, ott beszélnek, beszélünk olyan ügyekről, amelyek bentről ki vannak zárva, noha oda tartoznának, ott kötnek meg olyan alkuk, amelyekről a bentieknek is tudniuk kellene.

Bizalomhiányos, folyosói párt lettünk. Olyan párt, amelyben a bizalom megnyilat-

[1] Gellért Kis Gábor, számos cikkünk szerzője, 1994 és 1998 között volt a Magyar Szocialista Párt parlamenti képviselője. Eddig nem publikált írása a szocialista frakció tagjainak íródott.

kozásai elnyerik méltó büntetésüket. Talán nem szorul magyarázatra, hogy a nyíltság – akár keresetlen formában is – a bizalom jele, hiszen azért meri vállalni önmagát, mert ütköztetni akarja a saját, nem abszolútnak tekintett igazságát más véleményekkel. És abban reménykedik, hogy hasonló reakciókban lesz része, ami azt is jelentené, hogy a szereplők képesek pontosan különbséget tenni személyesség és személyeskedés között. Illúzió, merő öncsalás. Ilyesmi legföljebb véletlenszerűen történik sorainkban. És az is a bizalom hiányának szörnyű jele, hogy kevés kivételtől eltekintve mindenki személyes támadásnak véli, ha véleményét, nyilatkozatát, intézkedését, javaslatát vagy ezek hiányát – akár indulattal is – vitatni merészelik. Ezért a válasz nem tárgyszerű, nem adekvát, hanem elkerülhetetlenül egzisztenciális.

A magam idevágó tapasztalatai számosak, és nem új keletűek. Ettől kezdve válik tehát igazán személyessé ez az írás.

1995 decemberében megbocsáthatatlan fegyelmezetlenséget követtem el a Parlamentben. Plenáris ülésen – megengedem, igen gorombán – fejtettem ki abbéli véleményemet, hogy a médiatörvény úgy vacak, ahogy van. Le lettem dorongolva azért, amit mondtam, és azért, mert az Országgyűlésben mondtam. Szívesen lettem volna fegyelmezett, de – utána lehet nézni a dokumentumokban – a törvényjavaslat általános vitáját megelőzően nem volt frakcióvita. Hogy felszólalásomat követően miket mondtak a hátam mögött a médiaügy felkentjei és kapcsolt részeik, az a szárnyaló képzelet és az alpáriság különös elegyével jellemezhető csak. Szemtől szembe semmit. Nem az álláspontomat vitatták tételről tételre, hanem emberi tisztességemet, politikai elkötelezettségemet és szakmai minőségemet vonták kétségbe. Nem a mondottakról folyt a suskus, hanem a mondóról. Egyébiránt az volt a véleményem, hogy politikai, gazdasági, szakmai és alkotmányjogi szempontból egyaránt rossz a törvény. (Több érdemleges szempont nincs.) A négy állításból három rövid másfél év alatt beigazolódott – mostanra pedig nemcsak az, hogy rossz a törvény, de egyenesen katasztrofális. A negyedikre sem kell sokat várni: hírek szerint az Alkotmánybíróság a tavaszon határoz a médiatörvényről. Lássuk be, nem csekély teljesítmény olyan törvényt alkotni, amelyet egyként megkeserülünk 72 százalékos kormánytöbbségben és egyharmados ellenzékben. Mégis, jó volna tudni, van-e tanulsága ennek a históriának, amelyet az eredmény minősít, nem a szándék. És ha van tanulsága, van-e következménye? Ha más nem, annyi, hogy akiknek a nevéhez fűződik, legalább annyit mondanának, elnézést, barátaim, ezt elbaltáztuk. Nekem ez bőven elég lett volna azokért a méltatlanságokért, amelyeket alattomban – „a folyosón" – elkövettek velem szemben.

1996 őszén három frakcióülésen volt szó a Tocsik-ügyről, annak várható következményeiről és a teendőkről.(Túl voltunk már Suchmann Tamás leváltásán.) Olykor igen szenvedélyes megszólalások is voltak. A vezetés türelmesen végigvárta, amíg kimegy a túlnyomás a fejekből, majd közölte, hogy mindennel egyetért, ezért nem történik semmi. Nem is történt semmi. Ezt követően írtam meg az *Egy személyes platform* című dolgozatomat, amelyet 1997 januárjának végén, az évadnyitó frakcióülésen ki-

osztottam. Roppant módon ügyeltem arra, hogy betartsam a frakciófegyelmet, hogy eljárási ürügyekkel ne legyen a vita elhárítható. Mégsem volt vita. A frakcióvezetés bejelentette, hogy mindenki megkapta, és ezzel a maga részéről lezárta az ügyet. Hanem utána kaptam – megint csak a hátam mögött – hideget, meleget. Árulótól kezdve a politikai balfácánig minden voltam, de mindenek fölött: megbízhatatlan. Szemtől szembe egy szó nem hangzott el, még egy kiscsoportos beszélgetésen sem. Alkalmasságom, személyes hitelem kritikája újfent a „folyosó" fordulóinak témája volt. Nem az, amit írtam, azzal senki sem törődött, hanem én magam. És persze visszajött. Holott, ha szembe mertek volna nézni a leírtak tartalmával, talán most más helyzetben lennénk.

Részint a szöveg ítéletei ma is érvényesek, részint az idő – sajnos – igazolta, hogy a jelzett veszélyekbe bele lehet bukni, részint az előre vetített folyamatok bekövetkeztek. Bár ne lett volna igazam! Örömest megkövetnék mindenkit, akit megbántottak mondataim. Az igazságaimmal azonban nem sokra megyek.

Ezeknek, valamint sok kisebb hasonló és hasonlóan lefolyt és lefojtott konfliktusnak a következtében először a párt saját rostáján hullottam ki. Azt követően pedig a választáson is kihullottam sokadmagammal együtt. Reméltem, ezzel vége a történetnek, s nem lesz több alkalom úgy vereséget szenvednem, hogy a puszta erőpozíció egyszerű ügyrendi intézkedéssel, szavazással letud vagy lenulláz. Tévedtem.

Nem tudom, miért, az elnökséget úgyszólván váratlanul érte, hogy az Országgyűlés elnöke felkérte a pártokat, jelöljenek embereket a köztelevízió kuratóriumába. Háromnegyed éve oszlatta fel magát a testület. Lett volna idő felkészülni. Ennek ellenére rohanvást, kapkodva történt a jelölés. A szóba jött jelölteket mind megkeresték, vállalják-e a kurátorságot. Engem nem. Pedig – a jelölők egybehangzó állítása szerint – szóba jöttem. Ezek után azt kérdeztem: van-e a pártban, nem a holdudvarban, a barátok között, az érdekeltségi körben, hanem a pártban olyan ember, aki televíziós múltja miatt szakmai, a törvény alapos ismerete okán jogi szempontból s végül politikai elkötelezettsége alapján hozzám fogható volna. Erre válaszokat nem kaptam, kitérő mondatokat igen. (Ha más szempontok is szerepet kaptak a kiválasztásban, az ugyancsak balsejtelmeimet igazolná.) Az első körben olyan jelöltet nevezett meg az elnökség javaslatára a frakció, aki elemi tiltakozást váltott ki a szakmából. A következő körben már komolyabban foglalkoztak esetleges jelöltségemmel, végül az döntötte el a kérdést ellenemre, hogy megválasztásom esetén újra átvilágítanának. Az meg félő, hogy hetekre témát adna a sajtónak: kínos lenne a pártnak és nekem személyesen. Tehát nem. (Megjegyzem: egy igen gyakorlott rendőrnyomozó se nagyon tudta volna rekonstruálni, mi is történt az elnökség ülésén, annak alapján, amiről a résztvevők nekem utóbb beszámoltak.) A döntés különössége, hogy az elnökségi ülést a Tocsik-ügy ítélethirdetésének másnapján tartották. Ezért még kiáltóbb volt az ellentmondásosság. Boldvai Lacival[2] kapcsolatban úgy nyilatkozott a vezetőség, hogy az ártatlanság vélelme mindenkit megillet a jogerős ítéletig. Ez egyértelmű azzal, hogy a párt szolidáris vele – helyesen. A velem kapcsolatos döntés ezzel ellentétben arról szól, hogy az elnökség nem bízik bennem, a tisztaságomban, nem szolidáris velem. Holott a kezemben van június óta – és erről valamennyien tudtak – egy jogerős Legfelsőbb Bírósági ítélet, amely törvénytelennek nyilvánította az átvilágító bírák engem elmarasztaló határozatát. Azt is tudták, hogy én

[2] Boldvai László 1994-től a Nógrád megyei 1. számú választókerület képviselője volt, a Tocsik-ügyben az ügyészség befolyással üzérkedéssel vádolta. (A szerk.)

már az első fokon megnyertem ezt a pert, és nem én fellebbeztem a Legfelsőbb Bírósághoz, hanem az átvilágítók. Sőt, jelen volt az elnökség ülésén olyan ember, aki tudta, hogy a Fővárosi Bíróságon megnyertem azt az újabb pert, amelyet az átvilágítás lefolytatása érdekében indítottam, miután az átvilágító bírák az őket kötelező jogerős döntést követően jogtalanul megszüntették az eljárást az ügyemben. Ők is tudják, miért. Most újra az igazságszolgáltatás legfelső fóruma foglalkozik a dologgal. Az elnökség tehát kétféle mércével mért. Lehet ezt sokféleképpen magyarázni – miként az meg is történt –, hogy nem ez volt a cél, eszükbe sem jutott engem személyesen megbántani stb. A végeredményen ez mit sem változtat: egy köztörvényes ügyben a párt kiáll a maga embere mellett, egy erkölcsi-politikai ügyben nem. Ez egyébként, mint következmény, felveti azt a kérdést, van-e egyáltalán mérce, vagy csak *esetek* vannak?

Azt gondolom, felette ízléstelen dolog, ha valaki öncélúan a sebeit mutogatja. Ha az a véleményetek, hogy én is beleestem ebbe a hibába, és a história csak rólam szól, mással, másokkal – emberekkel és ügyekkel – nem is eshetett volna meg ilyesmi, akkor szót se vesztegessetek rá, azaz rám. Ha azonban ezek a fordulatok – miként azt feltételezem – strukturálisan kódolva voltak és vannak a párton belül, s hasonló és másmilyen esetek sokaságban fordulnak elő valamiféle belső nyilvánosság és a minimálisan szükséges bizalom hiánya miatt, akkor szánjatok rám egy kis időt.

Nem tudok és nem is akarok elvonatkoztatni önmagamtól egy határon túl. Ezek a történetek – ideértve azokat is, amelyekről most nem szóltam – összeérnek. Ennél világosabban és nyersebben tudtomra adni, hogy nem kellek, nincs rám szükség, hogy kihűlt a levegő körülöttem, nem is lehet. Ám még ez is feldolgozható volna, ha olyan körülmények között adatik tudtomra ez a tény, amelyek lehetőséget biztosítanak a válaszra, a vitára. Így azonban csak Franz Kafka kastélyából üzennek. A kastély pedig a folyosó. Nem arról van szó, hogy nincsenek személyiségeink: magánbeszélgetésekben szinte mindenki érző lélek és érdekes intellektus. Testületként, döntéshozóként azonban rejtőzködő, megfoghatatlan. Minden hang- és fényjelenség, minden üzenet visszaverődik róla, vagy – ami legalább olyan kafkai – visszajelzés nélkül elnyelődik. Egy párt még mélyrétegeiben sem képes folyosón szerveződni, közösséggé formálódni.

El kell köszönnöm a folyosótól, mert hideg, rideg, visszhangtalanul kong, és gyengén van megvilágítva. Csak alakok suhannak és imbolyognak benne, személytelen körvonalak. Nincsenek emberi dimenziói.

Lehet úgy magyarázni ezt az írást, hogy sértett ember vagyok. Igaz. De nem sértettségem miatt búcsúzom, akkor már sokkal korábban megtettem volna. Hanem azért, mert nem vagyok képes több orrba verést elviselni. Saját vérembe fulladnék. És még egy kicsit szeretnék élni. Nem pusztán létezni; enni, inni, aludni, hanem újra olyan emberek közt forogni, akiket jó szívvel elfogadok olyannak, amilyenek, és akik jó szívvel elfogadnak engem is hibáimmal, gyarlóságaimmal együtt. Nekem ez jelenti az életet. Szóval, élni szeretnék még egy kicsit.

Ugye, nem képtelen ez a kívánság?

S ha valakit, valakiket, többeket vagy sokakat meg tudok kímélni hasonló csalódásoktól, megaláztatásoktól e felemás búcsú által, már megérte.

Zárásként: nem könnyebbültem meg azzal, hogy mindezt leírtam, de kétségkívül szabadabbá lettem. Az fáj csupán, de nagyon, hogy én nem akartam ezt a szabadságot.

Budapest, 1999. február

[Az Istennek jó voltáról…]

Az Istennek jó voltáról,
emlékezzünk mondásáról,
rólunk gondviseléséről,
értsük, mit mondott halálunkról.

Az Ézsaiás próféta
mindeneknek írván hatta,
hogy isten őket nyugotja,
kik meghalnak, megtartja.

Mert ismeglen feltámasztja,
erős hittel bizonyítja,
Az holtakot hogy felkölti
és országába beviszi.

Ezt csak teszi, hogy dicsérjük,
jóvoltát el ne felejtsük,
de sőt inkább magasztaljuk,
kik az feltámadást várjuk.

Ezeket nyugodalomba,
beküldi ágyasházokba,
és hagyja, hogy nagy békével
ott nyugodjanak a földben.

Én híveim, menjetek bé,
kaputokat zárjátok bé,
egy kevéssé tegyétek bé,
hogy haragom ne menjen bé.

In memoriam Kósáné Kovács Magda (1940–2020)

Donáth László

Az igaz öröme[1]

Nehezen szántam el magam az írásra. Önmagában az, hogy Kósáné Kovács Magda úgy döntött, nem akarja magát újra jelöltetni sem az európai, sem a hazai képviselőválasztásokon, nem látszik elégséges oknak Festschriftben köszönteni őt, vagy inkább búcsúzni tőle. Botor dolog – dünnyögtem magamban napokon át – élő embert méltatni bálványimádás-szagú. Magdát világ életében megóvta a nárcizmus kísértésétől és a teremtmény kultuszától az őt egykor létbe hívó család emberi tartása, szülei kultúrája. Mit írhatnék az élőről és az élőnek e bízvást mégiscsak jó szándéktól ihletett kötetbe?

Prédikáló ember vagyok, akit hivatása hétről hétre arra kényszerít, hogy viaskodjék az igével a szóért, a kinyilatkoztatottal az értelemért. Így történt, hogy e vízkereszti időben a 97. zsoltárról kellett szólanom. Rövid dicsőítő zsoltár ez, melynek utolsó két versét méltán idézhetem a Magdát szeretőknek: „Világosság támad fel az igazra, és az egyenesszívűekre öröm. Örüljetek igazak az Úrban, és tiszteljétek az ő szentséges emlékezetét!” (Zsolt 97,11–12)

Húsz éve, 1989. június 16-án azt gondoltam a 301-es parcellában, apám egykor kivégzett társai koporsója mellett, hogy el lehet és el is kell temetni a múltat, minden rémségével és minden bájával, minden torzzá tett élni vágyásával együtt. Mi, akik megértük a diktatúra alkonyát, s munkálóivá lehettünk eszményeiben és értékeiben a

[1] Az írás a Kósáné Kovács Magda 70. születésnapjára készült köszöntő kötetbe íródott.

mássá lenni akaró világnak, már csak legbelül őrizhetjük azok hitét és emlékezetét, akik egész életüket a szocializmus diadaláért áldozták. Ha kellett, rendszerről rendszerre, börtönről börtönre vándorolva. Eszméléstől fogva ők voltak azok, akiket egyenes szívűeknek ismertem meg, akiknek tekintete szüntelenül szigorú, mosolyuk borongós volt. Tartózkodó, szűkszavú férfiak, akiket életre ítélt a történelem, miközben elvette tőlük a kisemberi lét minden örömét. Igazi nagyságukat még mindig homály fedi, hiszen forradalmárok voltak. Ez a világ pedig, amelyben élünk, lényege szerint konzervatív és kizsákmányoló. A különböző kormányok 1990 óta abban is hasonlítanak egymásra, hogy rühellik az igazak emlékezetét, Bacsó Bélától Ságvári Endrén át Angyal Istvánig vagy éppen Tánczos Gáborig, egészen a közelmúltig: ki őrzi Solt Ottília és Bossányi Kati engesztelhetetlen hűségét szívében és elméjében, hogy hozzájuk igazítaná gondolkodását, és bátran, messze hangzón mondana nemet az ördögre…

Amikor Magdát 1992-ben a Demokratikus Charta nagy tüntetésének szervezésekor megismertem, ez a két nála fiatalabb asszony még élt. Rajta kívül hirtelenjében senki sem jut eszembe, legyen bár férfi vagy nő, liberális, konzervatív vagy szocialista politikus, akinek nem pironkodva kellene színük elé állnia. Nekik nem sikerült eszméiket és céljaikat megvalósítaniuk, még csak egészséges és hosszú élet sem jutott osztályrészükül. Maradandót mégis ők alkottak életük eleven anyagából, kínok és meghasonlások, újrakezdések és hőköltetések között. Magda maradt az egyetlen, aki a rendszerváltást követően a politikai létezésben a saját személyén merte és tudta nyilvánvalóvá tenni, mit ér ez ember, ha magyar és nő és anya, sőt többszörös nagymama és szocialista, és mindebben szuverén, aki bármilyen székből föl tud állni, ha nem attól szék a szék, hogy ő ült belé. Az ő politikusi ethosza megengedi, hogy a végsőkig alkudozzon, tárgyaljon, kompromisszumokon törje a fejét, vagy éppen rimánkodjék felebarátja javáért. Csak léte titkára vigyáz, ezt őrzi szemérmes, nagy fegyelemmel.

Bizony, rá nézve igazak a zsoltáros szavai: „Világosság támad fel az igazra, és az egyenesszívűekre öröm." A történelem és személyes tapasztalataim is azt mutatják, hogy az igaz ember életében alig támad fel a világosság, és az egyenes szívűek nem az örömben dúskálnak. Az én igazaim életének értelme tényleg a küzdés volt maga, az a hit, hogy le lehet bírni az aljas és nyomorító hatalmakat.

Magdáról tudom, hogy igaz, s neki elhiszem, hogy öröme éppen ebben van. Nem csak a gondolatai, a szíve is tiszta. Ezért lesz teljessé az öröme. Az övé, és azé, akivel szívét, lelkét – az életét megosztja. Szimhú caddikim vöhodú lözéker kádösó – Örüljetek, igazak, és tiszteljétek szentséges emlékezetét!

Göncz Kinga

Nem elég…

Drága Magda,
nehéz elhinni, hogy búcsúzunk Tőled.

Halálod után elárasztotta az internetet, a sajtót mindazoknak az írása, akik úgy érezték: személyesen kaptak valami fontosat Tőled, akik nyilvánosan is ki akarták fejezni a szeretetüket, tiszteletüket, megmutatni a fájdalmukat az elvesztésed miatt. „A legszerethetőbb, legjobb, legőszintébb embertől búcsúzunk, akit ismertünk" – ahogy vejed, Daróczi Gábor írja egy bejegyzésében.

Az emlékezésekben vissza-visszaköszönt szállóigévé vált mondásod, hogy „nem elég tisztességesnek lenni, annak is kell látszani". Ez olyan politikusi magatartást fémjelzett, amely mára hiánycikké vált, és kifejeződött benne a lényeglátásod, a humorod, a paradoxonok iránti vonzalmad is.

Büszke vagyok rá, hogy a barátomnak nevezhettelek.

Te egész életedet a politikában élted le, és – a politikában igen ritka módon – az nem tudott megrontani. Én később kerültem aktív szereplőként a politika közelébe, és amikor körülnéztem, te voltál az, aki mintaként azonnal szembe ötlött. Mindvégig a tisztesség, az őszinteség mércéje maradtál, aki a baloldali értékeit nemcsak levethető ruhaként viselte, hanem iránytűként használta. Egyetlen voltál,* aki lemondott a miniszterségről, amikor a Horn-kormány olyan döntésekre kényszerült, amelyek nem feleltek meg ennek az értékrendnek. Egy következmények és szolidaritás nélküli országban látható jelét adtad a felelősségvállalásnak és a szolidaritásnak.

Megkérdőjelezhetetlen tekintélyedet, befolyásodat soha nem az általad elfoglalt hivatal adta, hanem mindig a személyiséged, az életutad, a választott és követett értékeid. Akit támogatásra méltónak ítéltél, aki mellé odaálltál, az hirtelen a személyes tekintélyed hátszelével tudott gyorsabb pályán indulni. Magyarország számára kulcsfontosságú időszakban, az európai uniós csatlakozásunk idején voltál az Európai Parlament magyar delegációjának a tagja. Ekkor még kicsit csodabogárként tekintettek az új tagállamok képviselőire, akik maguk is idegenül mozogtak ebben az új közegben. Te voltál a kivétel, aki tökéletes francia tudásoddal, természetes európaiságoddal és eleganciáddal nemcsak megbecsült tagja lettél az EP-nek, hanem morális tekintélyként fogadtak el tapasztalt európai politikusok is.

A következő választás után rám hagyományoztad a bizottságaidat: az Állampolgári Jogi- és a Foglalkoztatási Bizottságot, ahol nem ismeretlenként, hanem „Magda barátjaként es utódaként", megelőlegezett bizalommal fogadtak. A politikában szokatlan módon megosztottad velem az összes háttérinformációt és kapcsolatot, elmondtad a pletykákat európai nagyjainkról, akiknek az emberi gyarlóságát pontosan láttad, de szeretettel teli humorral kezelted. Mindig kíváncsian vártad a híreket az alatt az 5 év alatt is, amikor én jártam haza Brüsszelből.

Fontos volt Európa, fontos volt a baloldal és annak értékei, de igazán fontosak számodra mindig az emberek voltak. Nem

* Kovács Pál népjóléti miniszter is lemondott.

ismertem mást, aki olyan biztos szemmel választotta volna ki az egyetemről kikerülő gyakornokok közül a legtehetségesebbeket, és olyan elkötelezettséggel segítette volna őket – fogadott gyerekeit – a saját pályájuk elindításában, mint te.

De azért a családod volt a legfontosabb. Kedvessége, meleg embersége miatt Levente – az Öreg – mindenki kedvence volt azokban a hazai es európai közegekben, ahol téged tekintélyként tiszteltek. Levente mindig melletted állt a harcaidban, sikereidben. Te viszont mellette a hajóban, hajósinasként. Egy tökéletesen szélmentes napot töltöttünk együtt a Balatonon a vitorláson, ahol Levente volt a parancsnok, te a mannschaft, akinek be kellett húznia a fejét, amikor fordult a vitorla. A szélcsendben nem jutottunk messzire, de nagyon jól éreztük magunkat.

Gyerekeid viszik tovább mindazt, amit tőled-tőletek kaptak. Judit újságíróként ugyanolyan elkötelezettséggel képviseli a magával hozott értékeket, ahogy te is tetted, és ezt misszióként egy egyre nehezülő közegben, a sajtószabadság szűkülő terében teszi. Eszter volt az, akit én először megismertem a családodból, akin keresztül képet kaphattam arról az emberi melegségről, kritikus és autonóm gondolkodásról, humorról, amelyben ő is, Judit is felnőtt. Minden évben nagy örömmel készültetek a nyári csatorna-hajózásokra az unokákkal, akikre hihetetlenül büszke voltál. Marci es Rozi külföldi kalandozásaikból vissza-visszatértek hozzátok a régi házba, ahol nemzedékek óta laktatok. A kicsik, Misi es Szofi is elköltöztek a szüleikkel az utolsó években Magyarországról, de mégis a mindennapjaitok részesei maradtak.

Utolsó látogatásaimon a Gaudiopolisban büszkén mutattad nekem a téged körülvevő fényképeket: Levente, Judit, Eszter, Gábor, Marci, Rozi, Misi, Szofi ott mosolygott rád. A szobád emlékeztetett az otthonodra: a családod mindarról gondoskodott, ami visszaidézte annak a hangulatát. Levente hiányzott onnan, aki körülötted volt mindaddig, aki behozta az előkészített kávét, kimondta helyetted az utolsó hónapokban a ki-ki eső neveket. És aki a halála előtt gondoskodott arról, hogy biztonságban érezd magad akkor is, ha ő már nem lesz melletted.

Donáth Laciék a Gaudiopolisban óvtak az utolsó hónapokban a COVID-tól és minden külső veszélytől. Végül mégsem tudtak itt tartani téged, de a sok-sok szeretettel teli megnyilvánulás arra utal: velünk maradsz erkölcsi, politikai mérceként, anyaként, nagymamaként, szeretett barátként és kollégaként, óvó és támogató patrónusként.

Sükösd Rozi

Mackó-sirató

A nagymama reszketeg,
De fogja a kezedet,
S elvezet a gondon át
Minden félős unokát.
A nagymama rosszul lát,
De visel egy okulát,
Pulcsit köt, és verset szaval,
A rézüstben lekvárt kavar.
A nagymama lába fáj,
Mégis veled szaladgál,
A nagymama elringat,
Simogat és puszilgat,
Hallgasd meg, hogy mit mesél,
S az ő álma te legyél.
A nagymama szíve nagy,
Neki „jobbsincs" gyerek vagy.
Néha-néha öleld át
A nagymamát, a nagymamát!

(Faltysné Ujvári Anna: Nagymama)

Nagyjából ötéves lehettem, amikor először szavaltam ezt a verset közönség előtt, a Heidi Óvoda anyák napi ünnepségén. Az én nagymamám is a közönségben volt. Frissen Brüsszelből utazott haza, elegáns nadrágkosztümöt viselt, és máig emlékszem az ikonikus, tökéletesen beállított frizurájára.

Aki ismerte a nagymamámat, az el tudja képzelni, milyen jót mulatott ezen a versen. Amíg én a szívemet-lelkemet kitéve szavaltam a reszketeg, pulcsit kötő, lekvárfőzéssel foglalkozó nagymamáról, neki a második sor közepe körül valószínűleg a könnye is kicsordult a nevetéstől.

Az én nagymamám nem felelt meg a nagymamák ősz hajú, törékeny hölgy kanonikus leírásának. Habár ez az anyák napi ünnepség tizenöt évvel ezelőtt zajlott, a mindannyiunk által ismert és szeretett Kósáné

Kovács Magda, Anyu, Mackó sosem vesztette el azt a karizmát, amely miatt azon a délutánon nem tudott beleilleni a reszketeg nagymama képébe.

És valójában ezért gyűltünk ma össze ennyien. Mackó mindannyiunk életében a rendhagyó anyuka, nagymama, gondviselő szerepét töltötte be. Akár a családi asztal körül, akár baráti társaságban, akár a politikai színtéren volt az életünk része Mackó, a karizmája, a humora, az önzetlensége és végtelen odaadása tátongó űrt hagyott maga után.

Úgy érzem, mindannyiunk szívéből szólok, amikor azt mondom:

Ismerni őt ajándék volt.

Tanulni tőle pótolhatatlan érték.

Felérni hozzá az életünk, legalábbis az én életem célkitűzése.

Ennek fényében, ha ma választhatnék neki verset még egy utolsó anyák napi ünnepségre, a következőt választanám:

Lábunk elkophat hónaljig,
Sej haj, fütyülve baktatunk,
Igazságot keresünk, de
Nem találunk még seholse.

Nincsen batyunk, csak az agyunk,
Betyárkodó Ábel vagyunk,
Nem kérdik, hogy szívünk dög-é,
Gondolatunk az ördögé,
Lelkünket meg Isten fogja
Sziklaszántó ostorosba.

Hogyha tél van, hát didergünk
S nem is tudjuk, hogy didergünk,
Szemünk, fülünk lefagy együtt,
Lázas szóval melengetjük,
Nem hálunk soha árnyékban,
Zsebünkben is csak szándék van,
Magunk vagyunk: a kenyerünk,
Hogyha vesztünk, úgyis nyerünk,
Ínség, asszony nem bir velünk,
Északnak meg délnek megyünk,
Koldusokkal parolázunk,
Ott a tanyánk, ahol ázunk,
Összenőtt már a két kezünk
S nem könyörgünk, nem vétkezünk,
Nagy éhünk van s nem éhezünk,
Mindig korábban érkezünk,

Szájunkra a jövő hágott,
Kiáltunk emberebb világot,
Szeretetet, szabadságot,
Szél a lábunk, arcunk áldott,
Nézünk minden követ, ágot,
Ahol utat ki se vágott,
Sej haj, dallal, jó vigasszal,
Asztaltalan szómalaszttal
Keressük az igazságot.

(József Attila: És keressük az igazságot, 1924)

Donáth László

Ami mégsem volt hiábavaló[1]

Gyászoló szeretteim, barátaim!

Magda nem egyszerűen mester. Hanem jó barát és – túl a családi meghatározottságokon – mindenki iránt érzékeny és nyitott, igazi *magna mater*. Volt valami különös érzéke a szavak mágiájához. Ha – indulatos ember lévén – haragomban és keserűségemben fölpanaszoltam neki, miért kompromittált bele engem abba, amivel sorstársamhoz, Göncz Kingához hasonlóképpen, én az idők teljességében találkoztam, vagyis az MSZP belső ügyibe és életébe, akkor Magda fölidézte egy írásom befejező sorait. Ezt kell most idéznem, hogy meg merjek szólalni: „a baloldaliság öröme mindig elővételezett és önmagában van. Nem a külső események és sikerek támasztják, de a kudarc vagy a bukás sem veheti el. Baloldalinak lenni politikai felnőttséget jelent, nagykorú hitet, amihez hozzátartozik a kétely, a kiábrándultság, a magunk miatti kétségbeesés és a felelősség, hogy mégis élni és cselekedni kell. Ha sikerül, a végén sem mondhatunk mást, mint egykor Habakuk, ez a talpig balos próféta: »az igaz ember a hite által él«."

Ezt a fél mondatot Habakuktól (2,4) Pál apostol többször fölidézi. Olyan szisztematikusan, hogy teljesen vakká kellene lennie az írástudónak, ha nem gondolkodna el rajta, miért olyan fontos a hit a törvény szolgájának, a fölkent írástudónak, az írás, a betű hivatott őrzőjének?

Természetesen vannak emberek, aki soksok kanyart levágva a lényeget találják meg, mint Rozi az imént József Attilát idézve az igazság kereséséről. Ezt egészítem most ki.

[1] Elhangzott Kósáné Kovács Magda temetésén 2020. augusztus 12-én.

Én nem az igazságot találtam meg Kósáné Kovács Magdában, hanem az igaz embert. Sőt, lassan befejezve e földi munkálkodást, a ravatalánál azt kell mondanom, hogy mindazok a nagyszerű emberek, akik 1990 és 1994 között vagy sokkal korábban valamiképp belekompromittálódtak a magyar közéletiségbe, azoknak nem volt, egyiküknek sem volt igazsága. Némi iróniával azt kérdezhetném – és azt hiszem, ezt Magda mosolyogva viseli –: milyen igazsága volt az én illegális kommunista apámnak az alagi csendőrlaktanyában véresre verve vagy a Kozma utcai Gyűjtő magánzárkájában töltött 3 és fél év börtön után, vagy 56-osként, Nagy Imre kritikusaként és főtanácsadójaként? Milyen igazsága volt, amikor újra kijött Vácról 1960. április 4-én? És milyen, amikor Bibó ravatalánál megállva halálosan komolyan vette, immáron bizonyosan halálra ítéltként, hogy van még valami, amit meg kell tennie annak a nyomorító, szétrothadt, ocsmány rendszernek a szétveréséért? Vállalta, Monorral be is fejezve. Igazsága nem volt, csak igaz volt. Ehhez a példához, a számomra szabott normához kell immár magamban magamat Magdához rendelnem.

Ne értsenek félre, azt kell mondanom, rá sokkal jobb volt hallgatni, őt sokkal jobb volt komolyan venni, mint apám intelmeit. Apám intelmei szigorúak voltak, feltétlenek, vitathatatlanok. Ő nagyon-nagyon szűkszavú volt, és nem tudta ragozni az ikes igét – jász volt. Magdával ez nem fordulhatott elő. Mintha pontosan tudta volna, hogy az igazság elérhetetlen. Sok-sok igazság lehet, de *az igazság* mint olyan, nem a zsidóé, és nem a keresztényé, nem az ateistáé, sem a liberálisé vagy éppen a népfié. Az igazság az Istené. Semmi kétségem, hogy azok, akiket kiválasztott – nem a kálvini predestináció értelmében, az túl egyszerű lenne –, azok valami különös, mindenekelőtt önmagukkal megvívandó harc nyomán megértek arra, amit az imént a baloldaliság szomorúságával kapcsolatban önmagamtól idéztem, hogy eljussanak dicsőségébe is.

Az igaz ember hitből él. Miért mondja ezt Habakuk, Krisztus előtt legalább 4-500 évvel? Miért mondja ezt Pál apostol Jézus halála után? Miért recitáljuk ezt újra és újra?

Mert minden, ami bennünket körülvesz, megcáfolja mindazt, amit csináltunk. Mintegy nyilvánvalóvá téve, hogy bármekkora a tehetségünk, a szorgalmunk, az odaadásunk, az igyekeztünk, mindent szét lehet rombolni. Vagy gyengén csináltuk meg, és szétesik magától, vagy nagyon jól megcsináltuk, és sok évig tart, míg szétverik, de szétverik, ha azt akarják. Kivágják a fákat, és szörnyűséges épületeket emelnek önmaguk oltáraiként és díszleteiként.

Nekünk újra és újra föl kell tennünk a kérdést: mit rontottunk el, hol hibáztunk? Mi a mi felelősségünk mindabban, hogy újra és újra a kisembereknek kell megszenvedniük uraik huncutságát? A hitünk közös Magdával. Nem vagyunk hajlandók elhagyni

azokat, akiknek a bizalmából ott vagyunk, ahol vagyunk. Mindegy, hogy Brüsszel vagy a Kossuth tér vagy bármiféle szervezet vezetői tisztsége, vagy éppen mindezen kívül, önmagunknak tartozva azzal, amire a nemesség kötelez. Nem hagyjuk el őket.

Nekem ez volt a végső vigasztalás, mert az áldásra kicsinek és nagynak is szüksége van. Annak a pici gyereknek is, aki nem tudja, hogy mi hangzik el fölötte, és a haldoklónak is, aki látszólag már nem ért, nem reagál, nem érzékel. Magda igaz volta utoljára talán két héttel ezelőtt vált konkréttá számomra. Akkor egy gurulószékben a Gaudiopolis udvarán kerengtünk. Mellettem Rebeka, akkor már kétéves harmadik unokám, akinek nagyon tetszett a néni is, a gurulószék is, fölkapaszkodott rá. Magda a kezét a fejére tette, mintha én lettem volna. Hozzám fordult és megkérdezte: ugye a te unokád? Ennyi. Ennyi az áldás, az igaz ember áldása.

Azzal kezdtem, hogy nehéz számot adnom, azzal kell befejeznem, hogy mégis van valami különös, nagy-nagy hála bennem. Én is ugyanazt mondom, amit Kinga és Rozi: nem érdemeltünk bennünket ennyire szeretni tudó embert. De ha valamit jelent, hogy ingyen, *csak úgy* szeretett bennünket, szeretett akkor is, ha ezért vagy azért nehéz volt velünk, ha fölbosszantottuk, vagy ha olyasmiért tettem neki szemrehányást, amitől éppúgy szenvedett, mint én, ha ez a szeretet valamire kötelez bennünket, akkor az tényleg az, hogy senki ne maradjon Kósáné Kovács Magda embersége nélkül. Ha általunk, hát általunk. Rész szerint és töredékesen. Mindaz, ami eleven belőle, a por ellenére, a történelem ellenére, a politika ellenére, a testi és lelki szenvedések ellenére, az bennünk van, belülről vigasztal, mint akik tudják, az igaz ember a hite által él.

[Örök Isten, figyelmezzél…]

Örök Isten, figyelmezzél az én segítségemre,
Uram Isten, siess hamar nekem segedelmemre.
Áldott Isten otalmazz meg szent fiadnak nevében.

Mind megszégyenültessenek és meggyaláztassanak,
kik keresik én lelkemet és elveszteni akarják.
Áldott Isten otalmazz meg szent fiadnak nevében.

Hátat adni, visszafutni mind keseríttessenek,
kik akarnak nekem gonoszt, megszégyenültessenek.
Áldott Isten otalmazz meg szent fiadnak nevében.

És legottan, pirongassál, visszaverettessenek,
kik énrajtam bosszút tésznek, nyavalyámon örülnek.
Áldott Isten otalmazz meg szent fiadnak nevében.

Örüljenek mind tebenned, kik tégedet keresnek,
kik szeretik szent fiadot, magasztalván dicsérik.
Áldott Isten otalmazz meg szent fiadnak nevében.

Én kediglen szűkölködő nyomorult szegény vagyok,
te ÚR Isten segélj engem, mert csak egyedöl vagyok.
Áldott Isten otalmazz meg szent fiadnak nevében.

Te vagy nekem nagy segítőm, te vagy még szabadítóm,
de te siess, Uram Isten, te vagy én otalmazóm.
Áldott Isten otalmazz meg szent fiadnak nevében.

Így könyörge a szent Dávid Krisztus Urunk képében,
most könyörög Keresztyénség ő nagy veszedelmiben.
Áldott Isten otalmazz meg szent fiadnak nevében.

Agárdi Péter

Búcsú egy igaz embertől*

Márkus András 1943–2020

Hetvenhét éves korában, 2020 májusában gyors lefolyású, súlyos betegségben elhunyt Márkus András, a III. kerület, Óbuda–Békásmegyer egyik legismertebb közszereplője. Önvallomása szerint körülbelül 4 millió kilométert vezetett hivatásos gépkocsivezetőként itthon és a Közel-Keleten, Nyugat-Európától Lengyelországig, autóbuszokon, kamionon, taxin, billenős teherautón és gyerekszállító kisbuszon egyaránt. Ez az irdatlanul nagy teljesítmény sorsának allegóriája is lehet: bizony egész élete roppant erőfeszítésekkel átszőtt nagy utazás volt, miközben másoknak, családjának, környezetének stabilitást, nyugalmat, biztonságot igyekezett adni, sok figyelmességgel, önzetlenséggel, altruista hozzáállással. Ez határozta meg közéleti szerepvállalásait is, amikor „célközönsége" immár az egész kerület polgárainak közössége lett.

A rendszerváltozás hónapjaiban a megújult baloldal mellett kötelezte el magát. Intelligenciája, szellemi nyitottsága és mozgékonysága, kitartása, találékonysága és világnézeti elkötelezettsége révén a kerületi MSZP-szervezet elnöke lett (1994–2007), aki azonban a pártjánál sokkal szélesebbre tekintett. 1998 és 2010 között az önkormányzat képviselőtestületének tagjaként számos fejlesztésnek, szociális intézkedésnek, jó ügynek volt a kezdeményezője, ösztönzője, szervezője – természetesen sok vitával, küzdelemmel. Ha szükségesnek bizonyult, képes volt ellenfeleivel, vitapartnereivel is okos kompromisszumokat kötni, ugyanakkor sajátjaival is konfliktusokat vállalni. Fiatalok ambícióit támogatta, hozzájárult idősebbek közéleti otthonának megteremtéséhez, egyénileg és intézményesen segített a – sajnos növekvő számú – elesetteknek. Ateistaként is sok mindent tett azért, hogy itt Békásmegyeren megépülhessen az evangélikus templom és a szeretetház, hogy gazdag kulturális arculatú intézménnyé szélesedjen az itt folyó sokoldalú tevékenység.

Politizált – a baloldalon, de nem volt hivatásos politikus, nem is élt benne hatalomvágy. Bár voltak, lehettek tévedései (kinek nem?), ő valóban szolgálatnak tekintette közéleti megbízatásait, tisztségeit. Nem csinált karriert, nem lettek jövedelmező vállalkozásai, még kevésbé tisztázatlan ügyei és zavaros kapcsolatai. Ezért is élte meg 2007-ben drámai módon a kerületi szocialista pártszervezet – tágabb összefüggésektől is determinált – válságát, az ellene és néhány társa megbuktatására szervezett puccsot. Keserűen és megrendülten távozott szűkebb politikai közegéből. Augusztus 18-án egykori pártszervezete végül is tisztességes módon megemlékezett róla.

Az elmúlt 13 évben még nehezebbé vált az élete, szinte kálváriát járt az egyik – többnyire fizikai – munkából a másikba kényszerülve, hogy stabilizálhassa szűkebb családja szerény életvitelét. Mégis hű maradt világnézeti meggyőződéséhez és kötődéseihez,

* A szöveg korábbi változata az Óbuda újság felkérésére készült, de a lap nem közölte, csak az adatait használta 2020. 11. számában. Elhangzott 2020. június 7-én a békásmegyeri evangélikus templomban megtartott búcsúztatón.

barátaihoz, nem hagyta magát megalázni. Őrizte gerincességét és emberségét.

Fél év telt el halála óta. Nagyon hiányzik családjának, barátainak, személy szerint nekem is. Gyakran gondolok arra, miként vélekedett volna az azóta a világban és szűkebb pátriánkban történtekről; sokszor fantáziálok fiktív beszélgetéseinkről és kérek (kérnék) tőle tanácsot.

2020. november 15.

[Az kik bíznak…]

Az kik bíznak az UR Istenben,
el nem vesznek életekben,
idvözülnek hitben.

Az istennek beszédében,
kik maradnak szerzésében:
Idvözülnek hitben.

Ezek lesznek erősségben,
mint egy kőszál keménységben:
Idvözülnek hitben.

Sokszor esnek kesértetben,
de ők el nem vesznek abban:
Idvözülnek hitben.

Mostan az jók fegyelemben
tartatnak és fenítékben:
Idvözülnek hitben.

Tégy ezekkel jót, UR Isten,
akik bíznak szent igédben:
Idvözülnek hitben.

Akik kedig hitetlenségben élnek,
és nagy kevélységben,
mind elvesznek abban.

De az hívek békességben,
lésznek örök dicsőségben:
Idvözülnek hitben.

In memoriam Sárközi Erzsébet (1960–2020)

2020.. november 21-én meghalt Sárközi Zsóka barátunk, a gyülekezet havonkénti filmklubjainak ötletgazdája és fő szervezője. Ezeken az alkalmakon vagy a bánki szombat esték vetítésein elhangzó bevezetőkből ismerős lassú, kimért mondatainak semmi köze nem volt bizonytalansághoz, kifejezési nehézséghez. Filmismertetésekben, politikai fejtegetésekben vagy magánbeszélgetésekben egyaránt akkurátus pontossággal, szinte nyomdakészen, nem ritkán keményen fogalmazott, némelyeket talán meg is bántva ezzel. Mégis hálásak lehetünk ezekért a tiszta, minden mellébeszélés nélküli szavakért.

Donáth László

Az asztalborogató halálára[1]

„Vigasztaljátok, vigasztaljátok népemet! – mondja Istenetek. Szóljatok Jeruzsálem szívéhez, és hirdessétek neki, hogy letelt rabsága, megbűnhődött bűneiért, hiszen kétszer sújtotta az Úr keze minden vétkéért. Egy hang kiált: Építsetek utat a pusztában az Úrnak! Készítsetek egyenes utat a kietlenben Istenünknek! Emelkedjék föl minden völgy, süllyedjen le minden hegy és halom, legyen az egyenetlen egyenessé és a dombvidék síksággá! Mert megjelenik az Úr dicsősége, látni fogja minden ember egyaránt. – Az Úr mondja ezt. Egy hang szól: Kiálts! Én kérdezem: Mit kiáltsak? Minden test csak fű, és minden szépsége, mit a mezei virágé. Elhervad a virág, ha ráfúj az Úr szele. – Bizony csak fű a nép! Elszárad

[1] Elhangzott 2020. december 13-án, Sárközi Erzsébet gyászistentiszteletén a békásmegyeri evangélikus templomban.

a fű, elhervad a virág, de Istenünk igéje örökre megmarad." (Ézs 40,1–8)

Kedves gyászoló barátaim! Zsóka éveken át önzetlenül vetített és tanított a szomszéd teremben. Alkalomról alkalomra készült, és vitatkozott azokkal az emberekkel, akik még emlékeztek arra, milyen filmklubba járni, milyen szombati vetítésre járni. Az én iskoláskoromban tanítás után vagy szombaton is volt vetítés. Emlékszem arra is, amikor a Május 1. moziba – most másképp hívják – vagy a MOM-ban jártam ilyen alkalmakra. Ez utóbbi szintén nincs már meg, vagy ha megvan, nincs benne filmklub. A fiatalságunkat hozta vissza a lehetőség, hogy tonettszékeken ülve várjuk, mit választott ki Sárközi Zsóka, mit talált olyan alkotásnak, amely talán 50-60 évvel keletkezése után is megmutatható annak a szedettvedett népségnek, akik ott összegyűltünk. Ha kellett, akkor botcsinálta filmesztéta volt, aki örömében nemcsak nézőjévé, de látójává vált ezen alkotásoknak, aki el akart bennünket vezetni valahová. Nem vissza a múltba, nem ezeknek a filmeknek az esztétikai, vagy filmtörténeti megértéséhez, feldolgozásához. Ez egy más téma, ebbe nem másztunk bele. Abba viszont igen, miért jelentett neki örömöt egykor, amikor látta, miért maradt meg az öröm benne máig, és miképpen lehet ezt az örömöt szétosztani, hogyan lehet megosztani mindazokkal, akik arra a konkrét alkalomra eljöttek. Bátran azt kell mondanom: Sárközi Zsóka élete egy megszabott idejében ugyanúgy pásztorává lett azoknak az embereknek, akik ide eljönnek, miképpen 32 éve én az vagyok. És vannak még rajtunk kívül jó páran, akik ilyen vagy olyan tevékenységet, szellemi, pedagógiai, mentális vagy bibliodramatikus feladatokat magukra vállalva azt gondolják, attól emberek, hogy ha fölfedezik saját életük értelmét, bármilyen kicsiny legyen is, azt meg kell osztani, szét kell osztani.

Néhány évvel ezelőtt – Zsóka akkor már beteg volt –, már nem emlékszem az okára, leültünk beszélgetni. A beszélgetést rögzítettem, és az mára sokkal-sokkal súlyosabbá lett, mint az egész megelőző időszakban volt. Pedig még csak két hete annak, hogy meghalt. A beszélgetésünk egy része a Hét Hárs című folyóiratunkban meg is jelent. A beszélgetés kezdetén azt mondja magáról: becsüs. Hogy a szónak hányfajta értelme, jelentése, jelentésárnyalata van, abba most nem megyek bele. Elmagyarázza, más az a becsüs, aki porcelánnal, üveggel, ékszerrel, képekkel, bútorral foglalkozik, és más becsüs ő, aki ott áll az antikváriumban, ahová behoznak egy könyvet, és meg kell mondania, mit ér. Nagyon leegyszerűsítve és elnézést kérve a szakemberektől, hogy Zsóka szavát felidézve belekontárkodom a mesterségükbe: becsüs az, aki megmér, aki megítél, aki annak a tárgynak, amelyik a kezébe kerül, megpróbál egy elvont

értéket adni. Akár a jézusi példázatig is eljuthatnánk, de ezt is önökre bízom, meg a csöndre, amely ránk vár Zsóka elnémulásával. Nekem azonban a beszélgetés vége, ennek ellenpontja a fontos. Megkérdeztem tőle, hogy számára, aki – amint hallottuk Károlytól – 35 éven keresztül a legkülönfélébb módokon, a szakmát tanulva is, az antikvárium résztulajdonosaként is, antikváriumokban élt, mi lenne az a könyv, amelyet magával vinne egy lakatlan szigetre? Pontosan tudjuk, hányfajta válasz létezik erre a közhelyes a kérdésre, amely beszorítja, kényszeríti a másikat arra, hogy az ezerből, sok ezerből emeljen ki egyet, amely mintegy tükrözi a pillanatot, amelyben a kérdés elhangzott. Zsóka azonban, kicsit ironikusan, csak fölkacagott: „Nem. Ha én egyszer így elmennék egy visszatérést soha többé lehetővé nem tevő szigetre, egyetlenegy könyvet sem vinnék. Nincs értelme. Minek? Ami nem vált bennem valóságossá itt, ebben a létben, ezen a földön, ezekben a tevékenységekben, szobákban, az antikváriumban vagy bárhol másutt, ahol észbe kellett venni, olvasni vagy beszélni róla, mi értelme lenne tárgyként cipelni, mintegy fölösleges balanszot." Az asztal érintésének hasonlatát használta: „Bőven elég a tölgyfa asztalt megérinteni, az érintés ott marad az ujjamban. Ez bőven elég, az asztalt nem kell elvinni." A hasonlat teljesen tiszta és egyértelmű, sőt talán mondhatom, nagyon is „zsókás". Arról szól, hogy bizony mezítelenül jöttünk erre a világra, mezítelenül távozunk belőle. Minden csak érintés, minden emlék és varázslat, vagy így, vagy úgy, és ami igazán fontos, az kölcsönösen szívbe pecsételve némán marad abban is, aki meghalt, és abban is, aki tovább él. Ez a csönd dialógusa.

Zsóka már réges-régen a halálra készült, és itt viaskodott a hátam mögött lévő épület első emeletén, ahol júniustól halálig élt, hogy akarjon-e még lenni, vagy elég volt. És a szenvedés egy bizonyos pontján nincs ember, akinek bátorsága lenne a másiknak azt mondani: szenvedj még, hogy nekem ne kelljen téged gyászolni.

Ez a különös zsoltáros mondat, amely zsoltárban is, de az Újszövetségben, Péter levelében is előfordul – minden test csak fű, és minden szépsége, mint a mező virágáé, reggel kivirágzik, illatozik, estére elfonnyad, és vége van –, ez a nagyon reális, konkrét kijelentés nem lemondó, szomorkás, mondjuk olyan, mint egy Schubert-dallam. Nem, nincs ebben semmi romantika, még annak elővételezése sem. Egyszerűen csak a valóság. A valósága annak, amik vagyunk. Nagy kegyelem, ha az ember úgy élheti az életét, hogy ha a valóság szembejön vele, nem csukja be a szemét, nem akarja átírni, nem akarja megmásítani.

Amikor Zsókát régóta ismerő barátai körében leültünk, arra kértem őket, meséljenek arról, mit tudnak róla. Szóba került az egykori, a Garay térhez közel eső pincelakás vagy szuterén, ahol egy térben sokan éltek, azután előkerültek különböző otthonok, Bicske, állami gondozás, Szombathely és így tovább, egészen a Selmeci utcáig. Teljesen világossá vált számomra, hogy annak az embernek, akit egyéves kora előtt így torkon ragad a sors, és nyilvánvalóvá válik számára, ha van, sem kell, annak az embernek nincs esélye. Az vagy magára húzza a semmit, alámerül az önsajnálatba, a jogos haragba mindazokkal szemben, akikhez kegyelmesebb volt a sorsuk, vagy magára veszi ezt az életet, és radikálissá válik szavában, tartásában, gesztusaiban. Még véletlenül se mímel örömöt, ha nincs öröme, és nem hazudik boldogságot, ha nincs boldogsága. Ki tudja, nekünk, akik gyászoljuk őt, milyen közös, kibeszélhetetlen valóságunk van Zsókával kapcsolatban. És mindannyiunk közös tapasztalata az is: „minden test, mint a fű, és minden szépsége, mint a mező virága".

Bizony jó lenne áldó mondattal lezárni, vagy olyan szépen, mint az előbb Felicides Ildikó tette. Neki szintén harminc-egynéhány évet kell újraélnie együtt a többiekkel, akikkel együtt pingpongozott Zsóka, vagy akikkel együtt dolgozott az antikváriumban vagy bárhol a könyves szakmában, vissza a főiskoláig, és még inkább vissza Bicskéig. Hiszen ennyi a családja, akik itt vannak, vagy akik gyertyát gyújtottak, vagy akik nem tudtak eljönni, de most ránk gondolnak. Nincsen senkije, akire azt mondhatta volna, hogy közeli rokona, még az egyetlen nénje is meghalt néhány hónappal megelőzve őt. Zsóka családja mi vagyunk, akik így és itt, e mezeivirág-élet láttán összegyűltünk, hálát adva az Örökkévalónak, a sorsnak vagy a világnak. Mégsem ez lesz a végső mondat, hanem annak a régen volt prófétának a szava, akinek a nevét sem őrizte meg a hagyomány, a babiloni fogság nagy névtelenjéé, akinek tekercsét hozzárakták Ézsaiás könyvéhez, és így lett belőle deutero – második – Ézsaiás, vagy ahogy Luther nevezte, az Ószövetség evangélistája. Hiszen könyve első két szava így hangzik: „vigasztaljátok, vigasztaljátok népemet – ezt mondja az Úr."

Máté nagy példázata a jézusi ítéletről és az ézsaiási prófétai mondat vigasztaló szava összetartozik. Csak az nézhet bátran az ítélet elébe, aki – anélkül, hogy kutatná, hány éhezőnek vagy szomjazónak, hajléktalannak, menekültnek, börtönben lévőnek, betegségben szenvedőnek adott enyhet, hiszen aki ilyent tesz, nem striguláz, nem csinál statisztikát hetente, havonta: mennyi a jó cselekedetem, mennyi az, amivel életem számára értelmet állíthatok – mégis teszi a másikért, amit kell. Az ilyen ember önfeledten teszi, amit tesz. És mégis bátran állhat a Pantokrátor, az ítélő Krisztus elé, akár úgy is, hogy semmire nem emlékszik abból, ami jót másokért vagy a másiknak tett. Ha benne van ez a különös lendület, amelyet én Zsóka legjellegzetesebb karakterisztikumának érzek. Én, aki soha nem pingpongoztam, látom magam előtt, még ha soha nem láttam is játszani, pedig sokszor együtt voltuk különböző helyzetekben. De leginkább a szemére emlékszem, a kacsintásaira, és arra, ahogyan bele tudott nézni az ember szemébe, mint lendületben lévő ember, aki úgy vigasztal, hogy egyetlen szót sem kell mondania. Jönni kell, filmklubot tartani kell – és a sort ki-ki folytassa, ahogy akarja –, de nem kell mindig és feltétlenül beszélni.

Zsóka sokat adott nekünk. Legyen áldott mindaz, amit rajta keresztül az Örökkévaló fontosnak tartott a mi javunkra megcselekedni. Mi pedig köszönjük meg a hatvan évet, mindazzal együtt, ami ebben akár botorság, hiúság, ilyen-olyan emberi gyengeség, mulasztás vagy könnyedség volt. Csak azt sajnálom, hiszen ebben érzem őt legrokonabbnak magammal, hogy nem voltam ott azokban a pillanatokban, amikor akár Bicskén, akár a szombathelyi főiskolán olyan emberek szemébe tudott nézni, akik könnyedén vették az ő emberi méltóságát, és ahogy fogalmazott: rájuk borította az asztalt.

Sárközi Erzsébet

Lassan írom, hogy te is megértsd...

Az önzésről...

Amikor J. hónapokig a Nyírőben volt, hazafelé mindig arra kerültem. Volt, hogy tíz percig sem voltam nála. Csak megkérdeztem, mit hozzak másnap, csak előguberáltam egyké vékonyka neki tartogatott poént, napi apró-cseprőt, hátha jobb kedvre derítem, csak a cigaretta ürügyével rávettem, hogy kikeljen az ágyból, s öt-hat kórteremnyit sétáljunk. Jó volt látni, hogy a cigiért, értem vagy mindkettőnkért, mindig felkelt.

Amikor B. szívgyógyszer-beállításon volt pár napot a Margit Kórházban, minden reggel felkeltem egy jó órával előbb, elmentem friss buciért, és csináltam neki reggeli szendvicseket. Nem volt ebben semmi különös. Egyszerűen csak már akkor sejtettem, milyen lehet egy kórházi reggeli, s gondoltam, csak jobb az, amit én vihetek neki. Hiszen nem nagy fáradság, közel is van... Nem sajnáltam. Egyszerűen csak azt gondoltam, most nem olyan jó neki.

Jó volt látni az arcán az ő jellegzetes, ilyen miliőben is lefagyhatatlan huncut/kedves mosolyát, ahogy megörült nekem. Nem a szendvicsnek örült. Nekem. S én neki. Minden alkalommal egy kis – nem túl gyakran tapasztalt – melegség járt át. Az „istenemtudtamnekiadnivalamit", „tudtam egyszeregykicsitmásértlenni" könnyed, futó melegsége. Így leírva nevetségesnek hat. Úgy éreztem, az ő néhány kórházi napja kellett ahhoz, hogy szinte észrevétlenül tudjak elgravitálni a saját önzésemtől, hogy ha csak pillanatokra is, súlytalannak, a saját ostoba és lényegtelen nyűgeimtől megszabadítottnak, tisztának és szabadnak érezzem magam.

Természetesen, én is tele vagyok mindenféle önzéssel. Alighanem vaskos illúzió – ha nem teljes képzavar az illúziót vaskos jelzővel illetni – azt gondolni, hogy én ment vagyok vagy lehetnék akár a legrejtettebb, legkicsinyesebb, akár a legnyíltabb, meztelen s csak önmagára tekintő önzéstől. Legtöbbjük észrevétlenül hasítja ki belőlem mindazt, amiről tudja, átengedem neki, vagy csak át fogom... Amit megszereznek belőlem, az elhal. Tudom. S mégis, újra és újra meneteket nyernek, újabb és újabb szép, egészséges területeket hódítanak ki belőlem.

Csak én nem vagyok erre büszke. Mert lássuk be, nincs abban semmi, ami különleges vagy értékes lenne, hogy az ember önző. Még abba sincs, ha bátran, kitartóan küzd ellene. S mégis, én arra vagyok büszke, azokra az alig észrevehető, finomra hangolt mozzanatokra az életemben, amikor át tudtam lépni saját „árnyékomat": az időnként fojtogató, máskor egész komfortosnak tűnő kisszerűségemet, amikor, ha pillanatokra is, de mások „árnyékává" szegődhettem. Mert tornasorban sorakozókor, azt gondolom, a tényleg önző s a saját önzéséhez még akkor is ragaszkodó ember, amikor éppen önzetlen is lehetne, a sor végén áll. Mindegy, melyik végén. Egyik keze mindig szabad, mert ott már nincs senki és semmi, amibe kapaszkodhatna, amiről azt hihetné, hozzá tartozik, hogy olyan fontos önmagán kívül bárkinek, bárminek is, hogy a megfogná, megszorítaná a kezét, kicsit magához húzná s megölelné, megölelné úgy, szívtől szívig, ahogy csak azok tudnak, akik nem olyanok mint ő, s tudják, hiszen alig él szegény.

Sárközi Erzsébet
elszakadás

a parton
álmok
bibliapapiron

Antal Károly

Zsóka vagy

Az antikvárius búcsúja

Tisztelt egybegyűltek,

nehéz szívvel jöttem ide a szószékre kollégáim nevében is végső búcsút venni Zsókától, mert napok óta keresem a szavakat, hogyan tudnám röviden összefoglalni emlékeimet, érzéseimet, hiszen 35 év történéseit nem lehet néhány mondatba sűríteni. Igen, 35 év, ennyi ideig dolgoztunk együtt antikváriusként. Ez rengeteg idő, Zsóka életének több mint fele. És tudom: utolsó éveit leszámítva a szebbik fele. A nagy kaland, 1999, amikor önálló céggé álltunk össze – amelynek névadója ő volt –, mindnyájunknak hatalmas lendületet adott. Zsóka lelkesedése, ötletei, munkabírása sokat lendített azon, hogy a cég gyorsan elismertté váljon.

Bár azelőtt is évekig dolgoztunk együtt, igazán ekkor kerültek felszínre képességei: szakmai tudása, maximalizmusa, kommunikációs készsége, emberismerete. Mert beszélni nagyon tudott. Kivel így, kivel úgy, mert egész életére jellemző hajlíthatatlan becsületességéből, megalkuvást nem tűrő igazságérzetéből sosem engedett. Persze adódtak ebből konfliktusok, de ezt ő vállalta. Olykor mi is összemorogtunk szakmai dolgokon, legtöbbször azonban neki volt igaza, ha mégsem, azt belátta, és hamar elsimultak a dolgok, bár egy „de" azért csak maradt a mondatok végére. A sok év alatt közösen megélt gondok és örömök nagyon összecsiszoltak bennünket, hiszen szinte egy második családdá váltunk, ebből adódóan magánéletének számos örömét és bánatát is megosztotta velünk.

Életének örömforrásai, az utazás, a művészetek szinte minden ága – az irodalom, a zene, a színház, a balett és a film szeretete, a pingpong, valamint a barátok kitöltötték, teljessé tudták tenni életét.

Szerette maga körül a rendet, és gyűlölte azt a rendszert, amely megkeserítette a mindennapjait. Politikai hitvallása, jelleméből fakadóan, a tökéletes liberalizmus, az egyén feltétlen szabadsága volt. Ritkán akadt beszélgetés, hogy ezen nézeteit a napi aktualitások kapcsán magában tudta volna tartani.

Karácsony közeledtével eszembe jut, hogy a céges ajándékozásokkor milyen pontossággal tudott személyre szabott ajándékot kitalálni, és micsoda gyönyörű, már-már művészi csomagolásban rá jellemző kedves mosollyal tudta átadni ajándékait.

Betegségét tudomásul vette, de sosem fogadta el, és nem adta fel a reményt. Harcolt, mindent megtett a gyógyulásért, de a kór legyűrte. Utolsó, betegsége miatt már nehezen érthető telefonbeszélgetésünket így zárta: Zsóka voltam.

Ennél tömörebb és pontosabb jellemzést nem tudok: Zsóka voltál.

Kedves Zsóka, nyugodj békében.

Sárközi Erzsébet

„Szereti a világ, ha újraköltik”*

„A jelen érzése mindig kiszorította a jövőbe vetett esztelen bizalmat.” (Bretter György)

A költő a súgólyukon át érkezik. „Szereti a világ, ha újraköltik: hisz objektív valósággá válik az újraköltés is –, így lesz a világ halhatatlan.” Így lesz a költő a világgal egyidős. A költő játszik ugyan, azért (ezért!) vegyük komolyan. Próbára tevő költészet a Szilágyi Domokosé. Minden igaz(i) költ/ő/észet.

Súlya van. De aligha emelhető. Éle van: tompíthatatlan. Útja van: lélektől lélekig – láthatatlan. Keresztje van: a világ maga; s a költő a „tudathasadásos történelem” Ikarosza.

A költészetnek tere van. S a tér: mi vagyunk. Hárommilliárd kicsi isten, hárommilliárd kicsi költő: „a reményt, amíg lehet, tíz-húsz évvel megelőzni...”.

Mert a hitet eltángáltuk: izmosodjék. A sápadt kis forradalmakat eltemettük, haltak azok úgyis – maguktól. A békét meg-megfojtogattuk, hogy (föl)lélegezzék. A reményt szerteszórtuk: hogy összegyűljön valamicske. Szavainkat köpültük, mint a vajat: éhünk csupán, mi megmaradt. A szerelmet hétköznappá avattuk: rangrejtett ünnepként marasztaltuk. A költőket, kiváltképp holtukban, felmagasztosítottuk: meg ne feledkezzenek róluk. A megváltást jócskán elnapoltuk: mintha jöhetne még: érjen az ideje.

„Szétloccsant a világ, mint koponya puskatus alatt” – Álmodjuk végtelen, védtelen „hús-vér álmainkat”, pedig tudjuk, hogyan is ne tudnánk: csak játsszuk a halált, félelmet csak kitaláltuk, a jövőt csak nem találjuk – s ha valami, hát nagyon fáj: az „ilyen kényelmes, olcsó és gyáva önmegnyugtatás”.

Inas, megtartó erejű költészet a Szilágyi Domokosé. A költő tíz éve halott.

Ne legyen ez nekünk ünnep – de ünnep legyen, hogy(ha) szembenézünk verseivel. Mert ünnep, ha (meg)birkózunk velük. Bibliánk a félelem ne legyen: hogy szabadság legyen az értelem.

Hogy a jövő végleg meg ne szökjön: a remény ne lehessen végső. Hogy a hit ne legyen kikényszerített: viseljük terheinket. Hogy a világ emberarcát egészen le ne vesse – gát legyen az értelem.

„Emeletről emeletre bukdácsol az ember, s megpihen egy-egy lépcsőfordulón” – Versről versre bukdácsol az értelem, s ha megpihent, kísérti megint a szűkös végtelent.

A költő mindig valahonnan érkezik.

„Mindig akad valami, amivel szemben védtelen az ember. S amíg akad, addig van költészet is.” Valahonnan mindig költő érkezik.

* Az írás Szilágyi Domokos verseinek bevezetőjeként jelent meg a szombathelyi Berzsenyi Dániel Főiskola KISZ-bizottsága *Kilátó* című lapjának 1987/1–2. számában. Főszerkesztő: Tokaji Nagy Erzsébet.

Sárközi Erzsébet
a gyermekkor elvesztése

ki –
lassan
kipréselik
kik?
a gyüszünyi
vastündérekből
a levegőt

[Ha felemelni…]

Ha felemelni nem tudunk, csak mély árkokat ásunk, – mindössze velünk, pontos másunkként kerül egy magasságba, mit magasodni szántunk. (Se)

Felicides Ildikó

Őszintén kis Zsókának, Nagy Fehér Filozófusnak, legjobb barátomnak

Ha nem is önzetlen de mindig teljes,
nem erősebb, de a jobbik felem,
javamra formáltad hiányaid.

ami megtörtént, az a sorsunk.
tisztaszívű, jégfedte folyó.

ami nem történt meg az miattam nem lett,
örökre magban marad.

már a tanítványban továbbélő
belülllévő mester

beszélgetni rengeteget fogunk még ígérem

2020. 12. 12-én

szigorú szerkesztőm, szerzőtársam

szolgáló barátom, útitársam

köszönöm, amivé lettem általad,

befejezem a dolgokat.

Ildikó
Nagy Fehér Vadász

Murányi Gábor

„Nézd meg, minden szem rám néz, rám, Horváth Dávidra”

Tárlatmegnyitó 2020. augusztus 30.

„Na, megcsináljuk a nekrológinterjúm?” Több mint húsz éve fogadott ezzel a fejbekólintón provokatív kérdéssel Horváth Dávid, amikor hosszú telefonegyeztetések után meglátogattam. Feküdt az ágyában, mozogni alig tudott, újra és újra fájdalmasan felszisszent, amikor arrébb tolta zsibbadt lábát.

Az 1999 őszén felvett „nekrológ-interjú” elkészült, a következő év legelején meg is jelent. Dávidot közben megműtötték – főnixként feltámadt, s fotótémáit váltva dolgozott még majd másfél évtizedet, miközben a legválogatottabb betegségek, reménytelennek látszó kómás helyzetek sorából is felépült. S lett még életműtárlata, bitangerős képeiből válogatott külön kötete, lett „társszerzője” a Lázár Júlia fordította Prométheusz a sziklán című Ted Hughes-kötetnek. És lett Balogh Rudolf-díja és befejezetlen, mert befejezhetetlen sorozata a „lélekközeli”, a „mágikus” szemekről. Hogy most „csak” az itt is kiállított halottakat említsem: a cigarettafüstbe burkolódzó Petri György láthatatlan, az okuláréja mögül vigyázón csodálkozó Esterházy Péter s a félholtan is érdeklődő Eörsi István szemeit.

Horváth Dávidot 2017. január utolsó napján, egy hónappal a 68. születésnapja után megváltásként érte a halál. Ezt a vigaszt kereső túlélő mondja, állításában azért nagyon is bizonytalankodva, hiszen látta, miként kapaszkodott az életbe – az utolsó pillanatáig.

E kiállítás megnyitójára készülődve elővettem azt a számomra emlékezetes beszélgetést, amely a Fotóriporter című lapban jelent meg, s arra jutottam, hogy ennél jobban ma sem tudnám megidézni Dávidot.

Képei ugyanis – bizonyság rá az itt megtekinthető 33 pillanatfelvétel – magukért állnak helyt.

Hosszabb-rövidebb részleteket olvasok fel tehát e két évtizeddel ezelőtti beszélgetésünkből, s időnként meg-megszakítva széljegyzetelném az egykor elhangzottakat.

Elöljáróban néhány mentegetődző-magyarázó szót azért muszáj elmondanom. Dávidot még nem fotósként, legfeljebb fotóstanoncként ismertem meg a 70-es évek legelején, amikor az újságírásban magam is éppen csak tanonckodtam. Közös baráti társaságba keveredtünk.

Nem biztos azonban, hogy az újságírásban szerencsés dolog a barátság, a közelség – véltem én akkor, s lényegében gondolom ma is. Dávid erről, mint hamarosan kiderül, másképp gondolkodott. A munkában, talán a történészi látásmódom miatt a három lépés távolságot jobban szeretem, ezért is vettem rá magam nehezebben – nem vitás, Anna, Valachi Anna, Dávid felesége unszolására, biztatására, „életmentésre” való felszólítására – erre az interjúra. Amit persze – ezt is bevallom immár –, nem ilyennek terveztem. Dávid „provokációja” célt ért.

Magnó indul.

Az elmúlt hetekben, amikor csak találkoztunk, s magnó nélkül dumáltunk, mindig arról beszéltél: novemberben műtenek, s aztán végre dolgozni fogsz. Most meg mivel fogadtál?! Iga-

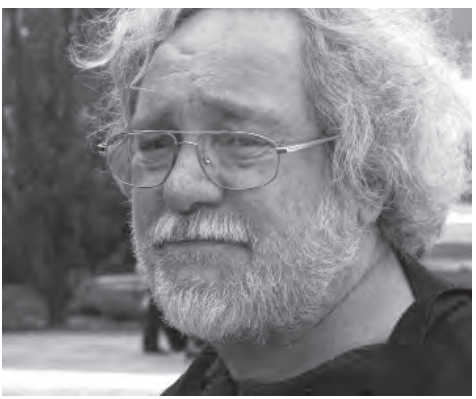

zából miért érzed úgy, hogy ez életed záróbeszélgetése lesz?

Reménykedem persze, hogy felépülök, mégsem vagyok benne egészen biztos, mert hát eddig mindig jöttek az új és új betegségek. De jövőre, a második csípőprotézisműtét után egészen biztosan jobban leszek. Nagy kérdés persze, hogyan sikerül az operáció, tudok-e majd annyit mozogni, guggolni, cipekedni, mint azelőtt. Hiába kezdek el újra fotózni, a betegségem miatt, sajnos, nem mehetek ezentúl a megszokott helyeimre. A cigányokhoz putrikba, otthontalanokhoz szállásra például már biztos nem, mert – a veseátültetésem miatt – most már életem végéig gyenge marad az immunrendszerem; még egy influenzától is rettegnem kell. Arról a képről, amelyik neked annyira tetszik – amelyen az az aszott mellű cigányasszony van –, tudnod kell, hogy neki a fotó készültekor már csak pár hete volt hátra. Fertőző tébécés volt. Éppen akkor jött ki a kórházból, amikor lefényképeztem. Nem tudtak vele mit csinálni, hazaengedték, legalább otthon haljon meg.

Mit mondjak, erős felütés, mint a következő kérdésből kiderül, nehezen tértem magamhoz. Szintre már gügyögő biztatás következett:

Dávid, az ember ismeri a váltás fogalmát! Ha putrikba nem mehetsz is, sok helyre azért majd mégis elmehetsz…

Amíg csak mankóval tudok lábra állni, addig ez teljesen elvont kérdés. Amikor majd, körülbelül január-február körül, újra járhatok, akkor nyilván intenzíven fogok ezen gondolkozni, igen. De még olyan távolinak tűnik, attól függetlenül, hogy kész a menetrend: november – műtét, karácsony – gyógytorna, február – gyógyulás, munkába állás, mondjuk… talán… képszerkesztőként valahol. Ha csak közben ki nem ugrik megint a beültetett protézis, mint már megtörtént, vagy nem jelentkezik valami új zűr...

Na mindegy is, hagyjuk…

Ha „háromlépéses" vagyok, akkor csak valahol itt, ennél a közbevetésnél kezdődött volna ez az interjú:

Dávid, te, mint hangsúlyozod, mindig a pillanatok embere voltál, a rögtönzéseké. Még most sem akarsz előre tervezni, végiggondolni, mik jöhetnek szóba?

Dávid nem engedte kizökkenteni magát:

Miért tenném? A valóban jó képeimet tényleg intuitív alapon csináltam, s ma sincs fogalmam arról, hogyan készül egy *jó* kép. Előre csak azt tudom, hogy hova megyek. Ha nem fotózni indulok, akkor még gépet sem viszek magammal... Nyilván ezzel magyarázható, hogy én életemben nem tudtam még egyetlen jó sorozatot sem összeállítani. „Egyedi" képes vagyok; amiket itt, a pap-

lanomra kitéve látsz, ezek mind egyediek, még akkor is, ha netán ugyanott és ugyanakkor készültek is. Jó sorozatot véletlenül sem lehetne belőlük csinálni.

Ehhez képest a cigánymise-, vagy a fogyatékosokról készített sorozatod szakmán túli visszhangot keltett...

Pedig mindkettőben csak egy igazán erős kép van, néhány másikat utólag választottunk hozzá. A „sorozataim" tervezetlenek, mondhatom úgy is, szerkesztetlenek.

Azt hiszem, ekkor adtam fel, hogy a beszélgetésünkből „szabályos", olyan újságcikkes interjú legyen. 1999-ben már tételesen cáfolhattam volna ezt az állítását a máriapócsi cigánymise, a Kábulat, a Rock-élet, a Csövesek, vagy a vallási közösségeket feltérképező sorozataival. Melyekhez joggal odasorolhattam volna a telibevakus kísérleteit. Ehelyett visszatértünk „civil", baráti, évődőn fecsegő, csapongó és fel-felcsattanó önmagunkhoz.

Ha következetes vagy – *provokáltam vissza* **–, akkor el kell jutnod addig, hogy egyetlenegy műalkotás végül is magába sűrítheti a világot...**

Igen. Azt hiszem, ha megtalálnám azt a képet, akkor bezárkóznék egy szobába, és életem végéig bámulnám...

Van bennem kis irónia, amikor azt mondom, hogy a saját képeidet is nagy kedvvel nézegeted. Mit szeretsz bennük? A verstömörségű teljességet…

Á, dehogy…

Az élményt, ami mögöttük van?

Hát, nem is tudom... Talán azt, hogy végső soron olyanok, mint én vagyok... Érzelmesek... Igen, talán ezt... Te nem úgy gondolod, hogy érzelmesek?

De, valóban érzelmesek... is…

Akkor jó… Szóval, hogy közel állnak hozzám ezek az emberek, ezek a képek, ez a képcsinálási mód, ez a riportfotó vagy... hogy nevezzem... a szociofotó keveréke, nem tudom pontosan, szóval ez a fajta realista fotó. Akik így fotóznak (vagy fotóztak), Cartier-Bresson, Féner Tamás, Korniss Péter (ők a szakmai példaképeim), meg talán André Kertész – őket nagyon tisztelem. Igaz, volt az életemben egy éles váltás, amikor elképesztően elegem lett ebből a realista fotóból. A vakut letettem a földre, és alulról fölfelé villantottam az emberekre – én, aki addig évente, ha egyszer használtam, mondjuk egy-egy esküvőn, a vakut, s akkor is utáltam. És mégis ezt csináltam, mert megtetszett az idegenszerűsége – elsősorban Diane Arbus furcsa fotóinak a hatására. Ezekben a másféle képeimben talán a rejtett énem jött elő.

Már-már a szadizmus határáig jutottál el…

Ne viccelj! Miért ez a jelző jutott az eszedbe?

Talán mert alanyaidat magánéleti szituációikban bombáztad meg a vakufénnyel, s a kizökkent arcokat örökítetted meg.

Az így készült fotóim szerintem „csak" hidegek. És igen, csúnyák rajtuk az emberek. Annak a fiatalasszonynak, aki az esküvőjén megengedte, hogy lefényképezzem, fogalma sem volt arról – mellesleg eredetileg nekem sem –, hogy a menyasszonytánc pillanataiban a „számító hidegségét" fogom megörökíteni.

S a valóságban is ilyen volt az ara?

Nem tudom, engem ez akkor nem is érdekelt, csak az, hogy megtapasztaljam, mit lehet kihozni ebből a „hidegségből". Ezen a képen a menyasszonynak a vakufénytől kicsit fölakadt a szeme, a ruhájára hulló ötszázforintosok – akkoriban a legnagyobb címletű bankjegyek – pedig még rá is erősítettek erre az „üzenetre".

Lehet, hogy ez a „nem tudom"-ságod, ez a tudatlanság térített vissza korábbi énedhez, stílusodhoz?

Nem tudom… A „hideg" látásmód is bennem van, akár most is folytathatnám, sőt, lehet, hogy majd ilyen képeket fogok ezután csinálni...

Na ezt nem hiszem...

Magnó kikapcs. Merthogy akkor meg bekapcs., vagyis bekapcsolt az oral historys-énem, megpróbáltam elmeséltetni, hogyan is lett Dávidból fotós. Ezt, nagy vonalaiban, azt hiszem a jelenlévők tudják. Ha nem, az életrajzi adatokat bárki egy pillanat alatt lekattinthatja a wikipédiáról. Volt viszont egy közbevetett kérdésem, amellyel közös problémánkra, dilemmánkra vártam feleletet – talán feloldást is – arra, ami akkoriban korántsem csak kettőnket foglalkoztatott:

Mondd, mennyire viselt meg, hogy miközben az Ország-Világ című, a Magyar-Szovjet Baráti Társaság lapjában különféle áleseményekről sorát örökítetted meg, egy másik, a való világban jártál egyre otthonosabban? A fontos képeid jóval kisebb nyilvánosságot kaptak, ha kaptak egyáltalán...

Kiállításokon szinte mind falra került. De azt megszenvedtem, amikor a főszerkesztőm, a nyolcvanas évek közepén kihagyta a jellegzetes templomfotót a falusi képriportomból, azzal a megjegyzéssel, hogy „Majd, ha kint lesz a vörös csillag a templom tornyán, akkor csinál az Ország-Világ vallástpropagandát".

Hogy alakult ki benned az a fajta tudatosság, amivel a témákat választottad? Mi izgatott?

Hittem a fotó társadalmi hasznosságában. Reméltem, hogy ha az illetékesek meglátják a képeimet, a szívükhöz kapnak, és segítenek a szerencsétleneken. Ezért mentem cigányokat, hajléktalanokat, szegényeket fotózni. Engem ma is mélyen felháborít, ami a cigánysággal történt/történik, ahogy kezelik, megalázzák őket, ahogy beszélnek róluk/velük. Ez egyszerűen elképesztő, ez – középkor!

Ennyire naiv lettél volna?

Ennyire. Volt egy képem – azóta sincs meg, sem a negatív, de még egy rossz kópia sem –, nos, erről azt gondoltam – és komolyan gondoltam! –, hogy ha majd meglátják, akkora lesz a felhördülés, hogy a világ rögvest megváltozik. De persze, mondanom sem kell, semmi sem változott.

Mi volt ezen a fotódon?

Egy cigány srác öltötte ki a nyelvét a világra, de úgy, ahogy azt azóta se láttam soha. Ezt a képemet a cigány költő, tanár és miegymás Choli Daróczi József nagyon utálta, mert azt mondta: ettől még az is rasszista lesz, aki nem az. De hát a Choli – akit egyébként nagyon szeretek – sokszor viselkedett úgy, mint egy rossz tanácselnök. A Családi idill című képemet is szét akarta tépni...

Azt, amelyiken az apa ölében ülő kisgyerek cuclisüvege egy sörösüveg?

Igen, a kisgyerek sört iszik, és a papa gyönyörködik benne. Erre mondta a Choli,

hogy a kép rossz fényt vet a cigányságra, ami valószínűleg igaz – de hát ez a valóság.

Na, megint itt a három lépés távolság gubanca… Merthogy, jegyeztem meg:

Ezt a fajta hűvös kívülállást, így megfogalmazva, még nem hallottam tőled...

Pedig fényképezni csak kívülállóként tudok. Erre igen jellemző a keresztapaságom története. A hodászi cigánytelepen sokszor jártam Bálint B. Andrissal. Addig, amíg kívülálló voltam, sikerült néhány, szerintem szuper fotót csinálnom. Aztán amikor befogadtak bennünket, amikor én lettem a barát, a koma, akit azzal vártak: „jaj, de jó, megint itt vagy, gyere, egyél, igyál, fotózd le ezt, fotózd le azt", és vittek ide-oda-amoda, és végül az egyik gyerek keresztapja lettem – onnantól fogva egyetlen épelméjű fotó sem sikeredett, csak emlékképeket gyártottam...

Lehet, hogy csak kívülállóként tudsz dolgozni, mégis van benned egy olyan képesség, hogy közben belül is vagy, s mintha nemcsak kívülről figyelnéd célpontjaidat, meg is szereted őket...

De az agyam kívül marad, tudom őket fotóalanyként látni, láttatni, akkor is, ha intimebben beszélgetünk. De ha egy határon átlépek, utána ez a kívül-látás már megszűnik.

Ha „csak" négyszemközt beszélgetünk, soha nem tettem volna fel, igen, fogalmazhatok úgy is, soha nem mertem volna neki feltenni a következő a kérdést. De hát ugye az újságíró, a fotókrónikás „kívülálló", ha elég brachista, firtathat „magánügyeket", ha már „nekrológközeli" pillanatban vagyunk:

Mondd, Dávidom, az ellazulásodhoz, a „nagy pillanatra" való felkészülésedhez miért tartozott hozzá az önsorsrontás?

Ez tényleg fontos, ezen kábé másfél év óta, mióta a betegszobába vagyok zárva, rengeteget gondolkozom. Mit, hogyan csináltam jól, de főleg rosszul, és gyengülő teljesítményemért mennyire volt felelős az életformám és a súlyosbodó betegség? Különösen életbe vágó kérdés ez, ha az ember Bálint B. Andrással dolgozott együtt – sajnos már csak múlt időben mondhatom, Andris már nem él –, hát vele végső soron egész életünket a kocsmában töltöttük. Ott találtuk ki a riporttémáinkat, onnan indultunk, oda érkeztünk, a barátaink is ott találtak meg bennünket. Én ugyan, mint vesebeteg, csak tizedannyit ittam, mint ő. Mindenesetre tény, hogy ha én nem ilyen életformát élek, hanem tudatosabban dolgozom, akkor ötvenezerszer több riportútra mehettem volna el, többet dolgoztam volna, s ma sokkal több fotóm, ergo: jó fotóm lenne. Akkor több könyvünk jelenhetett volna meg, mint így, és sokkal több kiállításon vehettem volna részt.

Erre megint „lecsaptam":

És szerinted, ha másképp közeledsz a „témádhoz", a legjobb fotóid akkor is megszülettek volna?

Ezek valószínűleg csak így születhettek meg, azáltal, hogy olyan életet éltem, amilyet. Mert a legjobb fotóim nem hazudnak. Az van bennük: odacsodálkoztam és exponáltam. Amikor a kép készül, abban a pillanatban fogalmam sincs, hogy hogyan, csak

megérzem: az a kifejezés, az a mosoly, az a tekintet, az most fontos, vagy nem. Ezt nem tudom előre megtervezni.

Persze. De akkor csak attól az apróságtól kell eltekintenünk, Dávidkám, hogy sehová sem véletlenül mentél, hogy előtte napokon, heteken keresztül arról beszélgettél, hogy mi várhat rád ott, vagy hogy ugyanoda elmentél ötször, hatszor, hogy felkészítsd magad arra az egyetlen pillanatra...

Akkor is intuitív maradtam! Az egész létezésem nem volt tudatos! Itt van például a Cigányhegedűsöm, amit Erdélyben, Széken készítettem, még 1974-ben. Ő volt a kontrás... és egyedül neki, a cigány fiúnak nem volt a Korniss fotóiról oly jól ismert szalmakalapja. Erre már akkor fölfigyeltem, amikor beléptem a táncházba. Aztán közvetlenül a zenészek mellé ültem, kattogtam, s egyszer csak ez a kontrás fiú nagy-nagy szeretettel rám nézett, én is vissza rá, így találkozott a tekintetünk, exponáltam – enynyi, megvolt. Ne mondd, hogy egy ilyet lehet tervezni!!!

– csattant fel Dávid. Ennek hő- és hangfokát írásban csupán három hangsúlyos felkiáltójellel érzékeltethetem. Újabb, a végső visszavonulásom következett:

Tudod mit, már csak egy kérdésem van: mit jelentenek neked a szemek?

Na, hát ez az!!! – *megint három felkiáltójel!* Most jöttem rá, szemeket fogok fényképezni, már régen akartam. A szemek jelentik a legtöbbet nekem. Nem véletlen, hogy szinte valamennyi sikerült képem portré, és azokon is a szem az, ami dominál. Biztos van bennem valami, hogy így néznek rám. Nézd meg, minden szem rám néz, rám, Horváth Dávidra, s rajtam keresztül arra, aki nézi a képet – általam.

Magnó kikapcs.

Donáth Mirjam

Jelenetek egy lelkész életéből

Koczor Tamás *Sietős történetek* című könyvéről*

Tamás! Nem ismerjük egymást. New Yorkban magától értetődik, hogy csak az írhat művészi alkotásról, akinek semmiféle elfogultság nem irányítja a kezét. Budapesten ellenben, amikor egy Donáth publikál egy Koczorról a Csillaghegyi Evangélikus Egyházközség nagyhírű *Hét Hárs* lapjában, akkor legjobb itt az elején leszögezni: ez a Donáth ezt a Koczort nem ismeri. Valamint, és ezt még te sem tudod, ez a Donáth 2020 havatlan telén semmiféle elfogultságot nem érez a Luther Kiadó egyetlen kötete iránt sem. Attól tartok, az elfogultság ellenkezőjét érzem. Attól tartok, előbb olvasnám el a nagyszüleim könyvtárából megörökölt, a Szikra Könyvkiadó gondozásában megjelent bármely vörös betűs című művet (*Lenin válogatott írásai*tól *A tőké*ig), mint a Luther Kiadótól bármit. Attól tartok, még sosem voltam olyan közel vallástalan, zsidó nagyapám (a Donáth!) véleményéhez az egyházakról, mint most. Csakhogy ajándékba kaptam a könyvedet, és ha valamiben, abban hiszek, hogy a könyvek nem véletlenül kerülnek a kezünkbe.

A 21. század második évtizedében Koczor Tamás, 60 éves evangélikus lelkész, a legmodernebb utat választotta olvasóihoz: „rövidtörténet"-eket írt, egyperceseket. A *Sietős történetek* vékony, könnyen hordozható könyv, jelenetekkel a lelkész saját életéből. Egy-egy emlék két megálló között könnyen elolvasható, napindítónak is kiváló a kávé

* A kötet a Luther Kiadó gondozásában jelent meg 2020-ban. Illusztrálta: Molnárné Müller Ilona.

mellé, mint a napi igék az *Útmutató*ban, amivel édesanyám kel. Az anekdoták villámgyorsan hatnak – a legerősebbek egyetlen perc alatt adnak katarzist, hogy a közösségi média legnépszerűbb posztolói is megirigyelnék őket. Hasonlóan frappáns, személyes, elgondolkodtató emberi történetekből mások több tízezres követő táborokat építenek, Jézus Krisztus után szabadon. Eközben Koczor Tamás hétköznapi történetei a hétköznapin messze túlmutatnak: valójában példabeszédek. Arról, hogy velünk az Isten.

Példabeszédeken nehezen kérhető számon, ha nem derül ki belőlük a pontos helyszínük és idejük. Egyszer volt, hol nem volt, valahol Magyarországon, valamikor a nyolcvanas évek és kétezer-húsz között (most az egyik legszívderítőbb Koczor Tamás-történet következik) volt egyszer egy nagydarab ember, aki a lelkész második emeleti lakása alatt nyíló büdöskékből lopott. Tövestől tépte ki őket a belvárosi betondzsungel oázisából, egy kőágyásból. A lelkész meglátja az erkélyről és rákiált: – Nem szabad!

A tolvaj elképzelni sem tudja, honnan jön az égi hang, „megrettenve, maga elé, a levegőbe, a semmi felé mondja, hangos indulattal: – Ez azért van itt!"

Ami ezután következik, az – akárcsak az angolszász hírcikkek *nutgraph*ja – minden Koczor-parabola elhagyhatatlan, a sztori szíve közepét adó paragrafusa arról, mindeközben mi jut eszébe a lelkésznek Isten és ember viszonyáról:

„Ilyen lenne a párbeszédünk Istennel? Ő egy emeleti ablakból figyel minket, mennydörög ránk, mi pedig a semmi felé szórjuk átkainkat? Megrémülök saját kegyetlenségemtől. Ki tudja, mire kell neki a virág? Lehet, hogy nincs pénze, hogy a saját zöld grundját megteremtse, lehet, hogy a temetőbe viszi. Hogy merek én Istent játszani egy emeleti ablakból? [...]

A nejlonszatyros tolvaj újra megismétli, talán, hogy maga is elhiggye: – Ez azért van itt!

Én pedig már belekényszerülve saját istenségembe, erőtlenül kiáltom le kétemeletnyi magasból: – Nem."

Koczor Tamásnak kiváló humorérzéke van. Kedvenc, viccet és iróniát előszeretettel használó rövidtörténet-mesterei között 20. századiakat említ: Dino Buzzati olasz írót, Karel Čapek cseh írót, és persze Örkény Istvánt. Koczor Tamás stílusa egyéni, néhány történet után (az összeset egyes szám első személyben meséli) már ismerni véljük a karakterét, a nyelve pedig könnyen, bárki számára érthető. Szerethetően személyes, hozzáférhető. Ezeket a történeteket az isten is az internetre teremtette: megszámlálhatatlanul sok szempár elé.

De most itt vannak a kezünkben, ebben a finom kötésű, játékosan illusztrált könyvben, és a könyv természeténél fogva, talán mert a karakterszámok nincsenek megkötve, talán mert tényirodalom és nem fikció, időnként kíváncsivá teszi az olvasót. Melyik budapesti kerületben lopják a büdöskét? A rendszerváltás előtt? A szocialista kormány vagy a NER alatt? Panelben lakott abban az időben egy magyar lelkész? Jobb kort is látott, idős műemlék házban? Honnan ered a magyar közmondás, miszerint *virágot lopni nem bűn*? Avagy, kinek szólnak ezek a történetek: magyar evangélikus kortársaknak,

akik ezekre a kérdésekre már tudják a választ, vagy az örökkévalóságnak?

Hála istennek (ki másnak), a legfontosabb kérdésekre, ha nem is egyetlen történetből, de választ kapunk a könyvben. Például arra, hogy ha semmit sem ér el a lelkészi mennydörgés, mi tartja benne a lelket, hogy újra és újra, vasárnapról vasárnapra a szószékre állva folytassa. Vagy arra, hogy mi végre a pap. És nem utolsó sorban arra, hogy hol a helye a vallásnak 2020 után.

A kötet egészét összefoglalja a *Két óra* című történet. Bejelentkezik egy ismerős fiatalember a lelkésznél: keresztelje meg. SOS. ASAP. A fiatalember igazi ezredfordulós, az Y-generációból. Csoda, hogy meg akar keresztelkedni, hogy miért, az az egyike marad a megválaszolatlan kérdéseknek. Tanulni nincs ideje, kéri, hogy a keresztséghez elengedhetetlen tudást, az egyház tanítását, egy Wikipédia-cikkely erejéig, de max két órában foglalja össze számára a lelkész, és utána vasárnap keresztelje meg. (Nem tisztem éppen itt pártját fogni a fiatalembernek, tőlem is idegen ez a rettentő ódzkodás az energiabefektetéstől, de a szokásrend, hogy a keresztény szülők kisgyerekeit feltétel nélkül megkeresztelik, míg a felnőtt ember keresztségének előfeltétele az egyház tanításának ismerete, az elit iskolákra emlékeztet, amelyek azokat a kicsiket, akik már az óvodai tagozatukra is drága pénzért jártak, automatikusan átveszik az iskolába, míg a máshonnan érkezőknek felvételizniük kell.) Koczor Tamásnak két órája van hát, hogy megértesse a fiatalemberrel, mit jelent a kereszt, a kereszténység, az örökkévalóság, és legfőképp: Isten szeretete.

„Arra gondolok közben, hogy két órában el lehet mondani azt, amin áll az életem, a világ élete, mindent, ami értelmessé teszi sorsunkat. Az egészet két órában.

Aztán anélkül, hogy megváltoznának arcvonásai, könnyek kezdenek folyni az arcán. Talán túlságosan is mozdulatlanul ül, nem törli le. Számomra olyan, mintha érzéseim formálódnának képpé. Hogy itt állok ezzel a két órában elmondható tartalommal, nincs semmi másom. Ez az, ami ott rejtőzik minden órámban, minden találkozásomban, minden fájdalmamban, minden félelmemben, minden nevetésemben, minden felszakadó örömömben, minden szavamban. Én sem törlöm le könnyeimet.

Arra már nem emlékszem, hogy mit mondtam a keresztelőn, de talán nem is lényeges. Azonban akkor, abban a szobában, abban a két órában Isten ott volt egészen."

Én is sírtam, bevallom. A könyv olvasása közben többször is. Nevettem is gyakran, de azért leginkább sírtam. (Meggondolva, talán mégsem tömegközlekedési eszközre való olvasmány.) Most persze személyesre fordítottam a szót, de aki hitbéli dolgokról távolságtartással ír, az inkább ne írjon semmit se. Sírtam, mert Koczor Tamás rendíthetetlen

hitén keresztül újraéltem a sajátomat, ahogyan azt gyerekkoromban éreztem, amikor még minden egyértelmű volt. Amikor még bevehetetlen volt a vár, az az erős vár, amelyet a felmenőim emeltek körém – Ószövetség-professzor és bibliodramatikus, lelkészek és teológusok. S a vár egészen addig bevehetetlen volt, amíg már nem tudtam megbocsátani sem több emberi gonoszságot, sem több isteni igazságtalanságot. Amíg már nem tudtam többet kimondani: „miképpen mi is megbocsátunk az ellenünk vétkezőnek."

Koczor Tamás lépten-nyomon megéli az Isten közelségét. A ferencvárosi lomok láttán éppúgy, mint a fekete fodrász ollója alatt. (A *Fodrásznál* című történet internetes megosztása előtt előrelátó lehet a *néger* szó feketére, afroamerikaira, afrikaira való átírása. Nekem ugyan kifejezetten jól esett ezt a régen tiltólistára került szegény szót viszontlátni, de az internet píszí-hazug, képmutató tömege a keresztvizet is leszedné a szerzőről érte, just for the heck of it. Ott tart a világ, hogy augusztusban Agatha Christie dédunokája úgy döntött, 2020-tól a dédnagymama egyik legismertebb krimije, a *Tíz kicsi néger* című, már csak *Tízen voltak* címmel jelenhet meg, nehogy bárkit sértsen a cím. A műben 74 helyen kellett javítani a rasszistának ítélt szót.)

Tehát Koczor Tamásnak Isten a párja sorakozáskor. Azt is mondhatnám, nem ismerek nála szerencsésebb embert. Vagy azt is, hogy nem ismerek nála diszkrétebbet. Mert azokról az emlékeiről, amikor – ahogy ő írja – „az élet alagsoraiban tévelygett", Tamás alig mesél. Nem mesél a veszteségeiről, a mélyről, amelyben az Isten elengedte volna a kezét, a mélyről, melyben „az ember néha nagyon semmi, kőszívű, teljesen hitetlen akár". „[A hit] érzékeny, folyton változó valami" – nyilatkozta. „Ugyanolyan, mint az emberi érzések hullámzása. Nem konstans állapot."

Ezekben a történetekben mégsem mesél a benne örvénylő változókról. „Én nem szeretek magamról beszélni" – állítja, és valóban: megannyi leírt, de nem folytatott mondata tanúskodik erről a könyvében, amelynek tárgyául és amelyhez alanyul akkor sem tudott volna személyesebbet választani, ha a világon a legjobban önmagáról szeretne beszélni.

Nem minden sietős történet hagy felejthetetlen nyomot, ez természetükből következik. De mindegyik arról tanúskodik, hogy Koczor Tamás igazi pap, ami magyarul annyit tesz: igaz ember. Békességet teremt, személyes és közös szent csendeket és ünnepeket, őrzi az emberi méltóságot, emlékezni tanít. Spirituális mítoszokat sző. Ő az Örökkévalóra fogná, pedig saját érdeme, hogy bárhol is olvassuk a Koczor-történeteket, akár egy ültő helyünkben mindet, abban a két órában Isten ott van velünk egészen.

[Melly igen rövid volt lám ez világ…]

Melly igen rövid volt lám ez világ,
szinte ollyan az égen, mint egy csillag,
kit befedez éj után az nap világ.

Szorgalmasson az ember ez világon,
marhát keres, kincset gyűjt minden módon,
azt nem tudgya, hogy úgy ül mint egy ágon.

Elmulattya nagy sokszor az Istenét,
nem gondolja lelkének idvösségét,
öregbíti valamint csak az övét.

Uzsorával hamis hittel csalárdsággal,
mind elveszi a másét álnoksággal,
az Istennek nem gondol intésével.

Verítékkel, fáradsággal, nagy munkával,
éjjel nappal úgy futtya nagy gondokkal,
azt tudgya, hogy örökké él ez világon.

Nincsen mostan emberekben jó akarat,
nincsen bizony immáran a szeretet,
testé, lelké csak a nagy fösvény élet.

Most ez világ mindenütt az nagy bűnben,
szintén úgy áll az hajó, mint az vízben,
eláradott számtalan gonoszságban.

Az kik mondgyák magokat
Keresztyéneknek,
mostan azok bűnökkel bővelkednek,
mert csak névvel engednek az Istennek.

Ritkán hallják Istennek szent igéjét,
meggyűlölték már neki hirdetőjét,
mert benyelték, azt vélik, az szentséget.

Térj meg azért te ember Istenedhez,
ragaszkodgyál mindenben felségéhez,
ne bízzál már oly igen ez világhoz.

Megcsal, hidgyed, tőrben ejt a gazdagság,
elkárhoztat bizonnyal e csalárd világ,
ha elveted az Istent, ki igazság.

Tekéntsed meg ez világnak állapatját,
megesmered mindenben álnokságát,
mintha látnák a fösvénynek álnokságát.

Melly számtalan sok bölcsek előbb voltak,
nagy gazdagok, Császárok uralkodtak,
mondd meg nekem, mindezek hová lettek.

Uraságok sok pénzek, gazdagságok,
szép termetek, nagy házak, örökségek,
elrontattak üdővel ők elvesztek

Mert ollyatán az ember, mint az virág,
és a fákon erdőben mint szép zöld ág,
ma iffjúság, holvára immár ágság.

Azt jól látod, hogy az víz melly gyorson foly,
aki eljő, immáran vissza nem foly,
honnan jő s hová megyen, azt nem
tudhadd.

Az ember is mindenkor mentent megyen,
halálához mindenkor közel megyen,
temetését nem tudja, holott leszen.

Ez világnak illy hazug szépségének,
ne hidgy immár te ember beszédének,
tested, lelked ajánljad csak Istennek.

Ez világon nagy gazdag léssz Istennél,
minden jóban élhetsz te felségénél,
visszát ne vonj csak az ő beszédének.

Mindezekre vezérljen az Úr Isten
és ő véle megváltó fiú Isten,
a szent Lélek szentölő bizony Isten.

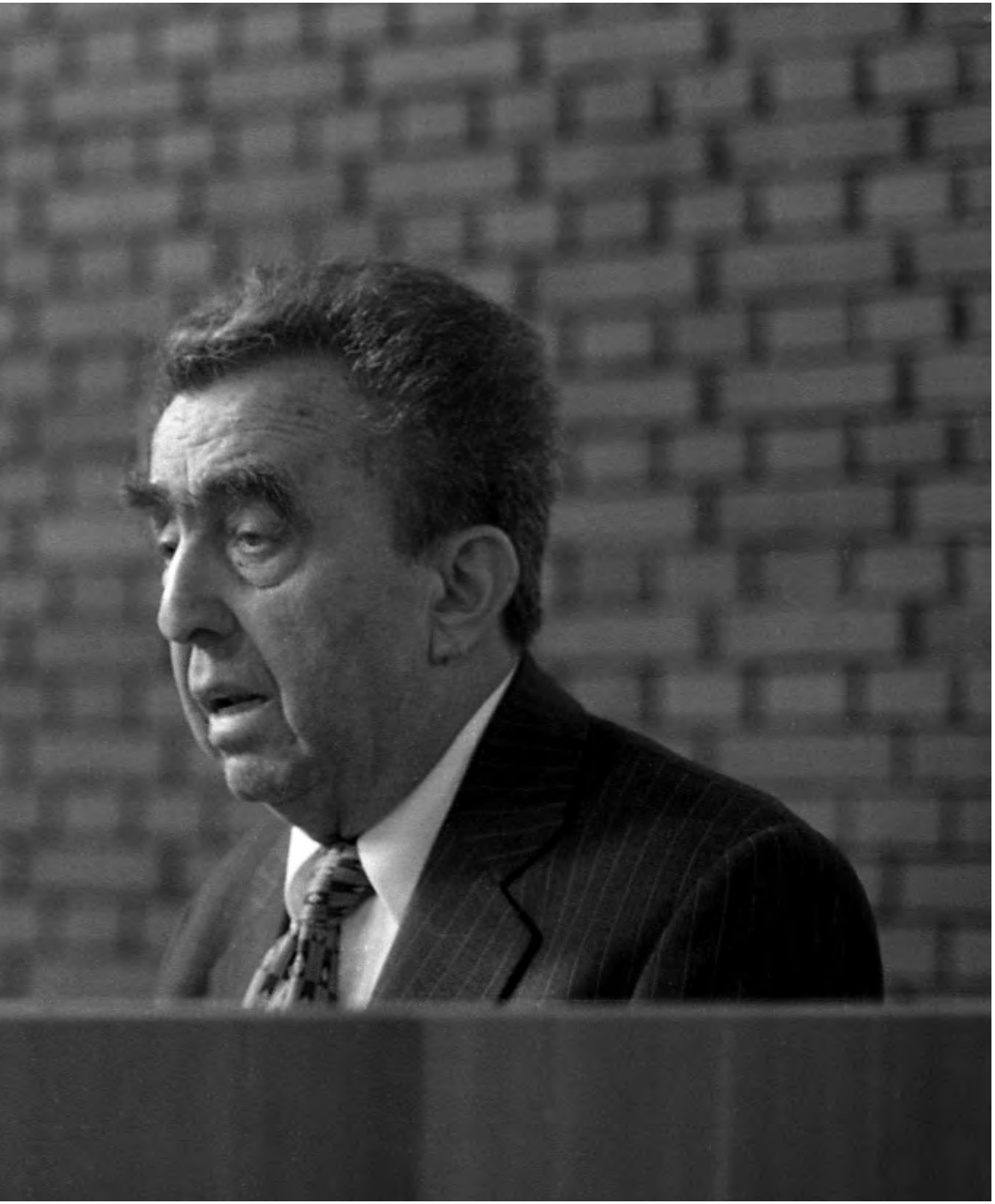

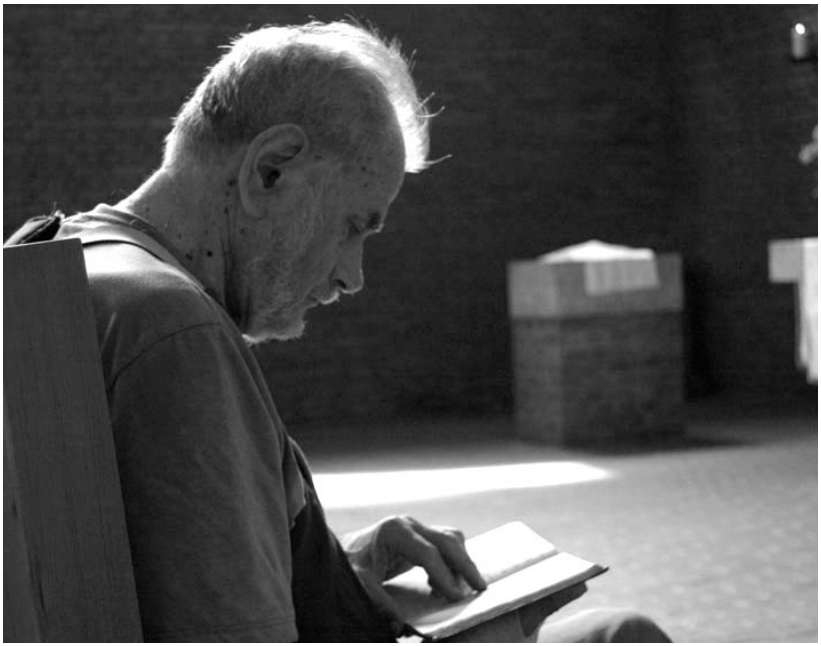

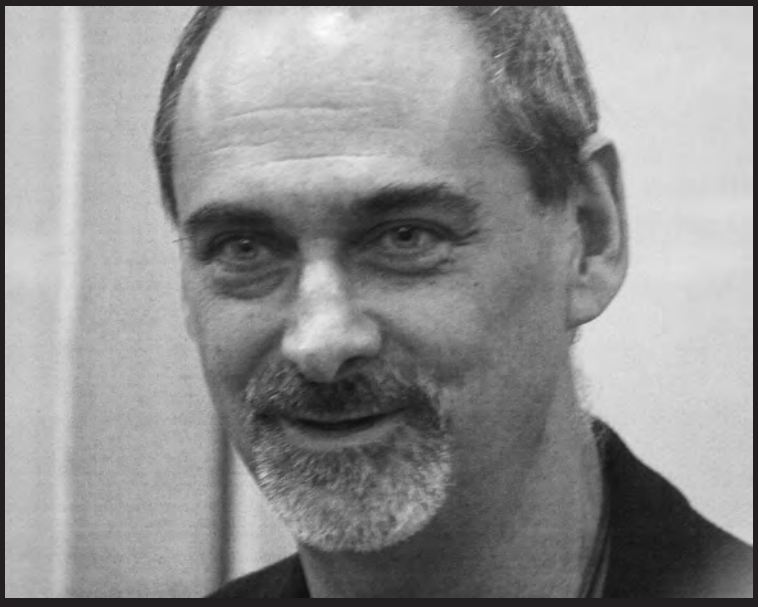

TARTALOM

Donáth László: De ki az én angyalom…? . . . 2
Ittzés Nóra: Egy-ház . . . 8
[Áldott az Úr Isten…] . . . 9
Koczor Tamás: A kiközösítés ellehetetlenítése . . . 11
[Ó, mindenható Isten…] . . . 14
Bartha István: Fél szemmel a menny felé kacsingatva . . . 15
[Ur Jézus Krisztus…] . . . 17
Németh Zoltán: A háromlábú róka . . . 17
[Jer, dicsérjük az Istennek fiát…] . . . 20
Paul Tillich: A lelki közösség, az egyház és az egyházak . . . 20
[Nagy Úr Isten, ne hagyj minket…] . . . 28
Koczor Zoltán: Az egyház mint a kereszténység gátja . . . 29
[Örül mi szívünk…] . . . 32
Ludassy Mária: Kereszténység és nemzet . . . 33
[Az Úr Isten nékem édes táplálóm…] . . . 42
Breuer Katalin: Húsz év után . . . 42
[Mennynek és földnek kegyes Istene…] . . . 46
Veres Emese-Gyöngyvér: Oltárfosztás Csillaghegyen . . . 46
[Irgalmazz Úr Isten immáron ennekem…] . . . 47
Tátrai Zsuzsanna: Adalékok az előrementek emlékezetéről az evangélikus néphagyományban . . . 48
[Az ki veti segedelmét…] . . . 55
Pamer Nóra: Az eltűnt krampusz nyomában . . . 56
[Bódog az ollyan ember…] . . . 57
Múlttá lett, de nem hiábavalóvá. Bízik László és Donáth László levélváltása . . . 58
[Én Istenem, benned bíztam…] . . . 66
Gellért Kis Gábor: Búcsú a folyosótól . . . 66
[Az Istennek jó voltáról…] . . . 70
In memoriam Kósáné Kovács Magda . . . 70
Donáth László: Az igaz öröme . . . 70
Göncz Kinga: Nem elég… . . . 72
Sükösd Rozi: Mackó-sirató . . . 74
Donáth László: Ami mégsem volt hiábavaló . . . 75
[Örök Isten, figyelmezzél…] . . . 77
Agárdi Péter: Búcsú egy igaz embertől. Márkus András 1943–2020 . . . 78
[Az kik bíznak…] . . . 79
In memoriam Sárközi Erzsébet . . . 79
Donáth László: Az asztalborogató halálára . . . 79
Sárközi Erzsébet: Lassan írom, hogy te is megértsd… Az önzésről . . . 83
Antal Károly: Zsóka vagy. Az antikvárius búcsúja . . . 84
Sárközi Erzsébet: „Szereti a világ, ha újraköltik” . . . 85
Sárközi Erzsébet: a gyermekkor elvesztése . . . 85
Sárközi Erzsébet: [Ha felemelni…] . . . 85
Felicides Ildikó: Őszintén kis Zsókának, Nagy Fehér Filozófusnak, legjobb barátomnak . . . 86
Murányi Gábor: „Nézd meg, minden szem rám néz, rám, Horváth Dávidra”.
Tárlatmegnyitó 2020. augusztus 30. . . . 87
Donáth Mirjam: Jelenetek egy lelkész életéből. Koczor Tamás *Sietős történetek* című könyvéről . . . 92
[Áldott az Úr Isten…] . . . 96

A lap megjelenését a Nemzeti Kulturális Alap miniszteri kerete támogatta.

Nemzeti Kulturális Alap

E számunk illusztrációit a gyülekezet és a templom elmúlt húsz évének képeiből válogattuk.
A fotókat Felicides Ildikó, Horváth Dávid, valamint Donáth Dávid és Koczor László készítette.
A képmellékleteket Felicides Ildikó szerkesztette.

HÉT HÁRS

A Csillaghegyi Evangélikus Egyházközség lapja

Felelős szerkesztő: Donáth László lelkész
Szerkesztő: Ittzés Nóra
Szerkesztőségi munkatárs: Bárd Anna

Cím: 1038 Budapest, Mező u. 12.
Telefon: +36 20 4601345
E-mail cím: hethars@gmail.com
Honlap: www.evangelikusbekas.hu,
www.gaudiopolis.hu

Tipográfia: Tellér Mária
Tördelés: Hartai Krisztina
Nyomtatás: mondAt Kft.

Adományokat az egyházközség
OTP 11703006-20013365 számlaszámára várunk.